

Περιεχόμενα

- 1) Εισαγωγή: Βασικές έννοιες, ιστορία, κλασικοί και σχολές κοινωνιολογίας**
- 2) Η εργασία ως παράγοντας κοινωνικοποίησης- η υλικότητα της κοινωνικής οργάνωσης.**
- 3) Πολιτισμός και κοινωνική δομή**
- 4) Η έννοια και τα είδη της κοινωνικής δομής**
- 5) Κοινωνικοποίηση**
- 6) Κοινωνικές ομάδες**
- 7) Κοινωνική διαστρωμάτωση**
- 8) Κοινωνική αλλαγή**
- 9) Περιοδολόγηση κοινωνικών σχηματισμών**
- 10) Σύγχρονες κοινωνίες: 20ος και 21ος αιώνας**

Οι παρακάτω σημειώσεις στηρίζονται στις παραδόσεις που πραγματοποιήθηκαν το χειμερινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2019-20.

Στόχοι του μαθήματος είναι:

- I. η αφομοίωση από τους φοιτητές/τριές βασικών θεωρητικών εννοιών και των κυριότερων ερμηνευτικών σχολών της κοινωνιολογίας.
- II. η πρόσληψη της κοινωνίας ως έκφανση της υλικής, γνωσιακής και τεχνικής, μη γραμμικής, ανάπτυξης της ανθρωπότητας, ως πολυσύνθετου κοινωνικοοικονομικού και ιστορικού φαινομένου
- III. η κατανόηση της σχέσης των κοινωνικών σχηματισμών με τους τρόπους παραγωγής και της σχέσης υλικού-πνευματικού πολιτισμού
- IV. η κατανόηση της ιστορικότητας και των υλικών προϋποθέσεων ανάδυσης και ανάπτυξης της κοινωνίας, καθώς και των χαρακτηριστικών της κοινωνικής αλλαγής
- V. η κατανόηση της πολυπλοκότητας της κοινωνικής δομής, των ειδών των κοινωνικών ομάδων και των σταδίων και δομών της κοινωνικοποίησης
- VI. Η ανάπτυξης κοινωνικής συνείδησης και της κοινωνικής θέσης του μηχανικού, των προσδοκιών και των ρόλων που απορρέουν από αυτή, καθώς και η δυναμική των τυπικών/άτυπων ομάδων του εργασιακού περιβάλλοντος, έτσι ώστε να εμπλουτίσουν τις διοικητικές τους δεξιότητες
- VII. η καλλιέργεια κριτικής σκέψης και ο αναστοχασμός για τη σύγχρονη κοινωνία, το πολιτισμικό μοντέλο, τις αξίες και στάσεις και τα ειδικά χαρακτηριστικά της, ώστε να συγκροτηθούν σε δρώντα υποκείμενα με αίσθηση κοινωνικής ευθύνης που αναπτύσσουν κοινωνικές σχέσεις

Η διδασκαλία στηρίζεται σε δύο άξονες: έναν ιστορικό που μελετά την ανάπτυξη της κοινωνίας μέσα στον (κοινωνικό) χώρο και τον (ιστορικό) χρόνο σε έμμεση συσχέτιση με τον τρόπο παραγωγής και τις μορφές κοινωνικών δομών· και ένα θεωρητικό/λογικό που μελετά την κοινωνία και τις κοινωνικές σχέσεις στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με τη φύση και με τους άλλους ανθρώπους ως διαδικασία παραγωγής και νοηματοδότησης των όρων ζωής και αναπαραγωγής της ανθρωπότητας.

1) Εισαγωγή: Ετυμολογία, βασικές έννοιες, μεθοδολογικές διευκρινήσεις

Κοινωνιολογία: Κοινωνία+λόγος=θεωρία, στοχασμός για την κοινωνική δομή και τις κοινωνικές σχέσεις

Ορισμός: επιστημονική μελέτη των κοινωνικών διαντιδράσεων και της κοινωνικής οργάνωσης.

Ορισμός: επιστήμη που μελετά τις κοινωνικές σχέσεις/αλληλεπιδράσεις και τους θεσμούς/δομές της κοινωνίας. Μελετά το πώς οι κοινωνικές σχέσεις αποκρυσταλλώνονται στους κοινωνικούς θεσμούς.

Δεν πρόκειται για αφηρημένη-“νεκρή” θεωρία αλλά για συνδυασμό εμπειρικής και θεωρητικής μελέτης της πραγματικής κοινωνικής ζωής

Κοινωνιολογία: επιστημονική μελέτη κοινωνικής διαντίδρασης και κοινωνικής δομής/οργάνωσης

Η κοινωνιολογική προσέγγιση μας επιτρέπει

- να χρησιμοποιήσουμε τη συστηματική επιστημονική σκέψη/μέθοδο για να απαντήσουμε σε δύσκολα ερωτήματα που σχετίζονται με κοινωνικές/πολιτικές επιλογές.

- να υπερβούμε τη δεδομένη οπτική γωνία και να ανακαλύψουμε νέα επίπεδα κοινωνικής πραγματικότητας πίσω από τα φαινόμενα και την κυρίαρχη αποδεκτή ερμηνεία. Να αποκτήσουμε δηλαδή κριτική σκέψη.
- Μελέτη της κοινωνίας που οδηγεί σε έναν τρόπο αντίληψης του κόσμου, σε μια νέα πρακτική θέαση του κοινωνικού σχηματισμού και των κοινωνικών υποκειμένων
- Η κοινωνιολογία μελετά ως κοινωνικά φαινόμενα την κοινωνική συμπεριφορά και δράση, δηλαδή τους τρόπους επικοινωνίας, τους κοινωνικούς ρόλους και τις πράξεις/ενέργειες/πρακτικές των ανθρώπων εντός τους κοινωνικού πλαισίου της ζωής τους.

Συγκεκριμένα, η Κοινωνιολογία μελετά:

- I. τη συγκρότηση, λειτουργία/δυσλειτουργία και το μετασχηματισμό των κοινωνιών (ή μεμονωμένων κοινωνικών ομάδων/τάξεων)
- II. τις προϋποθέσεις/όρους και τις συνέπειες της γέννησης, αναπαραγωγής αλλά και της κρίσης και μεταβολής/αλλαγής των κοινωνικών σχηματισμών και των κοινωνικών σχέσεων (ατόμων, ομάδων, οργανώσεων)
- III. η κοινωνιολογική οπτική δεν γίνεται από τη σκοπιά του ατόμου (ψυχολογία/βιολογία) αλλά από τη σκοπιά της κοινωνίας που μελετά και της σχέση ατόμου-κοινωνίας

Επισήμανση: Άξονας της διδασκαλίας είναι οι ακόλουθες τρεις επιστημολογικές/μεθοδολογικές παραδοχές:

- **η κοινωνική υλικότητα:** η κοινωνία αποτελείται και από τον τρόπο παραγωγής των υλικών αγαθών που καλύπτουν τις βιολογικές και κοινωνικές ανάγκες του ανθρώπου. Η παραγωγή (και αναπαραγωγή) των όρων ζωής των ανθρώπων, αυτό που ονομάζουμε *εργασία* είναι μια συλλογική/κοινωνική διαδικασία που καθορίζει τον ψυχισμό και την κοινωνική “φύση” του ατόμου. Αναπτυσσόμαστε πλήρως ως υπάρξεις μέσα στην κοινωνία.
- **Ιστορικότητα της κοινωνίας:** η κοινωνία βρίσκεται σε μεταβολή, δεν υπάρχει αιώνια κοινωνική συγκρότηση, αλλά αλλαγή/μετασχηματισμός των κοινωνικών συνθηκών, των κοινωνικών σχέσεων, των κοινωνικών αξιών/προτύπων και ευρύτερα και του κοινωνικού πλαισίου. Κάθε τύπος κοινωνίας έχει την ιδιαιτερότητα του αλλά ταυτόχρονα έχει κοινά στοιχεία που αντανakλούν την ιστορικότητα και τη διαχρονικότητα της κοινωνικής ζωής.
- Συνεπώς, η **κοινωνική εξέλιξη διέπεται από ιστορικούς/κοινωνικούς νόμους ή πιο σωστά τάσεις που χαρακτηρίζουν κάθε κοινωνικό σχηματισμό:** γέννηση, ακμή, αντιφάσεις, κρίση, μετασχηματισμός. Η ύπαρξη αντικειμενικών τάσεων δεν αναιρεί το τυχαίο και το αστάθμητο, ούτε ακυρώνει τη βούληση των ανθρώπων ως καθοριστικό παράγοντα της κοινωνικής ανάπτυξης: δεν υπάρχει κοινωνία δίχως τη δράση των ανθρώπων, αλλά και η κοινωνία δεν αποτελεί απλά το άθροισμα των ανθρωπίνων δράσεων. **“Οι άνθρωποι δημιουργούν την ίδια τους την ιστορία, τη δημιουργούν, όμως, όχι όπως τους αρέσει, όχι μέσα σε συνθήκες που οι ίδιοι διαλέγουν, μα μέσα σε συνθήκες που υπάρχουν άμεσα, που είναι δεδομένες και που κληροδοτήθηκαν από το παρελθόν”**

Από τα παραπάνω συνεπάγεται ότι:

- η κοινωνία αποτελεί το προϊόν και το πλαίσιο δράσης των ανθρώπων. Όσο και αν μια κοινωνική οργάνωση εμφανίζεται στις συνειδήσεις (στα μυαλά) των ατόμων ως φυσική κατάσταση έχει προκύψει από ένα συνδυασμό οικονομικών-πολιτικών-πολιτισμικών παραγόντων: **η ίδια η κοινωνία είναι κοινωνικό/ανθρώπινο προϊόν**

Αντικείμενο Κοινωνιολογίας και βασικές έννοιες

- Κοινωνική συνείδηση: ο άνθρωπος ως ενότητα βιολογικού-κοινωνικού, η κοινωνική συγκρότηση και αλληλεπίδραση ως καθοριστικός παράγοντας του πολιτισμού, η εργασία ως συλλογική δραστηριότητα κοινωνικοποίησης και εξανθρωπισμού του ανθρώπου έχουν ως αποτέλεσμα την συγκρότηση του ανθρώπου ως κοινωνικού όντος. Ολοκληρωνόμαστε ως άνθρωποι μόνο όταν είμαστε κοινωνικά υποκείμενα.

- Η συλλογική παραγωγή των βιοτικών όρων (εργασία)=ανάπτυξη κοινωνικής συνείδησης=ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων=κώδικες/σύμβολα/τελετουργικά επικοινωνίας=γλώσσα και άρα περαιτέρω ανάπτυξη της σκέψης και της κοινωνικότητας
- Κοινωνικό φαινόμενο: αποτέλεσμα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης των δρώντων υποκειμένων, της κοινωνικής οργάνωσης και των σχέσεων/εντάσεων/προκλήσεων που αναπτύσσονται. Το κοινωνικό φαινόμενο ή γεγονός δεν είναι απαραίτητα απτό εμπειρικά με την ακρίβεια ενός φυσικού φαινομένου (πχ τήξη υλικών κτλ).
- Κοινωνικό φαινόμενο είναι ό,τι εμπεριέχει **σχέσεις** ανθρώπων/ομάδων: πχ το μάθημα αυτή τη στιγμή είναι κοινωνικό φαινόμενο
- **γενίκευση/επαναληπτικότητα**: το κοινωνικό φαινόμενο επαναλαμβάνεται, και έτσι μπορούμε να εξάγουμε αφηρημένα/θεωρητικά συμπεράσματα (δηλαδή να γενικεύσουμε) όσο υπάρχουν οι αιτίες/συνθήκες που το παράγουν: πχ η εξάρτηση από τοξικές ουσίες είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που σχετίζεται με την ανεργία, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την αλλοτρίωση και άλλες πτυχές της σύγχρονης κοινωνίας
- **Προκαλεί κοινωνικές αλληλεπιδράσεις**, επικοινωνεί κάποιο μήνυμα: πχ μια διαμαρτυρία για την κλιματική αλλαγή

Μακροανάλυση: μέθοδος που αναζητά τη γενεαλογία κοινωνικών φαινομένων και επιτρέπει την ανάδειξη της ιστορικότητας των κοινωνιών. Πχ γενεαλογία της χρήσης μηχανών στις οικιακές εργασίες: από την ηλεκτρική σκούπα στο internet of things

Τα 4 ερωτήματα του κοινωνιολόγου Berger συνοψίζουν το αναλυτικό πλαίσιο του αντικειμένου της κοινωνιολογίας:

- 1) τι κάνουν οι άνθρωποι μεταξύ τους εδώ;
- 2) ποιες είναι οι σχέσεις τους με τους άλλους;
- 3) πώς οργανώνονται αυτές οι σχέσεις στους θεσμούς;
- 4) ποιες είναι οι συλλογικές ιδέες/αξίες που κινούν ανθρώπους και θεσμούς;

Είδη/κλάδοι Κοινωνιολογίας

Η κοινωνία αποτελεί μια οργανική ολότητα των διαφόρων βαθμίδων της ανθρώπινης δραστηριότητας όπως ακριβώς και ο πολιτισμός αποτελείται από την ενότητα υλικού-πνευματικού πολιτισμού. Ως εκ τούτου η κοινωνιολογία αν και αναλύει την κοινωνία συνολικά χωρίζεται σε επιμέρους είδη που αντανakλούν συγκεκριμένα πεδία της κοινωνικής διάδρασης και δομής.

Πρόκειται για την εφαρμογή της κοινωνιολογικής προσέγγισης σε επιμέρους πτυχές της κοινωνικής αναπαραγωγής. Ενδεικτικά αναφέρω:

- Κοινωνιολογία της θρησκείας
- Κοινωνιολογία της τέχνης
- Κοινωνιολογία του αθλητισμού
- Κοινωνιολογία του πολιτισμού
- Κοινωνιολογία της σεξουαλικότητας
- Κοινωνιολογία του κράτους/δικαίου
- Κοινωνιολογία της εργασίας (βιομηχανική κοινωνιολογία)

Πρόκειται για καταμερισμό με στόχο την ξεχωριστή ανάλυση και μετά την ενοποίηση/σύνθεση του αντικειμένου της κοινωνιολογίας

Βασικές έννοιες

Κοινωνική δομή=Κοινωνική τάξη-κοινωνικό στρώμα-κοινωνική διαστρωμάτωση
κοινωνικός ρόλος=κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά.

Τυπικοί/άτυποι κοινωνικοί ρόλοι

Τυπικές/άτυπες κοινωνικές ομάδες

Κοινωνική θέση/στάτους

κοινωνική ισχύς: οικονομική, πολιτική, πολιτισμική

Κοινωνικοποίηση: διαδικασία/δυνατότητα ένταξης του ανθρώπου στο συγκεκριμένο ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο. Πορεία εκμάθησης/αφομοίωσης κανόνων, αξιών, συμπεριφορών, στάσεων, αντιλήψεων κτλ που μετασχηματίζουν τον άνθρωπο από βιολογική ύπαρξη σε υποκείμενο, πρόσωπο και μέλος της κοινωνίας. Κοινωνική-παιδαγωγική διαδικασία.

Κοινωνικός έλεγχος: συμπληρωματικός στην κοινωνικοποίηση. Το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιεί η κοινωνία για να εξασφαλίσει τη συμμόρφωση προς τους κανόνες και τα πρότυπά της. Κοινό γνώρισμα των μέσων ελέγχου η άσκηση πίεσης

Θετικός/αρνητικός κοινωνικός έλεγχος: επιδοκιμασία/αποδοκιμασία της συμπεριφοράς του ατόμου από την κοινωνία και τους θεσμούς της.

Ενεργός/ενδεχόμενος κοινωνικός έλεγχος: άμεση δράση ή προσδοκία/απειλή επιβράβευσης/τιμωρίας=εσωτερίκευση από το άτομο του κοινωνικού ελέγχου

Κοινωνικές αξίες/πρότυπα: καθορίζουν τη διαδικασία κοινωνικοποίησης και τους κοινωνικούς ρόλους=ο τρόπος που οι άνθρωποι νοηματοδοτούν τη ζωής τους εντός ενός καθορισμένου κοινωνικού/πολιτισμικού πλαισίου.

Κοινωνική σχέση: ιδιαίτερη μορφή κοινωνικής διαντίδρασης που χαρακτηρίζεται από την αμοιβαία αναγνώριση των προσώπων που αλληλεπιδρούν ως κατόχων συγκεκριμένων θέσεων και φορέων ρόλων. Διάκριση σε στιγμιαία-παροδική/διαρκής κοινωνική σχέση.

Θεσμός: Η παγίωση μιας κοινωνικής σχέσης ή ενός πλέγματος κοινωνικών σχέσεων

Διεπιστημονική προσέγγιση της κοινωνιολογίας: σχέση με οικονομική επιστήμη, πολιτική επιστήμη, ψυχολογία, κοινωνική ανθρωπολογία.

Πχ: μελέτη των Ελλήνων μεταναστών στις Ηπα στις αρχές του 20ου αιώνα.

Οικονομία: Ανάλυση της αμερικανικής οικονομίας: κλάδοι, τομείς, παραγωγική βάση, εργασιακά μοντέλα και τεχνολογίες παραγωγής. Καταμερισμός εργασίας, επαγγέλματα και οικονομικές/παραγωγικές σχέσεις των μεταναστών.

Πολιτική επιστήμη: πολιτική μορφή της κοινωνίας των Ηπα, πολιτικές αντιλήψεις και μορφές εκπροσώπησης των μεταναστών

Κοινωνιολογία: μορφές ένταξης και αφομοίωσης ή απόρριψης των Ελλήνων μεταναστών από την αμερικανική κοινωνία. Κοινωνική ιεραρχία, εσωτερικές διαφοροποιήσεις και ταξική θέση της ελληνικής κοινότητας.

Κοινωνική ανθρωπολογία: κώδικες, παραδόσεις και πολιτισμική οργάνωση της ελληνικής κοινότητας

Ψυχολογία: η επίδραση των παραπάνω στον ψυχισμό των Ελλήνων μεταναστών, οι εντάσεις ανάμεσα σε δύο κουλτούρες κτλ

Σημείωση: το ότι ο ψυχισμός δεν αποτελεί αντικείμενο της κοινωνιολογίας (η ψυχική διάσταση της κοινωνικότητας μελετάται από την κοινωνική ψυχολογία) δε σημαίνει ότι οι κοινωνικές συνθήκες, η πίεση των κοινωνικών ρόλων, οι συγκρούσεις των κοινωνικών ταυτοτήτων δεν επιδρούν στον ατομικό ψυχισμό των ανθρώπων. Με αυτή την έννοια τα ψυχολογικά προβλήματα έχουν **και** κοινωνική βάση.

Κοινωνιολογική φαντασία: η κατανόηση της ατομικής ζωής μέσα από την κατανόηση της κοινωνίας. Η ικανότητα σύνδεσης της ατομικής ζωής με το κοινωνικό πλαίσιο, η ατομική εμπειρία/δυσκολία/επιτυχία ως μερική αντανάκλαση των κοινωνικών διευθετήσεων της εποχής και της κοινωνίας.

Πχ: ανεργία σε περιόδους κρίσης: δε σχετίζεται με την προσωπικότητα των ατόμων αλλά σχετίζεται με οικονομικούς-πολιτικούς θεσμούς

Μικροκοινωνιολογία: μικρής κλίμακας πτυχές του κοινωνικού συστήματος. Η μελέτη όσων λένε και πράττουν οι άνθρωποι στην καθημερινότητά τους (κοινό με ανθρωπολογία)

Μακροκοινωνιολογία: μελετη μακροπρόθεσμων και μεγάλης κλίμακας διαδικασιών και οργανισμούς/δομές και κοινωνικές διευθετήσεις/δομές όπως τάξη, κράτος, οικογένεια, πολιτισμός

Σύνδεση/σχέση μικρο/μάκρο: Οι μακροδομές αναπαράγονται από την ύπαρξη σταθερών προτύπων/αξιών στο μικροεπίπεδο και ορίζουν το πλαίσιο των καθημερινών σχέσεων. “Τα

περίπλοκα δίκτυα σχέσεων ανάμεσα στο μικρο και μακροεπίπεδο συντελούν στην ύπαρξη μιας διαρκώς μεταβαλλόμενης-πολυποίκιλης κοινωνικής δομής.

Πχ: μελέτη της άθλησης της νεολαίας στα Σεπόλια Αττικής.

Μίκρο: τρόπος άθλησης, παρές και συγκρότηση των ομάδων, κώδικες, ιεραρχία, σημειολογία εμφάνισης κτλ

Μάκρο: απουσία δομών, χρηματοδότηση κονδυλίων για χώρους άθλησης, εκπαιδευτικό σύστημα, δεδομένα αξιακά πρότυπα της νεολαίας γενικά κτλ

Συστημοκεντρικές θεωρήσεις: κοινωνία ως αυτοσυντηρούμενο σύστημα εντός του οποίου ο άνθρωπος προσαρμόζεται και εντάσσεται

Ανθρωποκεντρικές θεωρήσεις: ο άνθρωπος συμβάλει ενεργητικά στη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων και της κοινωνικής πραγματικότητας που τον περιβάλλει.

Διαλεκτική σύνθεση και των δύο θεωρήσεων οδηγεί στην προσέγγιση του διπόλου κοινωνία-άνθρωπος ως δυναμική κατάσταση αλληλεπίδρασης.

Είδαμε ότι η κοινωνία, το αντικείμενο της κοινωνιολογίας, έχει και ιστορικότητα και κοινωνική υλικότητα. Αντίστοιχα και η κοινωνιολογία καθορίζεται από την εποχή της και από το βαθμό ανάπτυξης της κοινωνικής οργάνωσης. Η Κοινωνιολογία συγκροτείται ως επιστήμη και διακριτό γνωστικό πεδίο την εποχή της νεοτερικότητας και της ανάπτυξης της βιομηχανικής κοινωνίας.

Θα δούμε συνοπτικά τους υλικούς-κοινωνικούς παράγοντες που συντέλεσαν στη δημιουργία της αστικής/βιομηχανικής κοινωνίας και κατέστησαν εφικτό τον επιστημονικό λόγο για την κοινωνία, δηλαδή παρήγαγαν την κοινωνιολογική επιστήμη.

Γέννηση Κοινωνιολογίας

- 1) **Γαλλική επανάσταση-δημιουργία πολιτικού συστήματος/αστικού κράτους**
- 2) **Βιομηχανική επανάσταση-συγκρότηση κοινωνικών τάξεων (προλεταριάτο) και αστικής κοινωνίας**
- 3) **Ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων/αντιθέσεων/δομών της νεοτερικότητας**

Κλασικοί Κοινωνιολογίας (επηρεάστηκαν από την εποχή, την κοινωνία και την κοινωνική θέση τους)

Ιμπν Χαλντούν (13ος αιώνας): ο πατέρας των κοινωνικών επιστημών με το βιβλίο Εισαγωγή στην Ιστορία με παρατηρήσεις/στοχασμούς για την κοινωνία και τον πολιτισμό

1) Κοντ (1798-1857)

- έδωσε το όνομα στην επιστήμη
- θετικιστής-θετικισμός=υπάρχουν αφηρημένοι γενικοί νόμοι που διέπουν τις σχέσεις του φυσικού κόσμου και της κοινωνίας που μπορούν να εξακριβωθούν μέσα από εμπειρικά δεδομένα. Τρία στάδια: φανταστικό (αποδοση των πάντων σε υπερφυσικούς παράγοντες)-μεταφυσικό (χρήση αφηρημένων εννοιών-μεταβαστικό στάδιο)—επιστημονικό/θετικό (ορθολογισμός)
- η μελέτη της κοινωνίας ως επιστημονικό αντικείμενο. **Μεθοδολογία:συστηματική παρατήρηση, πείραμα, συγκριτική ιστορική ανάλυση**
- Διάκριση κοινωνίας σε κοινωνική στατική-κοινωνική δυναμική
- **Κοινωνική στατική:** μελέτη πτυχών της κοινωνικής ζωής που έχουν να κάνουν με τη δομή, τη σταθερότητα και την κοινωνική οργάνωση=επιτρέπουν στις κοινωνίες και τις ομάδες να διατηρούν την ενότητά τους και να επιβιώνουν

- **Κοινωνική δυναμική:** διαδικασίες που διαμορφώνουν τη θεσμική εξέλιξη και σχετίζονται με την κοινωνική μεταβολή

2) Χάριετ Μαρτινό (1802-1876)

- η μελέτη της κοινωνίας αποτελεί διακριτό γνωστικό/επιστημονικό πεδίο
- Συγγραφή για ζητήματα μεθοδολογίας-συγκριτική μελέτη για τα συστήματα κοινωνικής διαστρωμάτωσης ΗΠΑ-Ευρώπης
- μαχητική υπερασπίστρια δικαιωμάτων των γυναικών-πρώιμος φεμινισμός
- περιθωριοποιήθηκε από το κατεστημένο της εποχής

3) Χέρμπαρτ Σπένσερ (1820-1903): Κοινωνικός δαρβινισμός

- επηρεάστηκε από τον Κοντ
- Παρομοιάζε την κοινωνία με βιολογικό οργανισμό/περιγραφή της ως σύστημα
- Ανθρώπινο σώμα: όργανα. Κοινωνία: θεσμοί.
- Επικέντρωση στις δομές και στη λειτουργική συμβολή τους στην αναπαραγωγή/επιβίωση της κοινωνίας
- Στατικοί κοινωνικοί θεσμοί=όργανα της κοινωνίας
- Ενδιαφέρον για την κοινωνική δυναμική-πεποίθηση σταθερής γραμμικής προόδου
- η κυβέρνηση δεν πρέπει να παρεμβαίνει στις φυσικές διεργασίες της κοινωνίας ώστε να επιβιώσουν οι ισχυρότεροι και μέσω της προσαρμογής και της εξέλιξης οι κοινωνικοί θεσμοί θα φτάσουν σε υψηλότερα επίπεδα

4) Μαρξ (1818-1883)

- αναζήτηση θεμελιωδών ιστορικών νόμων: κριτικός στοχαστής της αστικής κοινωνίας. Διεπιστημονικό έργο: οικονομία, κοινωνία, φιλοσοφία, πολιτική
- η θεωρία ως μέσο αλλαγής του κόσμου-κριτική επιστήμη
- συσχέτιση τρόπου παραγωγής (παραγωγικές δυνάμεις-σχέσεις παραγωγής- τεχνολογική ανάπτυξη) με τον τύπο της κοινωνίας. Ιστορικότητα κοινωνίας και αναζήτηση των υλικών όρων/προϋποθέσεων της κοινωνίας
- Βάση (οικονομία-παραγωγή)—εποικοδόμημα: διαλεκτική σχέση, πιστοποίηση της υλικότητας του κοινωνικού σχηματισμού. Οι κυρίαρχες ιδέες είναι οι ιδέες της κυρίαρχης τάξης, η συνείδηση καθορίζεται από το κοινωνικό Είναι: κριτική για οικονομικό ντετερμινισμό
- θεωρία της πάλης των τάξεων: σύγκρουση ανάμεσα στους κατόχους και στους μη μέσων παραγωγής. Δεν υπάρχει κοινό συμφέρον-μόνο ταξικά αντικρουόμενα συμφέροντα
- Αστοί-προλετάριοι (πωλητές εργασιακής δύναμης και άντληση υπερεργασίας-υπεραξίας)
- Ο κόσμος είναι συνεχώς μεταβαλλόμενος μέσα από συγκρούσεις και διαπάλες. Τα κοινωνικά συστήματα ακμάζουν, αναπτύσσονται εσωτερικές αντιθέσεις/αντιφάσεις, μπαίνουν σε κρίση και παρακμάζουν

5) Εμίλ Ντιρκέμ (1858-1916) Κύρια έργα: *De la division du travail social*, *Suicide*

- επικέντρωση στο πώς οι κοινωνίες καταφέρνουν να διατηρούν τη συνοχή τους
- κριτική στο Μαρξ: υπερβολική έμφαση στην οικονομία και τις ταξικές συγκρούσεις, υποτίμηση της κοινωνικής αλληλεγγύης και της ικανότητας αυτορρύθμισης της κοινωνίας

- **Κοινωνική ολοκλήρωση:** πυκνότητα των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσουν τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας. Όσο πιο συνδεδεμένοι είναι οι άνθρωποι μεταξύ τους τόσο πιο ισχυρά είναι τα παραγόμενα συναισθήματα/δεσμοί. Η κοινωνική ολοκλήρωση είναι αναγκαία συνθήκη για την τήρηση της κοινωνικής τάξης και την ατομική ευτυχία
- η καταστροφή των κοινωνικών δεσμών επιδρά αρνητικά όχι μόνο στον άνθρωπο αλλά οδηγεί σε αποκλίνουσα συμπεριφορά ή συμμετοχή σε ανταγωνιστικά στο κυρίαρχο μοντέλο κοινωνικά κινήματα
- **Κοινωνική αλληλεγγύη** (σχέση με τον καταμερισμό εργασίας): τάση των ανθρώπων να αναπτύσσουν κοινωνικές σχέσεις. Διάκριση ανάμεσα στην αλληλεγγύη πρωτόγονων (απλός καταμερισμός εργασίας) και σύγχρονων κοινωνιών
- **Μηχανική αλληλεγγύη:** αίσθηση των ανθρώπων ότι ανήκουν στο ίδιο σύνολο χάρη στο γεγονός ότι ήταν *όμοιοι* (θηρευτικές, γεωργικές, τροφосуλλεκτικές κοινωνίες)
- **Οργανική αλληλεγγύη:** αφορά τις σύγχρονες κοινωνίες με πολύπλοκες κοινωνικές δομές και ανεπτυγμένο καταμερισμό εργασίας. Ειδίκευση εργασίας, κανείς δεν είναι αυταρκής, **αλληλεξάρτηση** που προάγεται από τις *διαφορές* των ανθρώπων, χάρη στην οποία η κοινωνία διατηρεί τη συνοχή της
- Εστίαση στην κοινωνική ομάδα και όχι το άτομο
- Κοινωνικό γεγονός/φαινόμενο ως αντικείμενο της κοινωνιολογίας: πτυχές της κοινωνικής ζωής που δεν μπορούν να ερμηνευτούν από βιολογικά/πνευματικά χ/κα του ατόμου.
- Τα κοινωνικά γεγονότα έχουν ανεξάρτητη υπόσταση από τα άτομα, θέτουν όρια στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Περιλαμβάνουν νομικούς/ηθικούς κοινωνικούς κανόνες και σχέσεις/πρότυπα συμπεριφοράς που επηρεάζουν την καθημερινή ζωή
- **Υλικά κοινωνικά γεγονότα:** κράτος, θρησκεία, εκπαιδευτικό σύστημα. **Άυλα κοινωνικά γεγονότα:** κανόνες, ηθικές αρχές, πρότυπα, και η παραγόμενη κοινή συνείδηση
- Η ανάλυση της αυτοκτονίας ως παράδειγμα επίδρασης των κοινωνικών γεγονότων στην ανθρώπινη συμπεριφορά, ως κοινωνικό προϊόν/γεγονός

6) Μαξ Βέμπερ (1864-1920)

- πολυεπίπεδο έργο που εκτείνεται σε διαφορετικά επιστημονικά αντικείμενα
- έμφαση στη μελέτη της **υποκειμενικότητας**, δηλαδή των προθέσεων, αξιών, πεποιθήσεων και στάσεων που συγκροτούν την ανθρώπινη συμπεριφορά
- Μέθοδος της ενόρασης/κατανόησης=μπαίνω στη θέση του άλλου για να τον κατανοήσω
- Μελέτη της γραφειοκρατίας ως στοιχείου των σύγχρονων κοινωνικών δομών
- Η έννοια του **ιδεότυπου**: εργαλείο που απεικονίζει τα βασικά χαρακτηριστικά του υπό εξέταση αντικειμένου: μέσο γενίκευσης και αφαίρεσης ώστε να διατυπωθούν γενικές αρχές.
- Αρχή της αξιολογικά ελεύθερης κοινωνιολογίας: αφήστε απ' έξω τις προκαταλήψεις σας όταν διεξάγετε επιστημονική έρευνα. Πειθαρχημένη προσέγγιση των φαινομένων όπως είναι και όχι όπως θα θέλαμε. Αναζήτηση όχι της ουδετερότητας αλλά της αντικειμενικότητας της επιστημονικά επαληθεύσιμης γνώσης

Αμερικανική Κοινωνιολογία

- αναπτύχθηκε τον 20ο αιώνα: αστικοποίηση, βιομηχανική επανάσταση και μαζική μετανάστευση. Νέο πανεπιστημιακό σύστημα και όχι ήδη υπάρχον (Ευρώπη) επέτρεψε την καθιέρωση της κοινωνιολογία ως επιστημονικού κλάδου

- αισιοδοξία και πίστη στην υγιή δυναμική της αμερικανικής κοινωνίας
- εξαίρεση ο Ντι Μπόις: ανέλυσε τη φυλετική ανισότητα, διεξαγωγή επιτόπιων ερευνών (ενάντια στον ακαδημαϊσμό) κριτική στην αμερικανική κοινωνία)
- σχολή κοινωνιολογίας του Σικάγου: η πόλη θεωρήθηκε κοινωνικό εργαστήριο
- Hull House: γυναίκες κοινωνιολόγοι με κοινωνικό έργο σε άστεγους, μετανάστες και φτωχά κοινωνικά στρώματα. Σταρ, Άνταμς επινόησαν τη μέθοδο της δημογραφικής χαρτογράφησης (μεταβλητές του πληθυσμού) και της περιπτώσιολογικής έρευνας αλλά και ολοκληρωμένες αναλύσεις για μειονεκτούσες ομάδες (γυναίκες, φτωχοί, Αφροαμερικανοί).

Θεωρητικές προσεγγίσεις (παρατήρηση, ερμηνεία, ανάλυση και πρόγνωση)

Θεωρητική προσέγγιση: σύνολο υποθέσεων, εννοιών και θέσεων για τον τρόπο συσχέτισης των διαφόρων κοινωνικών φαινομένων

Βασικές κοινωνιολογικές σχολές

A. (δομο)λειτουργισμός/φονξοναλισμός: έμφαση στην τάξη και τη σταθερότητα: επιρροές από Κοντ, Σπένσερ, Ντυρκέμ: **μακροκοινωνιολογία**. Η κοινωνία **ως κοινωνικό σύστημα**, έμφαση στα μέρη της κοινωνίας και στους βασικούς θεσμούς της: ανάλυση των **λειτουργιών** που επιτελούν τα ξεχωριστά μέρη (θεσμοί, πρότυπα, ομάδες) για τη διατήρηση και αναπαραγωγή του συστήματος και των **δυσλειτουργιών** (αρνητικές συνέπειες από τις λειτουργίες). Θεσμοί: βασικές δομές οργάνωσης, υλοποίησης των θεμελιωδών λειτουργιών της κοινωνικής ζωής. Διάκριση αναμεσα σε **έκδηλες** (επιδιωκόμενες και αντιληπτές από τα μέλη της κοινωνίας) και **λανθάνουσες** λειτουργίες. Τα περισσότερα μέλη έχουν κοινές αξίες-κοινωνική συναίνεση=θεμέλιο κοινωνίας. **Μειονέκτημα της προσέγγισης:** Δεν μπορεί να ερμηνεύσει την κοινωνική αλλαγή. Υπερτιμά τους παράγοντες κοινωνικής συναίνεσης. Δεν είναι τυχαίο ότι κυριαρχεί μεταπολεμικά και κυρίως στις ανεπτυγμένες χώρες, μια εποχή φαινομενικής κοινωνικής ειρήνης στη βάση του μεταπολεμικού κύματος ανάπτυξης (1945-1970).

B. θεωρία της κοινωνικής σύγκρουσης: εστιάζει επίσης στην κοινωνία ως σύνολο αλλά δίνει έμφαση στην αταξία και την αστάθεια. Η ανισότητα, εκμετάλλευση, σύγκρουση, κοινωνική αλλαγή ως θεμέλια της κοινωνίας. Επιρροή από Μαρξ, αλλά ανάδειξη και άλλων αιτιών σύγκρουσης: φύλο, φυλή, θρησκείες, συγκυριακοί διαχωρισμοί κτλ Η δομή της κοινωνίας αποτελεί προϊόν συγκρούσεων που προκύπτουν από διαφορές πλούτου και ισχύος. Πώς κυριαρχούν ορισμένες ομάδες; η δύναμη είναι αυτή που καθορίζει ποιος κυριαρχεί και ευνοείται. **Μακροεπίπεδο**. Το κράτος ως όργανο της άρχουσας τάξης σε αντίθεση με τους Α που θεωρούν το κράτος οργανωτή και υπηρετή του κοινωνικού συνόλου=εγγενής αντινομία του κράτους. **Μειονέκτημα:** Δεν ερμηνεύει την κοινωνική σταθερότητα/συναίνεση. Ωστόσο αναδεικνύει τις διαδικασίες που συντελούν στον κοινωνικό μετασχηματισμό ενώ καταδεικνύει το πώς οι συγκρούσεις ενδεχομένως συντελούν στην περαιτέρω σταθεροποίηση του συστήματος μέσω της αφομοίωσης των αιτημάτων των “χαμένων”= λειτουργικές συνέπειες της σύγκρουσης. Υπάρχει ένα όριο στη δυνατότητα αφομοίωσης των συγκρούσεων που εξαρτάται τόσο από το περιεχόμενο των συγκρούσεων όσο και από τη στιγμή του κοινωνικού

σχηματισμού. Σε περιόδους κρίσης οι συγκρούσεις δύσκολα συντελούν στη σταθεροποίηση του κοινωνικού συστήματος

- С. συμβολική διαντίδραση (μικροεπίπεδο):** η κοινωνία αναδεικνύεται από τη διαδικασία διαντίδρασης των ανθρώπων, από την ικανότητά τους στη χρήση συμβόλων με κοινά νοήματα. Η νοηματοδότησή της κοινωνικής ζωής ως θεμέλιο της κοινωνίας. Σύμβολο=αντιπροσωπεύει κάτι άλλο που είναι το νόημα. Τα νοήματα δεν είναι εγγενή αλλά προκύπτουν από την κοινωνική διαντίδραση. Τα κοινά νοήματα συγκροτούν την κοινωνία και τα πρότυπά της. Έμφαση στην αλληλεπίδραση ατόμων-κοινωνικής δομής.
- Ο κόσμος ως κατασκευασμένη πραγματικότητα. Μειονέκτημα:** αδυναμία ερμηνείας κοινωνικών δομών, δεν υπάρχει πάντοτε ευελιξία στον καθορισμό του νοήματος των πράξεών μας, η κοινωνική αλληλεπίδραση δεν είναι ζήτημα επιλογής Ωστόσο δίνει εν μέρει έμφαση στον υποκειμενικό παράγοντα, οι άνθρωποι ως ενεργά δρώντα υποκείμενα.

Μεθοδολογία

επιστημονική λογική:κοινωνική επιστήμη που αποδέχεται τη σχέση αιτίας-αιτιατού και μετρά αίτια-αποτελέσματα αναζητώντας συσχετίσεις μεταξύ μεταβλητών

Μέθοδοι συλλογής δεδομένων:

- πείραμα: πειραματική ομάδα και ομάδα ελέγχου, μελέτη επιπτώσεων ανεξάρτητης μεταβλητής σε εξαρτημένη.
- κοινωνική έρευνα:συνέντευξη&ερωτηματολόγια με τη χρήση τυχαίων ή στρωματοποιημένων τυχαίων δειγμάτων. Μειονέκτημα της αυτοαναφοράς (ακούσια/εκούσια στρέβλωση πληροφοριών) ή της απροθυμίας των ερωτηθέντων
- παρατήρηση: συμμετοχική ή διακριτική έρευνα. Μπορεί να ξεφύγει όπως και το πείραμα (απροσδόκητες εισβολές, αδυναμία παρατήρησης μακροχρόνιων φαινομένων)
- αρχειακή έρευνα: ιστορική/συγκριτική

Βήματα επιστημονικής μεθόδου

1. επιλογή προβλήματος επιδεκτικού στην έρευνα
2. επισκόπηση σχετικής βιβλιογραφίας
3. σχηματισμός της υπόθεσης-δημιουργία λειτουργικών ορισμών
4. επιλογή ερευνητικής μεθόδου
5. συλλογή και ανάλυση στοιχείων
6. συμπεράσματα

Δεοντολογία:προστασία συμμετοχόντων από κινδύνους, προστασία αξιοπρέπειας και δικαιωμάτων, αντικειμενικότητα και ανιδιοτέλεια της επιστημονικής έρευνας.

2) Η εργασία ως παράγοντας κοινωνικοποίησης και ανάπτυξης κοινωνικής συνείδησης- η υλικότητα της κοινωνικής οργάνωσης.

Εργασία, εργαλεία και τεχνικά μέσα ως βάση της υλικότητας του πολιτισμού και της κοινωνικής δομής .

Θα αναλύσουμε την εργασία ως ουσιώδες ανθρώπινο χαρακτηριστικό, ως στοιχείο της κοινωνικής οργάνωσης και πλαίσιο κοινωνικοποίησης των ανθρώπων, και άρα ως καθοριστικό παράγοντα ανάπτυξης του ανθρώπινου πολιτισμού.

Ουσιαστικά κάθε πολιτισμικό προϊόν είναι αποτέλεσμα της εργασιακής διαδικασίας των ανθρώπων στην αλληλεπίδρασή τους με τη φύση και αναμεταξύ τους (κοινωνικές σχέσεις) στο πλαίσιο της κοινωνικής οργάνωσης. Με την εργασία ο άνθρωπος παράγει τα μέσα ικανοποίησης των αναγκών του, υλικών και πνευματικών. Η εφεύρεση εργαλείων από τον άνθρωπο ως ενισχυτικών μέσων για την εργασία του αποτελεί το καθοριστικό σημείο τομής στην ανάδυση του ανθρώπινου πολιτισμού. Η εργασιακή διαδικασία περιλαμβάνει τον προσωπικό παράγοντα (άνθρωπος) και τον έμπράγματο (σύνολο τεχνικών/τεχνητών δηλαδή παρηγμένων από τον άνθρωπο αντικειμένων υλικών και μέσων: εργαλείων, μηχανισμών, διαδικασιών της ανθρώπινης δραστηριότητας και επικοινωνίας). Το δυναμικό άθροισμά τους αποτελεί το σύνολο των παραγωγικών δυνάμεων του ανθρώπου σε κάθε ιστορική περίοδο και αποτελεί σημαντικό δείκτη του βαθμού εκπολιτισμού της κοινωνίας.

Κατανάλωση, εργασία, άνθρωπος

Παραδοχή εμπειρική και λογική: ο άνθρωπος ζει και αναπαράγεται εντός της κοινωνίας επομένως η βάση της απλούστατης κοινωνικής σχέσης αποτελείται από την αλληλεπίδραση του ανθρώπου με το περιβάλλον για την επιβίωση/ζωή και από την αλληλεπίδραση με τους άλλους ανθρώπους για την αναπαραγωγή/διαίωνιση του είδους.

Η απλούστατη σχέση της κοινωνίας είναι η κατανάλωση ως ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών του ανθρώπου.

Υπάρχει μια συνεχής διαδικασία αλληλεπίδρασης ανθρώπου-φύσης (με κυρίαρχη αλλά όχι μονόπλευρη διάσταση την προσαρμογή του ανθρώπου στη φύση)

Η ανάπτυξη της απλούστατης σχέσης μέσα στην ιστορία συνίσταται στο μετασχηματισμό της βιολογικής αλληλεπίδρασης από τη διαμεσολάβηση του κοινωνικού παράγοντα. Με αυτό τον τρόπο ο άνθρωπος κοινωνικοποιείται και συγκροτείται ως (αντιφατική) ενότητα βιολογικού και κοινωνικού. Ο άνθρωπος δεν είναι ζώο, αλλά είναι και ζώο.

Η αναπτυξιακή διαδικασία της απλούστατης σχέσης του ανθρώπου έχει τις ακόλουθες βαθμίδες:

- Κατανάλωση τροφών/φρούτων
- Κατανάλωση μέσω εργαλείων
- Παραγωγή για την κατανάλωση

Η κατανάλωση γίνεται στη βάση των βιολογικών αναγκών και με όριο τους πεπερασμένους φυσικούς πόρους. Η διαρκής ανανέωση των βιολογικών αναγκών και η διαδικασία ικανοποίησής τους συναντά ένα εσωτερικό και εξωτερικό όριο.

Εξωτερικό όριο: περιορισμένα αντικείμενα κατανάλωσης

περιορισμένος χώρος αποβλήτων της κατανάλωσης (ιδιαίτερα επίκαιρο πλέον στις μέρες μας: τεχνολογία διαχείρισης αποβλήτων/απορριμάτων, ανακύκλωση, προοπτικές και όριο της κυκλικής οικονομίας)

Εσωτερικό όριο βιολογικών αναγκών: θάνατος. Η υπέρβαση του θανάτου του είδους είναι η αναπαραγωγή.

Αναπαραγωγή/γενετήσια ανάγκη: η ικανοποίησή της γίνεται μόνο μέσω της αλληλεπίδρασης. (ακόμα και σε συνθήκες υψηλής τεχνολογίας προϋποτίθεται το γενετικό υλικό δύο ανθρώπων διαφορετικού φύλου)

Η γυναίκα πιο σημαντική για τη διατήρηση του είδους για αυτό και στις πρωτόγονες κοινωνίες, η γυναίκα παρέμενε προστατευμένη εντός της σπηλιάς-κατοικίας.

Ο άνθρωπος έχει επίγνωση του είδους του, έχει επίγνωση ότι πέρα από άτομο/πρόσωπο αποτελεί τμήμα/εκπρόσωπο του είδους.

Οικογένεια: προϋποθέτει την απλούστατη κοινωνική σχέση και συνίσταται στην αλληλεπίδραση κοινωνικού-βιολογικού για αυτό και έχει ιστορικότητα, δεν είναι άχρονη και εξωκοινωνική.

Η διαδικασία εξασφάλισης αντικειμένων προς κατανάλωση συνιστά εκδήλωση της ζωής του είδους στη βάση της αντίφασης ανάμεσα στους οργανισμούς και στο φυσικό περιβάλλον. 4 μορφές κατανάλωσης/εκδήλωσης ζωής του είδους.

1. **Μορφή 1:** κατανάλωση=άμεση εξασφάλιση αντικειμένων προς κατανάλωση (φυτά): εκεί που βρίσκονται παίρνουν ό,τι χρειάζεται **αδιαμεσολάβητα**.
2. **Μορφή 2:** η κατανάλωση δεν ταυτίζεται με τη διαδικασία εξασφάλισης των ειδών προς κατανάλωση. (τα ζώα που μπορεί να κάνουν και εκατοντάδες χιλιόμετρα προς αναζήτηση τροφής)
3. **Μορφή 3:** όπως το 2 συν ότι το είδος χρησιμοποιεί εργαλεία για να αποσπάσει από τη φύση έτοιμα καταναλωτικά αγαθά (με ένα ραβδί ρίχνω καρπούς από το δέντρο). Στη μορφή αυτή εμφανίζονται τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται όμως αποκλειστικά ως προέκταση του σώματος και δεν έχουν αυτοτέλεια.
4. **Μορφή 4:** εμφάνιση της παραγωγής=τροποποιώ τη φύση για να καταναλώσω

Από τη μορφή 2 και πέρα υπάρχει αντίστροφη επενέργεια στο φυσικό περιβάλλον και ειδικά μέσα για αυτή την αντιστροφή, ακόμα και αν είναι διαμεσολάβηση με παθητική μορφή (απλή μετακίνηση, μεταφορά)

Στη μορφή 4 τα μέσα επενέργειας δεν είναι όργανα του σώματος, ούτε προεκτάσεις τους, αλλά δημιουργούν **μέσω της παραγωγής** αντικείμενα προς κατανάλωση

Οι πρώτες 3 μορφές πραγματοποιούνται λόγω περιβάλλοντος, ενώ η μορφή 4 εξαρτάται από τα μέσα παραγωγής που διαμεσολαβούν το περιβάλλον.

Από τη μορφή 4 που ανήκει πλέον ο άνθρωπος από τη στιγμή που πέρασε από την τροφосуλλεκτική οικονομία και την οικονομία της άγρας στην παράγουσα οικονομία προκύπτει η αναγκαιότητα της εργασιακής διαδικασίας ως τροποποίησης της φύσης. Η μετάβαση αυτή (περίπου στη νεολιθινή περίοδο, όπως θα δούμε) αποτελεί και την πρώτη προϋπόθεση ανάδυσης του ανθρώπινου πολιτισμού.

Προϋπόθεση της εργασιακής διαδικασίας, που απορρέει από το μετασχηματισμό της κατανάλωσης (απλούστατη κοινωνική σχέση) στη μορφή 4 και αποτελεί την ουσία της κοινωνίας, είναι η ύπαρξη/ικανοποίηση αναγκών για/από συγκεκριμένα καταναλωτικά αντικείμενα.

Η εργασία εν γένει, δηλαδή κάθε είδους εργασία, συνίσταται στη διαδικασία ανταλλαγής ύλης μεταξύ ανθρώπου και φύσης και στην ενσυνείδητη, στοχοθετημένη συμμετοχή του ανθρώπου, σε αυτή τη διαδικασία, με το σώμα και το μυαλό του και σε συνεργασία με άλλους.

Συστατικά στοιχεία της εργασίας γενικά:

- άνθρωπος ως υποκείμενο της εργασίας
- αντικείμενο της εργασίας (εξωτερικό περιβάλλον)
- μέσα εργασίας: εδώ προκύπτει η τεχνολογία
- αποτέλεσμα εργασίας

Σκοπός εργασιακής διαδικασίας: αλληλένδετη διαλεκτική σχέση, μια εσωτερική “στιγμή” της εργασίας. Η διαδικασία εργασίας ορίζει/ορίζεται από το σκοπό της.

Δυνητικός σκοπός: νοητική σύλληψη του παραγόμενου αποτελέσματος

Πραγματικός σκοπός: το αληθινό αποτέλεσμα

Η εργασιακή διαδικασία αποκρυσταλλώνει το ανθρώπινο ουσιώδες χαρακτηριστικό της **σκοποθεσίας/στοχοθεσίας**: ο άνθρωπος τροποποιεί τον εξωτερικό κόσμο, για χάρη της δημιουργίας που έχει ήδη συλλάβει νοητικά και εξωτερικεύει/αντικειμενοποιεί την εσωτερική νοητική σύλληψή του. Η σκοποθεσία αποτελεί μια εσωτερική στιγμή της εργασίας, μια στιγμή της εργασιακής διαδικασίας, που αντανακλά την ύπαρξη της πολύπλοκης ανθρώπινης συνείδησης.

Η εργασία έχει διττό χαρακτήρα:

- μετασχηματίζει χρησιμοποιώντας τεχνικά μέσα το εξωτερικό αντικείμενο για να ικανοποιήσει ανάγκες με τα παραγόμενα προϊόντα της εργασίας
- ο μετασχηματισμός υλοποιείται από ένα σύνολο ανθρώπων (κοινωνική υλικότητα της εργασίας): ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας προκύπτει από το ότι ο μεμονωμένος άνθρωπος δεν μπορεί να επιβιώσει.
- Κατ' επέκταση η εργασιακή διαδικασία μετασχηματίζει και τον ίδιο τον άνθρωπο.

Μέσα επενέργειας στη φύση, εργαλεία και διαμεσολάβηση ως υλική βάση του πολιτισμού

Επειδή, όπως είδαμε:

- ο άνθρωπος δεν μπορεί να επιβιώσει καταναλώνοντας αδιαμεσολάβητα τη φύση, αλλά χρειάζεται να την τροποποιήσει μέσω της εργασίας για να παράγει καταναλωτικά προϊόντα
- χρησιμοποιεί για αυτό το λόγο μαζί με την εργασιακή του ενέργεια και εργαλεία/τεχνικά μέσα με τα οποία μετασχηματίζει το αντικείμενο της εργασίας του

προκύπτει ότι μεταξύ του ανθρώπου ως υποκειμένου και του αντικειμένου της εργασίας υπάρχει ένας εμπράγματος/αντικειμενοποιημένος διαμεσολαβητικός κρίκος διαμέσου του οποίου το αντικείμενο μετασχηματίζεται σε προϊόν έτοιμο προς κατανάλωση.

Η σταθερή και επαναλαμβανόμενη χρήση των εργαλείων από τον άνθρωπο σε αντίθεση με τη περιστασιακή χρήση μέσων από άλλα ζώα (ορισμένα πτηνά, είδη πιθήκων) μετασχηματίζει μορφολογικά και λειτουργικά το μέσο εργασίας, με το οποίο ο άνθρωπος αποκτά μια σχέση αλληλεπίδρασης που αναβαθμίζει ριζικά τον ψυχισμό του.

Πιο αναλυτικά μια σειρά από παράγοντες σε αλληλεπίδραση επηρεάζουν τη σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και το μέσο εργασίας:

- I. Η ανάπτυξη των τεχνικών μέσων διαμέσου της συσσωρευμένης πείρας,
- II. η σταθερή/επαναλαμβανόμενη και αναπτυσσόμενη χρήση των εργαλείων,
- III. η συνειδητοποίηση της διαμεσολάβησης της εργασίας από το μέσο εργασίας
- IV. η βελτίωση των τεχνικών δεξιοτήτων και των εργαλείων

V. η συλλογική χρήση εργαλείων και η επεξεργασία όλων των παραπάνω μέσω της κοινοποίησης των ουσιαστών γνωρισμάτων του εργαλείου και της επικοινωνίας στο πλαίσιο της συλλογικής εργασίας έχουν τις παρακάτω συνέπειες:

- A. τροποποίηση του ψυχισμού του ανθρώπου
- B. διάκριση της πηγής του ερεθίσματος από το ερέθισμα, δηλαδή ο άνθρωπος μπορεί να διακρίνει το αντικείμενο ως πηγή των αισθητηριακών δεδομένων
- C. ο άνθρωπος διακρίνει τον εαυτό του από τον περίγυρο (αυτοσυνειδησία)
- D. διακρίνει τον εαυτό του ως αντικείμενο μέσω της αποστασιοποίησης, ώστε να μπορεί να προβεί σε αυτορύθμιση και αυτοέλεγχο.

Πέρα από την προφανή ανάπτυξη της εργασιακής διαδικασίας που απορρέει από τα παραπάνω και συντελεί στην περαιτέρω ανάπτυξη της συνείδησης, καταδεικνύεται ο διττός μετασχηματιστικός χαρακτήρα της εργασίας **ως παράγοντα κοινωνικοποίησης**: η εργασία τροποποιεί τη φύση αλλά ως συλλογική πρακτική μετασχηματίζει εκτός από τις παραγωγικές και τις επικοινωνιακές δεξιότητες του ανθρώπου και συντελεί στην ανάπτυξη της συνείδησής του, μετατρέποντάς τον σε παραγωγό και φορέα πολιτισμού.

Με άλλα λόγια, ο άνθρωπος χρησιμοποιεί συστηματικά τεχνητά μέσα επενέργειας στη φύση, συνειδητοποιεί αυτή τη χρήση και θεωρητικοποιεί, μοιράζεται/επικοινωνεί αυτή την πρακτική χρήση. Αντιλαμβάνεται έτσι τον εαυτό (και τους άλλους) με διαφορετικό τρόπο του ως διακριτό ενσυνείδητο παράγοντα της παραγωγής από τη μια και το εργαλείο ως εμπράγματα διαμεσολάβηση των δυνατοτήτων του.

Συνεπώς το μέσο εργασίας διαμεσολαβεί την ανθρώπινη εργασία, αλλά επουδενί δεν είναι νεκρή/παθητική διαμεσολάβηση, αλλά αντικειμενοποίηση της ανθρώπινης ουσίας, πύκνωση και εμπράγματος φορέας νοημάτων, συμβόλων, συλλογικής εργασίας **και εν τέλει πολιτισμού που αλληλεπιδρά με τον άνθρωπο-χρήστη του.**

Εργασία, συνείδηση και πολιτισμός

Η συνείδηση αναδύεται ταυτόχρονα με την εργασιακή δραστηριότητα και αναπτύσσεται παράλληλα με αυτήν, αποτελώντας πρωταρχικό όρο για την ανάδυση του πολιτισμού.

Η εργασιακή δραστηριότητα ως ειδοποιός έκφανση της ανθρώπινης δραστηριότητας έχει δύο πτυχές:

- μετασχηματισμός του εξωτερικού αντικειμενικού περιβάλλοντος και μέσω της χρήσης τεχνικών μέσων για την ικανοποίηση αναγκών (υλικότητα)
- μετασχηματισμός που υλοποιείται συλλογικά (κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας), επομένως προϋποθέτει και αναπτύσσει δεξιότητες επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των ανθρώπων, οι οποίες **αποτελούν την υλικό-νοητική βάση της συνείδησης.**

Οι άνθρωποι παράγουν συλλογικά τους όρους ζωής και αναπαραγωγής τους, αποκτώντας συνείδηση του εαυτού τους, των άλλων και της δραστηριότητάς τους, αλλά και συνειδοποιούν αυτή τη συνειδητοποίηση.

Η συνείδηση είναι μια ιδιαίτερη μορφή του ανθρώπινου ψυχισμού, η ιδεατή αντανάκλαση της αντικειμενικής και υποκειμενικής πραγματικότητας μέσω του συνόλου των ψυχονοητικών λειτουργιών του ανθρώπου.

Ψυχισμός και γέννηση της συνείδησης

Ο ψυχισμός εμφανίζεται όταν το έμβιο ον αποκτά υλική σωματική υπόσταση, διακριτή ύπαρξη από το υπόλοιπο περιβάλλον και πρωτόλεια συνείδηση αυτής (στην περίπτωση του

ανθρώπινου βρέφους). Το ασυνείδητο τμήμα του ψυχισμού, στο οποίο εδράζεται η συνείδηση, συνίσταται σε ασυνείδητες, ενστικτώδεις ανταποκρίσεις του έμβιου όντος σε ερεθίσματα στη βάση της επιβίωσης με την κίνηση μέσα στο χώρο-χρόνο (ικανοποίηση αναγκών, προστασία). Το ασυνείδητο αποτελεί την προϊστορία του ψυχισμού, το αρχαίο τμήμα αυτό της ψυχικής οργάνωσης, τη μνήμη και τις απαιτήσεις του σώματος, όταν ακόμα ο άνθρωπος δεν μπορεί να διακρίνει τον εαυτό του από τον περίγυρο και **η αίσθηση εαυτού είναι αμιγώς σωματική**. Το είδος κυριαρχεί στο άτομο. Η συνείδηση αναπτύσσεται επειδή ένα τμήμα του ασυνείδητου, κάτω από την επίδραση της πραγματικότητας και της αλληλεπίδρασης των αισθητηριακών οργάνων με τα εξωτερικά ερεθίσματα, διαφοροποιείται.

Η συνείδηση οργανώνει τη ζωή του ατόμου, αντιλαμβάνεται διαφοροποιημένα, μέσω διαζεύξεων, τα ερεθίσματα της πραγματικότητας και χαράσσει στρατηγικές επιβίωσης και ανάπτυξης που εδράζονται σε ασυνείδητες ανάγκες, αλλά και τις υπερβαίνουν.

Το ανθρώπινο βρέφος σωματικά διαχωρίζεται από τη μητέρα του μετά τη γέννα, δίχως ακόμα να έχει τη δυνατότητα διάκρισης του εαυτού του από εκείνη και τον τον περίγυρο, αλλά έχοντας ενστικτώδη αίσθηση των αναγκών του, επιδιώκει την ικανοποίησή τους (θηλασμός, ύπνος) με μόνη γλώσσα επικοινωνίας το κλάμα.

Στην αναπτυξιακή πορεία το βρέφος διακρίνει τον εαυτό του από τον περίγυρο, αποκτά συνείδηση αυτής της διάκρισης και βαθμιαία και με αναγκαία την αλληλεπίδραση με άλλους, κατακτά την ικανότητα επικοινωνίας αρχικά με χειρονομίες, κραυγές και στη συνέχεια με συμβολικά συστήματα σημείων/κωδικών, δηλαδή για λίγο με μια ιδιότυπη μεταβατική γλώσσα (έναρθρες κραυγές, ακατανόητες λέξεις) και στη συνέχεια με λέξεις/έννοιες.

Η ανάπτυξη των παιδιών των ανθρώπων, αποτελεί, τουλάχιστον στα αρχικά της στάδια πριν κυριαρχήσει η κοινωνική διάσταση της προσωπικότητας, **καθρέφτη της ανάπτυξης του ανθρώπου ως είδος στις απαρχές της ανθρωπίνης (προ)ιστορίας**.

Η εργασία και η χρήση τεχνικών μέσων τροποποιεί ριζικά το ζώο ψυχισμό του πρωτόγονου ανθρώπου. Η επαναλαμβανόμενη χρήση και ο μετασχηματισμός εργαλείων, η διαμεσολάβηση της δραστηριότητας του ανθρώπου από δικά του τεχνητά αντικείμενα, του επιτρέπει να διαχωρίσει συνειδητά τον εαυτό του από τον περίγυρο. Ταυτόχρονα η συλλογική χρήση και η κοινοποίηση των γνωρισμάτων των μέσων εργασίας, οι κοινωνικές σχέσεις αλληλεπίδρασης των ανθρώπων στην παραγωγή των βιοτικών όρων παράγουν τη νοητική διαμεσολάβηση της εργασιακής δραστηριότητας. **Ο άνθρωπος αναγνωρίζει τον εαυτό ως υποκείμενο (αυτοσυνειδησία) και ως αντικείμενο (αποστασιοποίηση, αυτοέλεγχος) αλλά και τον εαυτό του ως αντικειμενοποιημένη έκφραση στα μέσα εργασίας**.

Ο εμπλουτισμένος ανθρώπινος ψυχισμός μπορεί πλέον και λειτουργεί/εκφράζεται μέσω συμβόλων, σημείων, κωδικών τα οποία αποτελούν το πρόπλασμα του εννοιακού συστήματος, **της γλώσσας**. Από αυτό το σημείο ξεδιπλώνεται η αναπτυξιακή διαδικασία που από το ζώο ψυχισμό, οδηγεί στο ανθρώπινο ψυχισμό, στη συνείδηση ως αρχικά απλή αντανάκλαση της πρακτικής δραστηριότητας της ζωής, στην εννοιακή αντανάκλαση της πραγματικότητας και τελικά στην κοινωνική συνείδηση που εν μέρει υποτάσσει τα ασυνείδητα στοιχεία του ψυχισμού, επειδή ο άνθρωπος είναι κοινωνικό και όχι μόνο βιολογικό ον.

Οι πρώτες ιδεατές διαμεσολαβήσεις, οι προέννοιες αποτελούνται από απεικασματα, εντυπώσεις γεγονότων και πραγμάτων και των επενεργειών που υφίστανται, με κυρίαρχη

τη χαώδη αντίληψη περί του όλου, αλλά με παρούσα μια πρωτόλεια αντίληψη για τον κόσμο ως μεταβαλλόμενο πεδίο της δραστηριότητας. Η επικοινωνία πραγματοποιείται εκφράζοντας τη βιωματικής/συναισθηματική εμπλοκή σε πραγματικό χρόνο, με άναρθρες κραυγές, χειρονομίες, μιμητικές κινήσεις. *(περιγράφω ότι θέλω έναν καφέ, μιμούμενος τη διαδικασία, πίνοντας με ένα φανταστικό ποτήρι, ή δείχνω ένα δέντρο για να σας πω ότι είναι σαν αυτό που είδα χθες με δυσκολία να εκφράσω τη χρονική διαφορά σήμερα/χθες).*

Βαθμιαία και σε αλληλεπίδραση με την πρακτική ζωή, αυτά τα συστήματα επικοινωνίας, αντικαθίστανται από το συμβολικό σύστημα σημείων (γλώσσα) που διαμεσολαβεί εννοιολογικά την πραγματικότητα και τον έναρθο λόγο καθιστώντας έτσι τη συνείδηση συμβολική. *(αρκεί να ζητήσω έναν καφέ για να γίνει κατανοητό τι εννοώ ή να πω είδα ένα δέντρο χθες για να καταλάβετε τι είδα και τότε)*

Η ανάδυση της συμβολικής συνείδησης συνεπάγεται πολλαπλές δυνατότητες ανάπτυξης του ανθρώπινου ψυχισμού μέσω των ικανοτήτων γενίκευσης, αφαίρεσης, ευελιξίας στη διαμεσολαβημένη ιδεατή/πραγματική αφομοίωση της πραγματικότητας. Η ασυνείδητη πτυχή του ψυχισμού, ως άρρητη σωματική μνήμη της ζωώδους φάσης του ανθρώπου, υπάγεται στη συνείδηση, αν και σε μεγάλο βαθμό παραμένει άδηλο το αν και το πώς επηρεάζει το συνειδητό τμήμα του ψυχισμού.

Κοινωνική συνείδηση

Η κοινωνική συνείδηση αντιστοιχεί στον άνθρωπο ως προσωπικότητα που εκφράζει τη συνειδητοποίηση της ενότητας ατομικού-κοινωνικού και που αφομοιώνει, εσωτερικεύει τις κοινωνικές σχέσεις, δρώντας συνειδητά ως τμήμα της ολότητας της ανθρωπότητας.

Η **κοινωνική συνείδηση ή συνειδέναι** (*συν+ειδέναι*) έχει δύο πτυχές που αντιστοιχούν στις δύο πλευρές της εργασιακής δραστηριότητας:

1. γνωστική διαδικασία και γνώση (ιδεατή αντανάκλαση της πραγματικότητας και της επενέργειας της ανθρώπινης δραστηριότητας): παράγεται από την εργασιακή επένεργεια του ανθρώπου στη φύση και συνδέεται με την ικανότητα του ανθρώπου να θέτει στόχο (σκοποθεσία).
2. συνειδητοποίηση της αλληλεπίδρασης των ανθρώπων, των σχέσεων και της επικοινωνίας τους: παράγεται από τη συνεργασία των ανθρώπων στο πλαίσιο της παραγωγής και αναπαραγωγής των όρων ζωής τους

Οι δύο αυτές πτυχές συγκροτούν ενότητα όπως ακριβώς και ο διττός χαρακτήρας της εργασιακής πρακτικής δραστηριότητας, της οποίας αποτελούν την νοητή/ιδεατή αντανάκλαση/συμπύκνωση.

Η κοινωνική συνείδηση ως γνώση (ειδέναι)

Η κοινωνική συνείδηση ως γνώση του εξωτερικού κόσμου σχετίζεται με την πτυχή της εργασίας ως συνειδητής δραστηριότητας γνώσης, σκοποθεσίας και μετασχηματισμού του εξωτερικού κόσμου.

Η συνείδηση δεν είναι απλή, παθητική αντανάκλαση του εξωτερικού κόσμου, αλλά πρόσληψη και αφομοίωσή του, ως δυναμικό πεδίο μετασχηματισμού χάρη στην επένεργεια της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η συνείδηση αντανάκλα την ενεργητική αλληλεπίδραση του ανθρώπου με την πραγματικότητα, συλλαμβάνει τον κόσμο ως δυναμική διαδικασία μετασχηματισμού από την ανθρώπινη δραστηριότητα. *Ο πολιτισμός αποτελεί το*

αποτέλεσμα και τη διαδικασία αυτού του μετασχηματισμού του φυσικού κόσμου και εν τέλει του ίδιου του ανθρώπου και των ανθρώπινων κοινωνιών.

Η γνωστική διαδικασία είναι αντιφατική και πολύπλοκη διαδικασία με διακριτές βαθμίδες ωρίμασης. Σχηματικά τα στάδια ανάπτυξης της είναι τα ακόλουθα:

- ζωντανή εποπτεία, αισθητηριακή αντίληψη, χαώδης παράσταση της ολότητας του εξωτερικού κόσμου.
- πρόσληψη της πραγματικότητας ως διαφοροποιημένης ενότητας και αποκάλυψη των ουσιωδών πτυχών της, των νόμων και των σχέσεων που τη διέπουν, με τη βοήθεια νοητικών μέσων και τρόπων.

Η γνωστική διαδικασία είναι η ανάβαση από το **αισθητηριακά συγκεκριμένο, προς το νοητά αφηρημένο και από εκεί στο νοητά συγκεκριμένο**. Η διαδικασία αυτή διεξάγεται από τη νόηση που οργανώνει το αισθητηριακό υλικό και διακρίνεται σε δύο βαθμίδες/εκδηλώσεις της νόησης: η **διάνοια και ο λόγος**.

Πχ.όταν βλέπω ένα δέντρο αρχικά οι αισθήσεις μου το συλλαμβάνουν ως αδιαφοροποίητη ολότητα. Στη συνέχεια μέσω της αναλυτικής πτυχής της νόησης και με τη μέθοδο της αφαίρεσης/ανάλυσης τέμνω το δέντρο στα επιμέρους τμήματά του (κλαδιά, κορμός, φύλλα) και το αναπαριστώ νοητικά ως δέντρο, αρνούμενος τα αισθητηριακά δεδομένα μου που το αναπαριστούν ως ενότητα.

Τέλος, επανασυγκροτώ το δέντρο ως αφηρημένη έννοια και ως συγκεκριμένο αντικείμενο, έχοντας επίγνωση ότι το συγκεκριμένο δέντρο αποτελείται από επιμέρους τμήματα τα οποία συγκροτούν μια ενότητα πλούσια σε προσδιορισμούς και χαρακτηριστικά (είδη δέντρων, μήκος και σχήμα κορμού/κλαδιών) και αναδεικνύω την ουσία των εσωτερικών σχέσεων των επιμέρους τμημάτων του δέντρου (πώς αναπτύσσεται στο χώρο το κάθε μέρος ως τμήμα του όλου). Αρνούμαι δηλαδή και την άμεση αίσθησή μου αλλά και την αφηρημένη αναπαράστασή της, προσπαθώντας να σκεφτώ για τον τρόπο που η νόησή μου αντανakλά την πραγματικότητα.

Μορφές της κοινωνικής συνείδησης/συνειδέναι

Η άλλη πτυχή της κοινωνικής συνείδησης, αντανakλά την αυτοσυνειδησία του υποκειμένου και τις σχέσεις αλληλεπίδρασης των υποκειμένων, προσλαμβάνοντας τον εξωτερικό κόσμο ως πεδίο επενέργειας της συλλογικής δράσης των ανθρώπων: ό,τι υπάρχει γύρω μας δεν είναι αναλλοίωτος φυσικός κόσμος αλλά συνεχής μετασχηματισμός, ο κόσμος είναι και δημιουργήμα των ανθρώπων, είναι η αποτύπωση του πολιτισμού τους.

Οι άνθρωποι ως συνειδητά δρώντα υποκείμενα (προσωπικότητες) αλληλεπιδρούν μεταξύ του με πράξεις, αισθήματα και τη νόηση (ιδέες-έννοιες). Προφανώς και οι τρεις “στιγμές” αλληλεπίδρασης συνυπάρχουν, αλλά ανάλογα με το ποια κυριαρχεί, η κοινωνική συνείδηση σχηματικά χωρίζεται στην: ηθική, αισθητική και τη φιλοσοφία που αποτελούν συστατικά στοιχεία του πνευματικού πολιτισμού.

I. Ηθική μορφή

Εδώ υπερτερούν οι πράξεις (στάσεις, συμπεριφορές) των υποκειμένων και οι σχέσεις τους εξετάζονται από τη σκοπιά του καλού/κακού, το πώς δηλαδή μια πράξη ωφελεί ή βλάπτει τον εαυτό μας ή τους άλλους. Οι πράξεις δεν είναι η μόνη εκδήλωση της ηθικής, αλλά και

συναισθήματα, αξίες και πεποιθήσεις αποτελούν εσωτερικές εκδηλώσεις της ηθικής κοινωνικής συνείδησης. Όταν υπάρχουν ανταγωνιστικά κοινωνικά συμφέροντα, η ηθική μορφή χαρακτηρίζεται από συγκρούσεις, αντιθέσεις, διλήμματα και αντικρουόμενα κίνητρα. Η **πολιτική** είναι παράγωγη μορφή της ηθικής και αποτελεί το συνειδητό πεδίο αντιπαράθεσης συμφερόντων (ατόμων, ομάδων και τάξεων), νοηματοδότησης και εξιδανίκευσης μερικών συμφερόντων ως γενικών. Το δίκαιο αποτελεί τον κανονιστικό / ρυθμιστικό κώδικα των πράξεων των ανθρώπων που συνήθως επιβάλλει το κυρίαρχο κοινωνικό συμφέρον ανυψωμένο ως γενικό. Πολιτική και δίκαιο εμφανίζονται συχνά ως διαχρονικές αιώνιες κατηγορίες ηθικής, ενώ αντίθετα αποτελούν ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένα μορφώματα.

II. Αισθητική

Το περιεχόμενο της κοινωνικής συνείδησης διαμεσολαβείται από τα αισθήματα/αισθήσεις των υποκειμένων και η ουσία και οι εσωτερικές σχέσεις του εξωτερικού κόσμου (φυσικού και κοινωνικού) αντανakλώνται μέσω αισθητηριακών ισοδυνάμων (απεικονίσεων, παραστάσεων). Ιστορική μορφή της αισθητικής συνείδησης είναι η θρησκευτική συνείδηση με την έννοια της συναισθηματικής σύνδεσης του ανθρώπου με τις δυνάμεις της φύσης, με μυστικιστικό/θρησκευτικό τρόπο για αυτό και η θρησκεία υπήρξε για μεγάλο ιστορικό διάστημα, κίνητρο και πλαίσιο της πολιτιστικής παραγωγής.

Η αισθητική μορφή της κοινωνικής συνείδησης προσλαμβάνει και οικειοποιείται τον κόσμο, μετατρέποντάς τον από αντικείμενο της συνείδησης σε αντικείμενο της αυτοσυνείδησης. Η τέχνη αποτελεί τη χαρακτηριστικότερη έκφανση της αισθητικής μορφής πρόσληψης του κόσμου και βασική πτυχή του (πνευματικού) πολιτισμού.

III. Φιλοσοφία

Η φιλοσοφία αποτελεί την πιο καθολική μορφή της κοινωνικής συνείδησης που αντανakλά τον κόσμο μέσω του στοχασμού, αλλά έχει ως περιεχόμενο και τη σχέση συνείδησης και αντικειμενικής πραγματικότητας και τον τρόπο αντανakλασής της στη σκέψη/συνείδηση. Η φιλοσοφία εκφράζει και τη **συνειδητοποίηση της συνείδησης**: τη σημασία της στην ανάπτυξη του πολιτισμού. Η φιλοσοφία εκφράζει την αυτοεπίγνωση της προσωπικότητας ως συνειδητού παράγοντα στη διαμόρφωση του κόσμου και του εαυτού.

3) Πολιτισμός και κοινωνική δομή/Κοινωνική υλικότητα

Δεν υπάρχει κοινωνία δίχως πολιτισμό και αντίστροφα δεν υπάρχει πολιτισμός εκτός κοινωνικής οργάνωσης.

Πολιτισμός: σύνολο κοινών αντιλήψεων, το πλαίσιο διαμόρφωσης της ανθρώπινης συμπεριφοράς, περιλαμβάνει προτροπές, απαγορεύσεις και κανόνες-τυπικούς/άτυπους.

Κοινωνικά πρότυπα: αντανakλούν τις προσδοκίες που έχουν καλλιεργηθεί από την κοινωνική ζωή εντός του πολιτισμικού πλαισίου=κοινωνικοί κανόνες που καθορίζουν την αποδεκτή ή μη συμπεριφορά. Οδηγός προσαρμογής συμπεριφοράς και αξιολογικό κριτήριο για τη συμπεριφορά των άλλων. Αν και ανθρώπινα-κοινωνικά-υποκειμενικά κατασκευάσματα (όπως είδαμε ισχύει για όλη την κοινωνία) τα βιώνουμε ως αντικειμενικά-ανεξάρτητα από τη θέλησή μας. Πηγάζουν από την συνήθεια της αναπαραγωγής της ζωής. Ενδεικτικά τα κοινωνικά πρότυπα συμπυκνώνονται στα:

Ἡ θ ἦ = ἀ γ ρ α φ ο ι ἠ θ ι κ ο ῖ κ ῶ δ ι κ ε ς σ υ μ π ε ρ ι φ ο ρ ᾶ ς (δ ε ς τ α μ π ο ὕ α ῖ μ α τ ο ς = φ ὄ ν ο ς + α ἰ μ ο μ ι ξ ῖ α) σ ε β α σ μ ο ῦ ς σ τ ο υ ς γ ο ν ε ῖ ς κ τ λ

Εθιμα=καθιερωμένες συμβάσεις της καθημερινής ζωής: μικρότερης βαρύτητας αλλά πάλι εγκαλούν κομφορμιστικά κάποιον όταν δεν τα τηρεί (κοροϊδία/κουτσομπολιό)

Νόμοι: κανόνες που επιβάλλει συνήθως ένας πολιτικός θεσμός (κράτος αλλά όχι πάντα, μπορεί να είναι κάποια ισχυρή ομάδα που δρα ως κρατικό μόρφωμα) με δυνατότητα χρήσης βίας. Στην κοινωνία μας, το κρατικό μονοπώλιο της βίας δρα ως πρωτογενές δίκαιο στη βάση του οποίου εδράζεται όλη η δικαιοπαραγωγική και νομιμοποιητική διαδικασία.

Αξίες:γενικές ιδέες περί του ορθού/αποδεκτού/ηθικού κτλ. Αποτελούν το ιδεολογικό / αξιακό περιεχόμενο των προτύπων

Οι αξίες εσωτερικεύονται και χρησιμοποιούνται ως βάση νομιμοποίησης για την πρακτική στάση των ανθρώπων. Σχετικότητα αξιών και διάκριση ανάμεσα σε εσωτερικές-εξωτερικές αξίες (βλ άκρατη αποθέωση υλικού πλούτου+ανταγωνισμού vs κοινωνική αλληλεγγύη και πνευματικές αξίες) Η διάσταση εσωτερικών-εξωτερικών αξιών και κοινωνικών προτύπων προκαλεί εσωτερικές συγκρούσεις στο άτομο.

Σύμβολα και γλώσσα: παραστάσεις/αντικείμενα/τελετουργικά στα οποία τα μέλη μιας κοινωνίας αποδίδουν ένα συμβατικό νόημα που προκύπτει από την κοινή τους αντίληψη (άρα από πρότυπα+αξίες). πχ μούτζα, χειραψία, φιλή, γέλιο κτλ. Χρώματα (πχ γήπεδο) Αλλά και έργα τέχνης, βλ και σχέση τέχνης με θρησκεία, ρούχα τρόπος φαγητού κτλ

Γλώσσα: σύστημα φθογγικών σημάτων με συγκεκριμένες και αφηρημένες έννοιες: μέσο ανταλλαγής ιδεών/απόψεων, συναισθημάτων, πληροφοριών δηλαδή μέσο εσωτερίκευσης του εξωτερικού κόσμου (κατανοώ τη θέση μου και τις σχέσεις μου) αλλά και εξωτερίκευσης του εσωτερικού κόσμου=κοινωνικοποίηση. Η γλώσσα μέσο νοηματοδότησης του κόσμου, συμβολική διάσταση συνείδησης. Ο άνθρωπος είναι ον που έχει την ανάγκη νοηματοδότησης της ζωής του και η γλώσσα ως συμβολικό σύστημα μας επιτρέπει να γίνουμε τμήμα του πολιτισμού

Μη λεκτική επικοινωνία: σωμα, τονισμός, εκφράσεις, συνειδητο/ασυνειδητο ως μορφές κοινωνικής αλληλεπίδρασης που πέρα από ομοιότητες διαφέρουν ανάλογα με τον πολιτισμό και τη μορφή της κοινωνικής δομής.

Στοιχεία πολιτισμού σε αγέλες πρωτευόντων θηλαστικών (χιμπατζήδες): χρήση εργαλείων, εν μέρει συμβολική συμπεριφορά (μάσημα φύλλων ως κάλεσμα/επίδειξη στα θηλυκά) εκμάθηση νοηματικής γλώσσας κτλ.

Οι άνθρωποι ζουν και αναπαράγουν την ύπαρξή τους μέσω συλλογικών δομών/στο πλαίσιο συλλογικοτήτων και σε αντίθεση με τις αγέλες άλλων ζώων οι άνθρωποι χαρακτηρίζονται από τη γλωσσική επικοινωνία και την αφηρημένη/συμβολική σκέψη

Ο εκφραστικός συμβολισμός ως μορφή παραγωγής πολιτισμού που αλληλεπιδρά με την κοινωνική δομή: τέχνη, τεχνολογία και κουλτούρα

- μέσο διάδοσης προτύπων/αξιών/πεποιθήσεων
- αντανάκλαση της κοινωνικής οργάνωσης (στίχοι τραγουδιών)
- φορέας κώδικα αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων που συμπυκνώνει και τις ταξικές/φυλετικές διαφορές
- η κατανάλωση πολιτισμικών προϊόντων αποτελεί δήλωση ανήκειν σε συγκεκριμένες ομάδες (βλ σεξιστικές εκφράσεις, τρόπο διασκέδασης κτλ
- αλλαγή/επίδραση στη μορφή και το περιεχόμενο του πολιτισμού από οικονομικούς/κοινωνικούς και τεχνολογικούς παράγοντες. Βλ “εκδημοκρατισμός του ψηφιακού πολιτισμού”, τεχνολογικό χάσμα γενεών, μαζικός πολιτισμός κτλ

Καθολικά πολιτισμικά στοιχεία: η πολιτισμική σχετικότητα και η ιστορικότητα της κοινωνικής οργάνωσης δεν αποκλείει την ύπαρξη καθολικών-κοινών στοιχείων σε κάθε ανθρώπινο πολιτισμό ως γενικό περίγραμμα που αποκτά συγκεκριμένη κάθε φορά μορφή (βλ παρακάτω). Κοινά πολιτισμικά στοιχεία: πχ τελετουργικά ταφής που εκδηλώνονται ανάλογα με τις αξίες της κοινωνίας, της εποχής και του πολιτισμού με ξεχωριστή μορφή. Ο πολιτισμός εφόσον αποτελεί κοινωνικό προϊόν, σφραγίζεται από τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις και εμπεριέχει τις αντιφάσεις/αντιθέσεις που εμποδίζουν να συγκροτηθεί σε αρμονικό σύνολο (πολιτισμική ολοκλήρωση και πολιτισμική ποικιλότητα)

Εθνοκεντρισμός: Χρησιμοποιούμε τα δικά μας πρότυπα για να αξιολογήσουμε τη συμπεριφορά/πολιτισμό άλλων ομάδων. Τα πρότυπα του δικού μας πολιτισμού και της δικής μας κοινωνίας, επειδή είμαστε μέρος/φορέας του, μας φαίνονται φυσική κατάσταση ή ότι είμαστε το κέντρο του κόσμου, και άρα δεν προσεγγίζουμε κριτικά. Από το θετικό αίσθημα του ανήκειν στο αρνητικό αίσθημα του μίσους/φόβου απέναντι στον Άλλον που αποτελεί την αξιακή βάση για το ρατσισμό. Οι πρώτοι ανθρωπολόγοι ως φορείς της αποικιοκρατίας έκριναν ως βάρβαρο τον πολιτισμό των ιθαγενών επειδή αδυνατούσαν να τον αντιληφθούν στο πλαίσιο του και επειδή θεωρούσαν το δικό τους πολιτισμό ανώτερο.

Πολιτισμικός σχετικισμός: προσέγγιση που εξετάζει τη συμπεριφορά/πρακτική ενός λαού στο πλαίσιο του πολιτισμού του, αλλά και στην ιστορική στιγμή και στην κοινωνική δομή ανάπτυξης του πολιτισμού. Εξετάζει τη σημασία πρακτική και συμβολική μιας συμπεριφοράς ή αλλιώς τη χρησιμότητά της εντός ενός πλαισίου και όχι γενικά ή συγκριτικά με το δικό μας πολιτισμό. Επιτρέπει την ανάπτυξη της κοινωνικής επιστήμης πέρα από στερεότυπα και ιδεολόγηματα προκρίνοντας μια αξιολογικά ουδέτερη στάση. Απαραίτητη η διεπιστημονική μεθοδολογική προσέγγιση ως πολυπαραγοντική ανάλυση. Η διεπιστημονική προσέγγιση της ιστορίας του πολιτισμού προκύπτει από την ίδια την πολυπλοκότητα του αντικειμένου που συμπυκνώνει φιλοσοφικά, ιστορικά, τεχνικά, επιστημονικά και κοινωνικά στοιχεία. Συνεπώς, η γνωστική διαδικασία οφείλει να εμπεριέχει αυτή ακριβώς τη σφαιρικότητα για να μπορέσει να αναδείξει τις σχέσεις που διέπουν το αντικείμενο της μελέτης της και να το κατανοήσει σε όλο το εύρος του. Επιπλέον, η διεπιστημονική προσέγγιση του πολιτισμού επιτρέπει να οριοθετηθούμε από απλουστευτικές διακρίσεις του πολιτισμού σε ανώτερους-κατώτερους πολιτισμούς: αντίθετα, μπορούμε να αντιληφθούμε κάθε πολιτισμό, τις υλικές και κοινωνικές συνθήκες γέννησής του, τις πρακτικές και υπαρξιακές ανάγκες που κάλυπτε ως αυτοτελή διαδικασία με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Αυτή η παραδοχή, ως στοιχείο πολιτισμικού σχετικισμού, δεν ισοδυναμεί με άκρτο σχετικισμό: η ανάπτυξη του πολιτισμού διέπεται από νομοτέλειες και ενέχει στοιχεία προόδου, επομένως υπάρχουν αντικειμενικά στοιχεία στην ιστορία του πολιτισμού. Ωστόσο, δεν υπάρχει αξιολογική ανωτερότητα των πιο προηγμένων τεχνικά πολιτισμών, μια πεποίθηση που αποτέλεσε εξάλλου τη νομιμοποιητική βάση του ρατσισμού και της αποικιοκρατίας, καταδεικνύοντας όχι την κατωτερότητα των ιθαγενών, αλλά μάλλον τη μισαλλοδοξία του πολιτισμού των αποίκων. Ειδικά στις μέρες που καθίστανται ορατά μερικά από τα αδιέξοδα του σύγχρονου πολιτισμού (πχ. οικολογικό ζήτημα, ανάπτυξη νευρώσεων και γενικευμένων ψυχικών παθήσεων με κοινωνικό υπόβαθρο=δυσφορία του ανθρώπου στο σύγχρονο πολιτισμό) και της δίχως σχέδιο

τεχνολογικής ανάπτυξης, επιβάλλεται ο αναστοχασμός και η εκ νέου προσέγγιση πιο “πρωτόγονων” πολιτισμών με όρους αυτοτέλειας και ανεξαρτησίας.

Υποκουλτούρες: διακριτά πολιτισμικά υποσύνολα στο πλαίσιο της κυρίαρχης κουλτούρας των οποίων τα μέλη τους, αν και συμμετέχουν στην κυρίαρχη κουλτούρα, μοιράζονται ιδιαίτερες αξίες, πρότυπα, στάσεις και τρόπους ζωής (Πχ τοπικοί πολιτισμοί, τσιγγάνοι, νεολαία). Ειδικά η κουλτούρα της νεολαίας προκύπτει και από το ότι παραμένει εν μέρει εκτός της παραγωγικής διαδικασίας και του κοινωνικού ανταγωνισμού, ενώ ταυτόχρονα δεν έχει πάντοτε αφομοιώσει τα κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα. Επιπλέον η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας ενισχύει το χάσμα γενεών συγκροτώντας συγκεκριμένους κώδικες επικοινωνίας (γλώσσα)

Αντικουλτούρες: όταν τα πρότυπα μιας υποκουλτούρας έρχονται σε σύγκρουση με εκείνα της κυρίαρχης κουλτούρας: μουσικά κινήματα αμφισβήτησης, κίνημα νεολαίας του 1968 αλλά και κουλτούρα περιθωριακών στρωμάτων της κοινωνίας.

Γενικά η κυρίαρχη κουλτούρα της κοινωνίας μας μπορεί να αφομοιώνει μέσω της εμπορευματοποίησης αντικουλτούρες μετατρέποντας τις διαφορετικές στάσεις και αξίες σε καταναλωτική συμπεριφορά που αφορά διαφοροποιημένα προϊόντα.

Διάκριση υλικού-πνευματικού πολιτισμού και υλικότητα της κοινωνικής οργάνωσης

Η ετυμολογία της λέξης πολιτισμός, φωτίζει εν μέρει το περιεχόμενο της έννοιας.

Πολιτισμός=πόλις. Ομόριζο με πολίτης και πολιτική. Το ίδιο και στις λατινογενείς γλώσσες: civilisation=civis, civil. Συνεπώς, ο πολιτισμός προϋποθέτει την ύπαρξη πόλεων (οργανωμένων κοινωνιών και πνευματικών κέντρων) και τους πολίτες=συνειδητά υποκείμενα που συμμετέχουν στην κοινωνική-συλλογική ζωή. Στην αρχαία Ελλάδα, ο πολιτισμός σήμαινε τις διοικητικές υποθέσεις της πόλης. Ο Αδαμάντιος Κοραής, χρησιμοποίησε τη λέξη ως μετάφραση της γαλλικής λέξης *civilisation* δίνοντάς της το σημερινό νόημα.

Η έννοια της κουλτούρας (*cultura*) αποδίδεται στον Κικέρωνα και προέρχεται από τη λέξη *cultus* δηλαδή καλλιέργεια. Η ετυμολογία, ίσως υποδηλώνει, και τη σημασία της καλλιέργειας της γης (*agricultura*) ως εκπολιτιστικού παράγοντα του ανθρώπου. **Ο πολιτισμός περιλαμβάνει ένα σύνολο υλικών και πνευματικών αξιών, φαινομένων, δημιουργημάτων, ενώ η κουλτούρα το σύνολο των πνευματικών/καλλιτεχνικών αξιών και εκδηλώσεων της κοινωνίας.**

Με αυτή την έννοια, ο πολιτισμός αντιστοιχεί στον υλικό πολιτισμό, όπως θα δούμε στη συνέχεια, και η κουλτούρα στον πνευματικό πολιτισμό. Επίσης, ο πολιτισμός περιλαμβάνει και την έννοια της κουλτούρας, ενώ ταυτόχρονα ο πολιτισμός έχει και μια παγκόσμια/οικουμενική διάσταση (ανθρώπινος πολιτισμός) ενώ η κουλτούρα πιο τοπική, μερική διάσταση (η κουλτούρα φιλοξενίας των Κρητικών). Με άλλα λόγια ο πολιτισμός είναι η έννοια γένους, ενώ η κουλτούρα η έννοια είδους.

Ορισμός πολιτισμού (UNESCO 1982): το σύνολο των διακριτικών εκφράσεων, πνευματικών ή υλικών, διανοητικών ή συναισθηματικών, που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία ή ένα κοινωνικό σύνολο, και οι οποίες περιλαμβάνουν, εκτός από τις τέχνες και τα γράμματα, τους τρόπους ζωής, τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα, τα συστήματα αξιών, τις παραδόσεις και τη θρησκευτική πίστη.

Υλικός και πνευματικός πολιτισμός

Ο πολιτισμός αποτελεί πολυσύνθετο/πολυπαραγοντικό φαινόμενο που **συνδέεται άμεσα με την ιστορία της ανθρωπότητας και την συγκρότηση των ανθρώπων σε οργανωμένες κοινωνίες**. Με αυτή την έννοια, ο πολιτισμός αποτελείται από το σύνολο των υλικών και πνευματικών αξιών που δημιούργησε ο άνθρωπος ως κοινωνικό ον στη διάρκεια της ιστορικής ανάπτυξής του. Ο πολιτισμός αποτελείται από επιμέρους εθνικούς-τοπικούς πολιτισμούς (κουλτούρες) οι οποίες αναπτύσσονται ανάλογα με το χώρο και το χρόνο, ανάλογα με την εποχή και την κοινωνική οργάνωση.

Ο πολιτισμός μπορεί σχηματικά να διακριθεί σε υλικό και πνευματικό πολιτισμό.

Ο υλικός πολιτισμός περιλαμβάνει το σύνολο των μέσων (και των ενεργειών) με τα οποία ο άνθρωπος τροποποιεί το φυσικό περιβάλλον, αξιοποιώντας το υλικό που υπάρχει, ώστε να παραγάγει τα απαραίτητα υλικά προϊόντα και τις αναγκαίες υλικές συνθήκες για την επιβίωσή του. Πρόκειται για την παραγωγή ειδών διαβίωσης που καλύπτουν αρχικά τις βασικές ανθρώπινες ανάγκες (διατροφή, ένδυση, κατοικία, ασφαλείς συνθήκες για την αναπαραγωγή του είδους) αλλά στη συνέχεια, και με την ανάπτυξη της κοινωνικής συγκρότησης, βελτιώνουν τους βιοτικούς όρους ανταποκρινόμενα στο διαρκώς διευρυμένο περιεχόμενο των αναγκών. Πώς όμως παράγονται τα υλικά μέσα ικανοποίησης των αναγκών; Ποια είναι η υλική-τεχνική βάση της κοινωνικής αναπαραγωγής;

Ο υλικός πολιτισμός περιλαμβάνει τα μέσα παραγωγής, τα μέσα υπαγωγής των φυσικών δυνάμεων· με άλλα λόγια ο υλικός πολιτισμός αντιστοιχεί και σε αυτό που ονομάζουμε τρόπο παραγωγής¹/παραγωγική βάση της κοινωνίας.

Ο πνευματικός πολιτισμός περιλαμβάνει πρακτικές, στάσεις, αντιλήψεις και ενέργειες μέσω των οποίων ο άνθρωπος πραγματώνει και ικανοποιεί πνευματικές ανάγκες και κοινωνικές/ηθικές αξίες, αυτό που σχηματικά αποκαλείται και πολιτιστικό/πνευματικό εποικοδόμημα της κοινωνίας, δηλαδή μορφές της **κοινωνικής συνείδησης**: επιστήμη, φιλοσοφία, θρησκεία και **τέχνη**.

Η διάκριση υλικού και πνευματικού πολιτισμού δεν πρέπει να προσεγγιστεί κατά απόλυτο τρόπο: πρόκειται για αλληλένδετες όψεις/πτυχές στο πλαίσιο μιας διαφοροποιημένης ολότητας. Με αυτή την έννοια ο υλικός και πνευματικός πολιτισμός δεν μπορούν να αποκοπούν πλήρως, δεν χωρίζονται με “σινικά τείχη” και η διάκρισή τους εξυπηρετεί πρωτίστως τη γνωστική προσέγγιση και ανάλυσή τους ως διδακτικά/γνωστικά αντικείμενα.

Θα προσεγγίσουμε **τη σχέση υλικού-πνευματικού πολιτισμού διττά**: από τη μια ως ενότητα που συγκροτεί την ολότητα του ανθρώπινου πολιτισμού τονίζοντας τα κοινά στοιχεία τους και από την άλλη ως διαφορά, διακρίνοντας τις υπαρκτές διαφοροποιήσεις τους σε ζητήματα σκοποθεσίας, πρακτικής και αλληλεπίδρασης με τον εξωτερικό κόσμο.

Ο τρόπος παραγωγής των υλικών αγαθών μιας κοινωνίας συνίσταται πάντοτε στην αναπαραγωγή ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής. Η παραγωγή των ιδεών και της συνείδησης, της τέχνης και του πνευματικού πολιτισμού συνδέονται με την υλική παραγωγή των όρων ζωής των ανθρώπων, με τη “γλώσσα” της πρακτικής της ζωής.

Ο πνευματικός πολιτισμός περιλαμβάνει ολιστικά την τέχνη και την τεχνολογία, ενώ ο υλικός πολιτισμός, φαινομενικά μόνο τα τεχνικά/τεχνολογικά μέσα· εντούτοις επειδή αυτά δεν αποτελούν απλώς υλικές μορφές, αλλά εξατομικευμένες ένυλες αποκρυσταλλώσεις

¹ Πιο συγκεκριμένα, ο τρόπος παραγωγής αποτελεί την διαλεκτική ενότητα των τεχνικών μέσων και των παραγωγικών δυνάμεων του ανθρώπου με τις κοινωνικές σχέσεις που τις πλαισιώνουν και τις θέτουν σε κίνηση.

πνευματικής εργασίας, ο υλικός πολιτισμός συμπυκνώνει το εκάστοτε επίπεδο και του πνευματικού πολιτισμού. Για παράδειγμα το απλό μολύβι: αποτελεί υλικό αντικείμενο, αλλά συμπυκνώνει το επίπεδο της πνευματικής και κοινωνικής ανάπτυξης του ανθρώπου, καθώς προϋποθέτει ένα επίπεδο πολύπλοκης συνείδησης, σκέψης και επικοινωνίας που μπορεί να αποτυπωθεί γραπτά και ένα επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης και ανθρώπινης επικοινωνίας. Ταυτόχρονα το μολύβι, όπως και κάθε στοιχείο του υλικού πολιτισμού αποτελεί το φορέα υλοποίησης και εκφρασης του πνευματικού πολιτισμού. Εδώ συναντάμε **ένα βασικό χαρακτηριστικό της σχέσης υλικού-πνευματικού πολιτισμού που αναπτύσσεται ιστορικά: τα προϊόντα του υλικού πολιτισμού ως ένυλα μέσα έκφρασης του πνευματικού πολιτισμού και ως εξατομικευμένες πυκνώσεις της ανάπτυξης της κοινωνικής συνείδησης και των πνευματικών (διανοητικών-ψυχικών) ικανοτήτων του ανθρώπου.**

Ουσιαστικά τα υλικά/τεχνικά μέσα δεν είναι απλή διαμεσολάβηση ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση, μια “νεκρή” τεχνική ουδετερότητα, αλλά πύκνωση νοήματος και ανθρώπινης συνείδησης, ένας αδιάψευστος δείκτης του πολιτισμικού επιπέδου της ανθρωπότητας.

Συνεπώς το υλικό μέσο αποτελεί όρο και όριο του πνευματικού πολιτισμού, όπως πιο συγκεκριμένα η τεχνολογία αποτελεί την υλική προϋπόθεση της τέχνης. Αντίστροφα ο πνευματικός πολιτισμός, οι κοινωνικές αξίες και το επίπεδο της συνείδησης εν γένει αντανakλάται στα τεχνικά/τεχνολογικά μέσα της ανθρωπότητας.

Η ιστορικότητα του πολιτισμού δεν αναιρεί την ύπαρξη διαχρονικών χαρακτηριστικών του πολιτισμού που αποκτούν διαφορετικές μορφές, όπως ακριβώς οι βασικές βιολογικές ανάγκες μπορεί εκ πρώτης όψεως να παραμένουν αναλλοίωτες ιστορικά/κοινωνικά, αλλά αλλάζει ο τρόπος ικανοποίησής τους και η νοηματοδότηση αυτών των αναγκών ανάλογα με την εποχή και τις αξίες της κοινωνίας. Με απλά λόγια, οι άνθρωποι τρώνε, ντύνονται, αναπαράγονται, κοινωνικοποιούνται, ζούνε και πεθαίνουν, αλλά αλλάζει το **πώς** υπάρχουν κάθε εποχή και σε κάθε πολιτισμό.

Ο πολιτισμός αποτελεί έκφραση του ανθρώπου ως ενότητας βιολογικού-κοινωνικού. Ο πολιτισμός αν και εκκινεί από την ικανοποίηση βιολογικών αναγκών, δεν ανάγεται στη βιολογική φύση του ανθρώπου, καθώς αποτελεί ταυτόχρονα τη διαδικασία και το αποτέλεσμα του εξανθρωπισμού του ανθρώπου. Η σχέση βιολογικού-κοινωνικού στη μακρά πορεία ανάπτυξης της ανθρωπότητας μετασχηματίζεται και σταδιακά κυριαρχεί η κοινωνική φύση του ανθρώπου, δίχως να αίρεται πλήρως η βιολογική-υλική διάσταση. **Η ανθρώπινη φύση είναι, συνεπώς, το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων του ανθρώπου, σχέσεις που αναπτύσσονται στον εκάστοτε κοινωνικό σχηματισμό και φέρουν τον πολιτισμό του.**

Η ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών, από τη σκοπιά της διεπιστημονικής προσέγγισης του πολιτισμού, είναι και η ιστορική ανάπτυξη της ανθρώπινης δραστηριότητας που τροποποιεί τη φύση (και τον ίδιο τον άνθρωπο), ώστε να την καταστήσει βιώσιμη για τον ίδιο. Μέσω αυτής της δραστηριότητας και της αναβάθμισής της, δια των συσσωρευμένων γνώσεων και δεξιοτήτων που κληρονομούνται από τις προηγούμενες γενιές συντελέστηκε και συντελείται η ανθρώπινη εξέλιξη, η οποία αντανakλάται στα διάφορα επίπεδα πολιτιστικής ανάπτυξης.

Αυτό δε σημαίνει ότι η ανθρώπινη ιστορία αποτελεί μια γραμμική μονοδιάστατη συνεχή πρόοδο, η ιστορία διέπεται από ασυνέχειες, οπισθοδρομήσεις και καταστροφές, αλλά και από στοιχεία συνέχειας και ανοδικής σπειροειδούς ανάπτυξης.

Η ανθρώπινη δραστηριότητα που μεταπλάθει τον κόσμο και τον ίδιο τον άνθρωπο, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια, είναι **η εργασία με κυρίαρχο χαρακτηριστικό της τη**

σκοποθεσία. Η ικανότητα του ανθρώπου να θέτει στόχο, να παράγει συνειδητά και κατόπιν σχεδιασμού αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο χαρακτηριστικό. Η πρακτική στοχοθετημένη συλλογική παραγωγή και αναπαραγωγή των όρων ζωής αποτελεί τη διαδικασία παραγωγής του πολιτισμού που αναπτύσσεται στο χώρο και το χρόνο.

Σχηματικά η σκοποθεσία μπορεί να αφορά την παραγωγή για αισθητικούς λόγους (τέχνη) ή πρακτικούς λόγους (τεχνολογία). Η τεχνολογία, ως στοιχείο υλικού πολιτισμού, τροποποιεί τη φύση για να παράγει ο άνθρωπος χρήσιμα αντικείμενα, ενώ η τέχνη ως έκφραση πνευματικού πολιτισμού παράγει αισθητικά αντικείμενα σύμφωνα με τις αρχές της αρμονίας και της συμμετρίας.

Ο πολιτισμός **προκύπτει στη βάση της ικανοποίησης υπαρκτών αναγκών** που εξελίσσονται ιστορικά αλλά και αποτελούν διαχρονικές υπαρξιακές ανάγκες: η ανάγκη επιβίωσης και βελτίωσης των βιοτικών όρων του ανθρώπου και η ανάγκη νοηματοδότησης της ύπαρξης και της ζωής λειτουργούν ως πηγές και καταλύτες ανάπτυξης του ανθρώπινου πολιτισμού. Η κοινωνία συγκροτείται ως οργανική ολότητα, ένα σύστημα με διαφορετικές βαθμίδες που αλληλεπιδρούν και ο υλικός και πνευματικός πολιτισμός αποτελούν στοιχεία της κοινωνίας ως ολότητας. **Ο πολιτισμός πηγάζει από την πρακτική της ζωής** και όσο πιο πολύπλοκη γίνεται η κοινωνική οργάνωση εντός της οποίας αναπαράγονται οι πρακτικές κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων, τόσο αναπτύσσεται υλικά (εργαλεία-μηχανική-γέφυρες-δρόμοι-κτίρια και πνευματικά (επικοινωνία, γλώσσα, μορφές τέχνης, γραπτός λόγος) ο πολιτισμός.

Αναζητώντας τη γενεαλογία του ανθρώπινου πολιτισμού θα διακρίνουμε κάποιες υλικές-τεχνικές προϋποθέσεις όπως: την ανακάλυψη της φωτιάς (ο μύθος του Προμηθέα ως θεού που φέρει στους ανθρώπους τη φωτιά για να βελτιώσουν τη ζωή τους και να συγκροτηθούν σε αυτόνομες υπάρξεις είναι ξεκάθαρος), το σταθερό τόπο διαμονής, την ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων· και κυρίως την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνατοτήτων του ανθρώπου κατά τη **μετάβαση από την τροφосуλλεκτική και την οικονομία του κυνηγιού (άγρας) στην παράγουσα οικονομία.**

Στη βάση αυτών των υλικών προϋποθέσεων και της πρωταρχικής εμφάνισης τεχνικών μέσων (τα πρώτα εργαλεία) του υλικού πολιτισμού θα μπορέσει να αναδυθεί το προϊστορικό ίχνος του πνευματικού πολιτισμού με τη μορφή απεικόνισης στιγμών της καθημερινής ζωής σε σπηλαιογραφίες.

4) Κοινωνική δομή

Ορισμός: η συνύφανση των αλληλεπιδράσεων και των κοινωνικών σχέσεων με σταθερό και επαναλαμβανόμενο τρόπο, η “τάξη” που διέπει τις κοινωνικές σχέσεις.

Η κοινωνική δομή συγκροτείται από τις επαναλαμβανόμενες-οργανωμένες σχέσεις των μελών μιας κοινωνικής ομάδας (οικογένεια, σχολείο, πανεπιστήμιο, εργασία)

Η κοινωνική δομή αποτελεί μια ανεξάρτητη εξωγενή κοινωνική πραγματικότητα, ένα κοινωνικό γεγονός (βλ ορισμό)

Η κοινωνική δομή δεν είναι στατική, αλλά δυναμική καθώς εξελίσσεται στο χρόνο και αλληλεπιδρά με τα κοινωνικά υποκείμενα (βλ σχολή κοινωνικής διαντίδρασης)

Είδη και περιεχόμενο κοινωνικής δομής=από τι αποτελείται η κοινωνική δομή;

1) **Κοινωνική θέση:** η θέση του ατόμου μέσα σε μια ομάδα και ευρύτερα μέσα στην κοινωνία. Πώς καθορίζεται το εύρος των επιλογών ενός ατόμου; υπάρχει ισότιμη πρόσβαση στις κοινωνικές θέσεις; κοινωνικός ανταγωνισμός για τις κοινωνικές θέσεις (βλ πχ με μουσικές καρέκλες+ κρίση ως δίνη) Δεν ταυτίζεται με την κοινωνική τάξη, καθώς ένα υποκείμενο μπορεί να έχει αρκετές κοινωνικές θέσεις (σύμπλεγμα θέσεων), αλλά σχετίζονται άμεσα με την κοινωνική τάξη να επικαθορίζει τις επιλογές των κοινωνικών θέσεων: πχ δύσκολα ένας εργαζόμενος μπορεί να γίνει υπουργός/ πρωθυπουργός

Δοτές κοινωνικές θέσεις: a priori αποδίδονται από την ομάδα ή την κοινωνία: ηλικία/φύλο/εθνικότητα. Με μια έννοια έχουν “βιολογικό” υπόβαθρο.

Κατεκτημένες κοινωνικές θέσεις: a posteriori: προκύπτουν από την ατομική επιλογή και τον ανταγωνισμό=παράγωγο ατομικής επιτυχίας/αποτυχίας

Δεσπόζουσες κοινωνικές θέσεις: η βασική κοινωνική θέση που καθορίζει τις αλληλεπιδράσεις/σχέσεις ενός ατόμου με τους άλλους: πχ ηλικία, φύλο για τα παιδιά. επάγγελμα για ενήλικες.

Κοινωνική τάξη, φυλή και φύλο: δεσπόζουσες κοινωνικές θέσεις, που αποτελούν κατηγορίες της κοινωνικής ανάλυσης και θεμέλιους λίθους της κοινωνικής δομής που αντανakλούν και αναπαράγουν τις κοινωνικές ανισότητες. Ο συνδυασμός τους συγκροτεί μια συγκεκριμένη εμπειρία ζωής, ένα *διαρκές βίωμα* που διαφέρει σημαντικά ανάλογα με την κοινωνική θέση: πχ εργάτης μαύρος, αστή λευκή γυναίκα

Η έννοια της θέσης συνδέεται:

- A.** με το ρόλο που αναφέρεται στην ενέργεια/δράση του υποκειμένου
- B.** με την κοινωνική σχέση που αναφέρεται στις σχέσεις μεταξύ των κατόχων θέσεων
- C.** με το θεσμό που παγιώνει και οριοθετεί σφαίρες της ανθρώπινης κοινωνικής δράσης
- D.** με την κοινωνική διαστρωμάτωση, δηλαδή το πού βρίσκεται η κοινωνική θέση στην ιεραρχική διάταξη της κοινωνίας

2) **Ρόλος (δανεικός όρος από θέατρο):** σύνολο των πολιτισμικά/κοινωνικά καθορισμένων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που συνοδεύουν την κοινωνική θέση-τι θεωρείται αποδεκτό και πρέπον για το φορέα της κοινωνικής θέσης. Προσδοκώμενη συμπεριφορά από το υποκείμενο της κοινωνικής θέσης.

Υποδύομαστε έναν κοινωνικό ρόλο χωρίς όμως τη συνείδηση αυτού και χωρίς σχεδιασμό, και σε αλληλεπίδραση με τους άλλους, τροποποιώντας τη συμπεριφορά μας

Άτυπος ρόλος: η προσδοκώμενη συμπεριφορά καθορίζεται από ήθη, έθιμα, κουλτούρα

τυπικός ρόλος: καθορίζεται από γραπτούς κανόνες συμπεριφοράς

Χαλαρός ρόλος:μεγάλο “διάστημα εμπιστοσύνης”, περιθώρια προσαρμογής στις προσωπικές εκτιμήσεις

Αυστηρός ρόλος:πιο δεσμευτικός, η απόκλιση από το αποδεκτό ισοδυναμεί με έκνομη συμπεριφορά: πχ δικαστής, αστυνομικός

Επιτέλεση του ρόλου: η πραγματική συμπεριφορά του ατόμου που κατέχει κάποια κοινωνική θέση. Για αυτό ο ρόλος είναι πιο δυναμική έννοια από την κοινωνική θέση, υπάρχουν διάφορες παραλλαγές κοινωνικών ρόλων για μια κοινωνική θέση γιατί οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και εφαρμόζουν διαφορετικά το ρόλο τους, δηλαδή τα δικαιώματα/υποχρεώσεις που απορρέουν από το ρόλο τους (πχ με καθηγητή)

Ο ρόλος ως αντίληψη του κανονιστικού προτύπου και ως προσωπική έκφραση αυτού του προτύπου

Δύο περιπτώσεις που η αντικειμενική και η υποκειμενική διάσταση του ρόλου αντιφάσκουν:

α) ο φορέας αντιλαμβάνεται διαφορετικά το ρόλο του από τον προσδιορισμό του ως κανονιστικό πρότυπο (πχ κακός πατέρας ή ασυνεπής φοιτητής)

β) ο φορέας ενός ρόλου τοποθετεί τον εαυτό του σε διαφορετική κοινωνική θέση (πχ ο υπάλληλος μιας εταιρείας συμπεριφέρεται σαν ιδιοκτήτης)

Ο ρόλος λειτουργεί ως μηχανισμός ανάδρασης/feedback (η ικανότητα ενός συστήματος/ υποκειμένου να ρυθμίζει τη μελλοντική συμπεριφορά του με βάση την εμπειρία από το παρελθόν): η συμπεριφορά του άλλου είναι προβλέψιμη, επομένως μου επιτρέπει να ρυθμίσω τη δράση μου με βάση την αναμενόμενη συμπεριφορά. Εγγύηση σταθερότητας και επαναληπτικότητας

Σύνολο ρόλων:κάθε κοινωνική θέση μπορεί να περιλαμβάνει πολλαπλούς ρόλους. Οι ρόλοι αποτελούν το σύνολο των δραστηριοτήτων που αλληλεπιδρούν με τις δραστηριότητες των άλλων. Προϋπόθεση η ύπαρξη και άλλων υποκειμένων (τουλάχιστον δύο υποκείμενα για τη συγκρότηση ομάδας ή ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων)

Υποχρεώσεις: συμπεριφορές που δικαιωματικά απαιτούν άλλοι από εμάς

Δικαιώματα: συμπεριφορές που απαιτούμε εμείς.

Σύμφωνα με την κυρίαρχη άποψη τα δικαιώματα ενός ρόλου είναι υποχρεώσεις ενός άλλου -αντίστροφοι ρόλοι(πχ με γιατρό-ασθενή, φοιτητή-καθηγητή) Με τη λογική της ελευθερίας του ενός που τελειώνει εκεί που αρχίζει του άλλου κτλ. Κριτική στην άποψη που θεωρεί εξορισμού ανταγωνιστικά τα συμφέροντα των κοινωνικών υποκειμένων.

Τα άτομα συνδέονται σε ομάδες μέσα από δίκτυα αντίστροφων ρόλων (σχολείο-πανεπιστήμιο-εργασία;) Πιο γενικά τα δίκτυα αλληλένδετων ρόλων συγκροτούν κοινωνικές ομάδες με συνοχή και αλληλεπίδραση. Μέσω του βιώματος της επανάληψης των ρόλων τα άτομα αντιλαμβάνονται τις ομάδες ως κοινωνικές δομές

Εξωτερική σύγκρουση ρόλων: οι ρόλοι που πηγάζουν από διαφορετικές θέσεις είναι **αντικρουόμενοι**, αντικρουόμενες προσδοκίες όταν τα άτομα κατέχουν τουλάχιστον δύο διαφορετικές κοινωνικές θέσεις. (δάσκαλος που έχει το παιδί του στην τάξη, εργαζόμενη μητέρα)

Εσωτερική σύγκρουση ρόλων:διάφοροι ρόλοι που πηγάζουν από την ίδια θέση είναι **αντιφατικοί**, επομένως υπάρχουν αντικρουόμενες συμπεριφορές στην επιτέλεση του ρόλου. (γιατρός=λειτουργήμα και έμπορος)

Η σύγκρουση των ρόλων (σύγκρουση αρμοδιοτήτων/καθηκόντων) πηγάζει από τον αξιακό κώδικα της κοινωνίας που ενσωματώνεται από το υποκείμενο και αναπαράγει τις κυρίαρχες αξίες (πχ γιατί η εργαζόμενη μητέρα να νιώθει ενοχές και όχι ο πατέρας; ή ο γιατρός επιλύει τη σύγκρουση ενισχύοντας την κερδοσκοπική διάσταση σε σύμπτωση με την κυρίαρχη ιδεολογία του ωφελιμισμού/ατομικισμού)

Η σύγκρουση ρόλων=πίεση, ενοχές, δυσφορία, υπαρξιακή κρίση/κρίση συνείδησης

Η κοινωνική θέση/θέσεις και οι ρόλοι συγκροτούν την κοινωνική ταυτότητα ως αυτοεικόνα/ αυτοαντίληψη του ατόμου

Εγκατάλειψη ρόλου: τα άτομα παύουν να επιτελούν ρόλους γιατί παύουν να κατέχουν και τις αντίστοιχες κοινωνικές θέσεις. **Μεταβολή των κοινωνικών σχέσεων, των κοινωνικών ρόλων άρα και της κοινωνικής ταυτότητας.** (πχ αποφοίτηση, απόλυση, διαζύγιο)

Διαφοροποιήσεις ανάλογα με το αν είναι επιθυμητή ή επιβαλλόμενη αλλαγή, από τη σημασία του ρόλου που εγκαταλείπεται. Η εγκατάλειψη μπορεί να συνοδεύεται από θλίψη, άγχος και φόβο για την αλλαγή αλλά και από νέες θετικές προσδοκίες για τους νέους κοινωνικούς ρόλους και τον εμπλουτισμό των κοινωνικών σχέσεων.

3) Ομάδες

Οι κοινωνικές θέσεις και οι ρόλοι αποτελούν το κύτταρο για την συγκρότηση πιο αναπτυγμένων κοινωνικών δομών όπως οι ομάδες

Ομάδα: δύο ή περισσότεροι άνθρωποι που σχετίζονται με σταθερά μοντέλα διαντίδρασης και μοιράζονται ένα αίσθημα ενότητας.

Είδαμε ότι οι άνθρωποι συνάπτουν κοινωνικές σχέσεις μέσω των κοινωνικών ρόλων τους και εντάσσονται σε κοινωνικές ομάδες. Αν αντέξουν οι σχέσεις τότε:

- οριοθετούμε τις σχέσεις της ομάδας: είτε είσαι στην ομάδα ή όχι
- οι ομάδες αποκτούν κανονικότητα και θεωρούνται αντικειμενικές οντότητες
- η ομάδα έχει διακριτή κουλτούρα/κώδικες κτλ (υποκουλτούρα ή αντικουλτούρα)
- αίσθημα πίστης στην ομάδα που συγκροτεί ξεχωριστές ταυτότητες για τα μέλη τους

Διάκριση ομάδας από:

Σύνολο: άθροισμα ατόμων που συγκυριακά βρίσκεται στο ίδιο μέρος (Πχ ουρές καταναλωτών)

Κατηγορία: σύνολο ανθρώπων που μοιράζονται κάποιο κοινό χαρακτηριστικό με κοινωνική σημασία: ομαδοποίηση στη βάση της φυλής, του επαγγέλματος, της ηλικίας, του τόπου διαμονής. Οι κατηγορίες έχουν αναλυτική/επιστημονική σημασία, καθώς είναι τόσο ευρείες και πολυπληθείς που δεν γίνεται να αναπτυχθούν κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα στα μέλη τους ή δυναμικές ομάδων. Ωστόσο επειδή οι κατηγορίες απαρτίζονται από υποκείμενα με κοινούς βιοτικούς όρους, έχουν εν μέρει κοινή συνείδηση-ταυτότητα οπότε δυνητικά προκύπτουν από μια κατηγορία κοινωνικές ομάδες (συνδικάτα, φεμινιστικές ομάδες, οργανώσεις νεολαίας)

Θεσμός: σύνθετη και πολυδιάστατη κοινωνική πραγματικότητα: αποκρυσταλλώνει κοινωνικές σχέσεις και αποτελεί το μέσο/μηχανισμό για την επιδίωξη κοινωνικά σημαντικών σκοπών με κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές. Συστατικές προϋποθέσεις των θεσμών εκτός από την οργανωμένη δράση ατόμων, τη σταθερότητα και τον υποχρεωτικό χαρακτήρα αυτής της δράσης.

Ο θεσμός αποτελεί την τυποποιημένη, επαναλαμβανόμενη λύση, το πολιτισμικό πρότυπο για ένα σύνολο προβλημάτων που επιτυγχάνεται μέσω της αναγωγή της δράσης του θεσμού σε κανονιστικό πρότυπο/κανόνα. Ο θεσμός παγιώνεται και νομιμοποιείται επειδή αναπαράγει τις κυρίαρχες αξίες της κοινωνίας και θεωρείται η πρέπουσα και πιο αποτελεσματική λύση.

Με αυτή την έννοια οι θεσμοί συμπυκνώνουν:

- τις τυποποιημένες λύσεις που καθοδηγούν τους ανθρώπους στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων
- και τις σταθερές κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται κατά την πρακτική επίλυση των προβλημάτων. **Ο θεσμός αποκρυσταλλώνει αξίες, σχέσεις και πρακτικές**

Μια οργανωμένη δράση με κοινωνικά σημαντικό αποτέλεσμα μπορεί να παγιωθεί μέσω της ομοιόμορφης και σταθερής επανάληψης και να γίνει θεσμός (θεσμοποίηση) από έθιμο ή άτυπη συμπεριφορά. (πχ αγγλικό δίκαιο)

Σχηματική κατάταξη θεσμών:

είδος θεσμού	σκοπός
οικογένεια/συγγένεια	βιολογική/κοινωνική αναπαραγωγή
οικονομικοί θεσμοί	παραγωγή/κατανομή αγαθών και υπηρεσιών
πολιτικοί θεσμοί	δημιουργία, συντήρηση και αναπαραγωγή μηχανισμών μετατροπής της ισχύος σε εξουσία αι άσκηση της εξουσίας/κυβέρνησης στην κοινωνία
εκπαιδευτικοί θεσμοί/κοινωνικοποίηση	παραγωγή/μεταδοση γνώσεων και δεξιοτήτων από γενιά σε γενιά, παραγωγή πολιτών
θρησκευτικοί θεσμοί	οργάνωση και ρύθμιση σχέσεων με το ιερό και τη μεταφυσική

Φυσικά πρόκειται για απλουστευτική κατηγοριοποίηση εφόσον ένας θεσμός επιτελεί περισσότερες λειτουργίες ή πολλοί θεσμοί συμμετέχουν στην εκτέλεση μιας λειτουργίας (πχ κοινωνικοποίηση: οικογένεια, σχολείο, οικονομία, πολιτικοί θεσμοί)

Αντικειμενικές προϋποθέσεις μετασχηματισμού των θεσμών (αλλαγή, παρακμή, κατάργηση): όταν δεν μπορούν να αναπαράγουν πλέον τις κοινωνικές σχέσεις-πρακτικές, είτε γιατί αυτές έχουν αλλάξει (είτε γιατί οι θεσμοί αντανakλούν έναν προγενέστερο κοινωνικό συσχετισμό) ή αδυνατούν να επιλύσουν με αποδεκτό τρόπο τα κοινωνικά προβλήματα.

Υποκειμενικές προϋποθέσεις: τα δρώντα υποκείμενα δεν αποδέχονται τους θεσμούς ως μέσα επίλυσης των προβλημάτων ή αισθάνονται δεν εκπροσωπούνται τα συμφέροντά τους από αυτούς

4) Κοινωνίες: ο πιο ολοκληρωμένος και περίπλοκος τύπος κοινωνικής δομής

Ομάδα ανθρώπων που ζουν στην ίδια περιοχή (εδαφικότητα-χώρος) και μοιράζονται κοινό πολιτισμό=κοινά πρότυπα-αξίες-γλώσσα.

Κατηγοριοποίηση κοινωνιών ανάλογα με τον τρόπο εξασφάλισης της επιβίωσής τους (πιο ειδικά ανάλογα με τον τρόπο παραγωγής των όρων ζωής)=υλικότητα κοινωνιών

Ο τρόπος παραγωγής είναι αναπαραγωγή ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής και ενός πολιτισμού

- 1) θηρευτικές-τροφοσυλλεκτικές κοινωνίες. Ξύλο, τόξο και βέλος. Κατώτερη και Μέση Παλαιολιθική. Ανάπτυξη μέχρι Ανώτερη Παλαιολ και Μεσολιθική.
- 2) κηπευτικές-αγροτικές κοινωνίες. Κηπευτική ως πρόδρομης αγροτικής παραγωγής+εξημέρωση ζώων=παραγωγή πλεονάσματος-καταμερισμός εργασίας, απარχές κοινωνικού διαχωρισμού, σημασία πολέμου και υποδούλωσης=εργατικά χέρια, πιο πολύπλοκη δομή. Μέταλλο=προηγμένες κηπευτικές. Μετάβαση σε αγροτικές κοινωνίες-παράγουσες οικονομίες: εφευρέσεις (άροτρο+υνί), σίδηρος, περαιτέρω

καταμερισμός εργασίας, περαιτέρω πλεόνασμα και καθιέρωση ατομικής ιδιοκτησίας εμφάνιση κράτους.

- 3) βιομηχανικές κοινωνίες: εμφάνιση συστήματος μηχανών, μετατόπιση δεξιοτήτων και λειτουργιών της άμεσης εργασίας σε μηχανές, συγκεντρωποιημένη παραγωγή σε μαζική κλίμακα, φορντισμός-τεϊλορισμός, επιστημονικός σχεδιασμός της παραγωγής, ανάπτυξη αγοράς και γενικευμένη εμπορευματική παραγωγή
- 4) Μεταβιομηχανικές κοινωνίες: περαιτέρω αυτοματοποίηση, αποκέντρωση παραγωγής, υπεργολαβίες, επιστημονικός σχεδιασμός και μετατόπιση διαδικασιών διανοητικής εργασίας (έλεγχος, σχεδιασμός, τυποποίηση) σε μηχανές, έμφαση στις υπηρεσίες και στο χρηματοπιστωτικό τομέα. Θεωρίες “αϋλης εργασίας” και κοινωνίας της γνώσης. Η βιομηχανική παραγωγή δεν υπερκεράζεται, αλλά παραμένει το βασικό πεδίο παραγωγής του πλούτου της κοινωνίας, ενώ η εργασία, ακόμα και όταν παράγει υπηρεσίες, διατηρεί την κοινωνική υλικότητά της

5) Κοινωνικοποίηση (ποιώ/κατασκευάζω την κοινωνία)

Ο άνθρωπος δεν είναι εκ γενετής κοινωνικό ον, αλλά εν δυνάμει και γίνεται κοινωνικό ον μέσω της κοινωνικοποίησης. Η ανθρώπινη “φύση” αναπτύσσεται μέσα στην κοινωνία και αποτελεί “ανοιχτό κώδικα” που συμπυκνώνει το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων και των πολιτισμικών αξιών.

Κοινωνικοποίηση: διαδικασία κοινωνικής διαντίδρασης, μέσω της οποίας αποκτούμε τις γνώσεις, τις στάσεις, τις αξίες και τις συμπεριφορές που είναι απαραίτητες για τη συμμετοχή μας στην κοινωνία. **Διαδικασία μάθησης: Μαθαίνουμε να είμαστε κοινωνικά όντα, μαθαίνουμε να έχουμε κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά**

Η διαδικασία που μας μετατρέπει σε κοινωνικά όντα (απόσπασμα από Αλτουσέρ) και συνεχίζεται σε όλη μας τη ζωή.

Η διαδικασία που μας καθιστά κοινωνικά όντα και πολίτες/μέλη μιας συγκεκριμένης πολιτισμικά/ιστορικά κοινωνίας. ((διαχρονικά και ιστορικά χ/κα της κοινωνικοποίησης)

Χωρίς τη διαδικασία κοινωνικοποίησης:

▪ δε θα ήταν εφικτή η ανανέωση του πολιτισμού με τη μετάδοσή του από γενιά σε γενιά: κάθε γενιά πιάνει το νήμα από την προηγούμενη

▪ θα ήταν αδύνατη η διαιώνιση της κοινωνικής δομής

Η κοινωνία και άτομο=σχέση αλληλεξάρτησης με την κοινωνικοποίηση: κοινά νοήματα ως μέσο συγκρότησης των κοινωνιών, ο κοινωνικοποιημένος πολιτισμός ως πλαίσιο ανάπτυξης των ανθρωπίνων αναγκών, ιδεών, δεξιοτήτων.

Κοινωνικός έλεγχος: συμπληρωματικός στην κοινωνικοποίηση. Το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιεί η κοινωνία για να εξασφαλίσει τη συμμόρφωση προς τους κανόνες και τα πρότυπά της. Κοινό γνώρισμα των μέσων ελέγχου η άσκηση πίεσης

Θετικός κοινωνικός έλεγχος-αρνητικός κοινωνικός έλεγχος: επιδοκιμασία-αποδοκιμασία με την ευρεία έννοια (βλ και εξαρτημένα αντανakλαστικά)

Θεμέλια της κοινωνικοποίησης

Βιολογικοί-περιβαλλοντικοί παράγοντες

- 1) Κατανόηση του τρόπου αλληλεπίδρασης φύσης-ανατροφής στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς/προσωπικότητας
- 2) Θεωρίες κληρονομικότητας (η έμφαση στο βιολογικό υπόβαθρο): κίνδυνος βιολογικού αναγωγισμού
- 3) Θεωρίες περιβάλλοντος και πολιτισμού (η έμφαση στο κοινωνικό περιβάλλον και την αλληλεπίδραση: κίνδυνος απόλυτου διαχωρισμού βιολογικού-κοινωνικού
- 4) Η μάθηση τροποποιεί τη συμπεριφορά μας πάνω σε ένα δοσμένο βιολογικό υπόβαθρο
- 5) Οι άνθρωποι ως ενεργά δρώντα υποκείμενα που μετασχηματίζουν τους εαυτούς τους και τις κοινωνικές συνθήκες (βλ εργασία και συγκρότηση υποκειμένου και κοινωνικής συνείδησης)
- 6) Η δυναμική αλληλεπίδραση των διαδικασιών κοινωνικοποίησης που εμπλέκει το άτομο, το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον αποτελεί το θεμέλιο της ανθρώπινης γνώσης που παράγει με τη σειρά της τον ανθρώπινο πολιτισμό
- 7) Η ανθρώπινη ουσία=σύνολο των κοινωνικών σχέσεων

Θεωρίες κοινωνικοποίησης

Κυρίαρχο ερμηνευτικό υπόδειγμα της κοινωνικοποίησης στην κοινωνική θεωρία παραμένει αυτό που εστιάζει στις έννοιες της κοινωνικής δομής, της μάθησης και της κοινωνικής διαντίδρασης, λαμβάνοντας υπόψη τις προσεγγίσεις των κοινωνιολόγων και των ψυχολόγων. Υπάρχει θεωρήσεις που προσπαθούν να εντάξουν και τους βιολογικούς παράγοντες, χωρίς πάντα να αποφεύγεται ο βιολογικός αναγωγισμός.

Ερώτημα προς σκέψη: Γιατί είναι λειτουργικός ο βιολογικός αναγωγισμός, η καταφυγή στην “ανθρώπινη φύση” στη σύγχρονη κοινωνία και πώς εναρμονίζεται με το σύγχρονο πολιτισμό;

Μακρο-επίπεδο

Ο λειτουργισμός και η σχολή κοινωνικών συγκρούσεων, επειδή αναλύουν μακροσκοπικά την κοινωνία αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στις δομές και τις διαδικασίες παρά στη αλληλεπίδραση των ατόμων

Κοινά σημεία:

- βλέπουν την κοινωνικοποίηση διαδικασία με κρίσιμες συνέπειες για την κοινωνία ως ολότητα
- η κοινωνικοποίηση είναι καθοριστική για την αναπαραγωγή της κοινωνίας καθώς τα άτομα επιδιώκουν την κατοχή κοινωνικών θέσεων/ρόλων και τη συγκρότηση δομών
- προσεγγίζουν την κοινωνικοποίηση “ντετερμινιστικά” δηλαδή αποδίδουν σημασία κυρίως στα αποτελέσματά της και όχι στο ρόλο των ενεργών ατόμων και στα πραγματικά υποκείμενα που συγκροτούνται κατά τις κοινωνικές διαδικασίες

Διαφορές

- *Λειτουργισμός*
- η κοινωνικοποίηση έχει θετικό/καταφατικό χαρακτήρα
- είναι απαραίτητη για τη συγκρότηση της κοινωνίας γιατί οι άνθρωποι εσωτερικεύουν τις κοινωνικές αξίες/πρότυπα/πεποιθήσεις
- και έτσι επιδιώκουν να αναλάβουν κοινωνικές θέσεις και να επιτελούν ρόλους που επαναλαμβανόμενοι συγκροτούν τις κοινωνικές δομές
- *Για τη θεωρία συγκρούσεων*
- κριτική προσέγγιση της κοινωνικοποίησης ως μέσο κοινωνικού ελέγχου και ως μέσο αναπαραγωγής των κοινωνικά ανισοτήτων

- η κοινωνικοποίηση εφόσον αναπαράγει το κοινωνικό σύστημα, το νομιμοποιεί στις συνειδήσεις των υποκειμένων, παράγει πολίτες που το στηρίζουν και άρα φυσικοποιεί τις κοινωνικές αντιθέσεις συντελώντας σε μια ψευδεπίγραφη κοινωνική ειρήνη
- **Μικροεπίπεδο (άμεση συσχέτιση με την ψυχολογία και παιδαγωγική εφόσον η κοινωνικοποίηση είναι διαδικασία μάθησης)**

1) Θεωρία της κοινωνικής μάθησης (συμπεριφοριστική προσέγγιση)

- Το άτομο κοινωνικοποιείται μέσω της ενθάρρυνσης/αποτροπής γονέων, φίλων και ευρύτερα της κοινωνίας

- Δύο διαδικασίες επηρεάζουν την κοινωνικοποίηση

α) δημιουργία εξαρτημένων αντανakλαστικών: οι συνέπειες κάθε συμπεριφοράς καθορίζουν την πιθανότητα επανεμφάνισής της.

Οι συνέπειες που αυξάνουν την επανεμφάνιση ονομάζονται ενισχύσεις, ενώ εκείνες που μειώνουν καλούνται τιμωρίες. Η κοινωνικοποίηση συντελείται καθώς το άτομο διαμορφώνει τη συμπεριφορά του στη βάση των ενισχύσεων/τιμωριών που λαμβάνει από τους άλλους

β) Μάθηση μέσω παρατήρησης προτύπων/μίμηση

Μέσω της παρατήρησης οι άνθρωποι μαθαίνουν όχι μόνο έναν τρόπο συμπεριφοράς αλλά αντιλαμβάνονται ότι κάθε συμπεριφορά συνεπάγεται ενίσχυση/τιμωρία. Η μάθηση συμβαίνει όταν οι άνθρωποι αναπαράγουν ενέργειες/συμπεριφορές που παρατηρούν σε άλλους.

Κριτική: αφορά πιο πολύ της απαρχές κοινωνικοποίησης, σύλληψη του υποκειμένου ως παθητικού δέκτη, νομιμοποίηση κομφορμισμού

2) Θεωρία γνωστικής ανάπτυξης (γνωσιακή προσέγγιση)

Η κοινωνικοποίηση συμβαδίζει με την γνωστική ανάπτυξη του παιδιού (Πιαζέ)

Τέσσερα στάδια γνωστικής ανάπτυξης με διαφορετικό πρότυπο ανάλυσης πληροφοριών και κατανόησης του κοινωνικού γίνεσθαι, δηλαδή του τρόπου λειτουργίας του κόσμου

α) Αισθησιοκινητικό στάδιο (γέννηση-18ος μήνας): τα παιδιά μαθαίνουν μέσω αισθήσεων και σωματικών κινήσεων. Αδυναμία διαχωρισμού του εαυτού-περιορισμένο εύρος κοινωνικοποίησης. Σταδιακή συνειδητοποίηση εαυτού και διάκριση από μητέρα και περιβάλλον. Καθοριστική η αντίληψη του εαυτού για τη συγκρότηση της συνείδης και την οικοδόμηση πιο πολύπλοκων αναλύσεων για τον κόσμο

β) Προσυλλογιστικό στάδιο (18 μήνες-6 έτη): Κατάκτηση αναπαραστατικής σκέψης μέσω της μάθησης των συμβόλων και της γλώσσας-συμβολική διάσταση συνείδησης-μέσο επικοινωνίας. Ταύτιση συμβόλων-αντικειμένων, δυσκολία ακόμα γενίκευσης/αφαίρεσης, διάκρισης πραγματικού-φανταστικού, ανελαστικότητα σκέψης. Η αδυναμία υπέρβασης αυτού του σταδίου παράγει ψυχώσεις. Περιοριστικός παράγοντας κοινωνικοποίησης: ο ακραίος εγωκεντρισμός του παιδιού, δηλαδή αδυναμία θέασης του κόσμου από τη σκοπιά των άλλων. Ελλιπής ανάπτυξη ενσυναίσθησης-ηθικής ευαισθησίας και αυτοαντίληψης

γ) Συγκεκριμένο-λειτουργικό στάδιο ή στάδιο συγκεκριμένης σκέψης (6-7 έτη μέχρι 11-12 έτη): τα παιδιά μαθαίνουν να σκεφτονται αφηρημένα, νοητικός υπολογισμός απλών αριθμητικών πράξεων. Διαχωρισμός συμβόλων από αντικείμενα, ικανότητα να βλέπουν τα πράγματα όπως και οι άλλοι. Η σκέψη παραμένει συγκεκριμένη για απτά αντικείμενα: περιορισμός αφαίρεσης/πολυπλοκότητας που υπάρχει ως δυνατότητα

δ) Τυπικά λειτουργικό στάδιο ή στάδιο τυπικής σκέψης (11-12 έτη μέχρι την ενηλικίωση)

Περαιτέρω ανάπτυξη λογικών/αφαιρετικών ικανοτήτων: περίπλοκοι αριθμητικοί υπολογισμοί, κατανόηση θεωρημάτων-αποδείξεων, έννοιας της χρονικής-λογικής αλληλουχίας. Ικανότητα διατύπωσης αφηρημένων επιχειρημάτων, εύρεσης εναλλακτικών

λύσεων-υπέρβαση διχαστικού/διαζευκτικού τρόπου σκέψης. Ανάπτυξη εαυτού- ηθικής ευαισθησίας (βάθος και περιπλοκότητα), ικανότητα εσωτερίκευσης και κριτικής αξιολόγησης της οπτικής των άλλων

3) Συμβολική διαντίδραση (πιο κοινωνιολογική προσέγγιση-έμφαση στα δρώντα υποκείμενα και τις αλληλεπιδράσεις τους)

Η κοινωνικοποίηση εντάσσεται σε ένα σε μια γενικότερη θεώρηση των αλληλεπιδράσεων ατόμων και κοινωνικής δομής

Αντανακλαστική συμπεριφορά: ενέργειες μέσω των οποίων οι άνθρωποι παρατηρούν, ερμηνεύουν, επικοινωνούν, ελέγχουν την πραγματικότητα και τον εαυτό τους είναι πολύ σημαντική για την κοινωνικοποίηση. Καθοριστική και για την ανάπτυξη αντίληψης εαυτού μέσω της αντανακλαστικής συμπεριφοράς οι άνθρωποι παρατηρούν τη δική τους συμπεριφορά μέσω των άλλων.

Η συμβολική διαντίδραση δεν αρνείται τη σημασία της μάθησης μέσω της παρατήρησης προτύπου και των εξαρτημένων αντανακλαστικών, αλλά υπογραμμίζει ότι το ίδιο το άτομο δεν είναι παθητικός δέκτης αλλά αντίθετα συμμετέχει ενεργά σε αυτές τις διαδικασίες μάθησης (παραδοχή που ενυπάρχει σε άλλο πλαίσιο και στην προσέγγιση του Πιαζέ).

Με άλλα λόγια τα υποκείμενα παρακολουθούν τη συμπεριφορά τους και των άλλων, κάνουν ερμηνείες, αναθεωρούν, τροποποιούν τη συμπεριφορά τους και συγκροτούν νέες εκδοχές αυτοαντίληψης=η κοινωνικοποίηση ως δυναμική διαδικασία και όχι μηχανιστικά ντετερμινιστική

Φορείς κοινωνικοποίησης-πηγές κοινωνικών προτύπων

- **οικογένεια:** πρωταρχικός φορέας κοινωνικοποίησης
- **συνομήλικοι:** αποκτούν σημαντική επιρροή στην συναισθηματική, γνωστική/κοινωνική ανάπτυξη. Ταύτιση και δημιουργία προτύπων από συνομηλίκους, συγκρότηση κοινωνικών ομάδων-κοινωνικών ρόλων/ταυτοτήτων αλληλεπιδράσεων (οι cool, οι σπασίκες κτλ). “πρόσεχε τις κακές παρέες γιατί αναπαράγεις κακές συμπεριφορές” αποκλίνουσα συμπεριφορά-αποδοχή αντικουλτούρας.

- **Σχολείο:** τυπική κοινωνικοποίηση συντελείται μέσα από τη διδασκαλία μέσω μαθημάτων. Ωστόσο το σχολείο αναπαράγει κοινωνικά πρότυπα/αξίες, συγκροτεί κοινωνικά υποκείμενα προετοιμάζοντας τα για το μέλλον τους ως ενήλικα μέλη μιας συγκεκριμένης κοινωνικής δομής. Βαθμοί: αναπαραγωγή ατομικιστικών/ανταγωνιστικών προτύπων αλλά και της σημασίας της επιτυχίας, άνιση κατανομή ρόλων της σχολικής κοινότητας (αθλητές-καλοί μαθητές) αναπαραγωγή και αποδοχή κοινωνικών ανισοτήτων και σεξιστικών προτύπων
- **MME και social media:** κυρίαρχοι μηχανισμοί κατασκευής κοινωνικών προτύπων και αντιλήψεων για τον κόσμο και τον εαυτό. Σημαντική επίδραση στη συμπεριφορά, Μηχανική διαμεσολάβηση κοινωνικής ζωής και κοινωνικών σχέσεων, μορφή οργάνωσης του ελεύθερου χρόνου των παιδιών εμποδίζοντας ψυχονοητική ανάπτυξη στο βαθμό που στερούν χρόνο για άλλες δραστηριότητες κοινωνικοποίησης και ανάπτυξης εαυτού. Μηχανισμοί κοινωνικοποίησης και για ενήλικες.
- **Κοινωνικοί θεσμοί:** αφορούν την κοινωνικοποίηση της ενήλικης ζωής ως παραγωγή πολιτών και κοινωνικών υποκειμένων ταιριαστών με την κοινωνία και τον πολιτισμό της.

Σύμφωνα με την συμβολική διαντίδραση η πρωτοκαθεδρία του φορέα κοινωνικοποίησης προκύπτει από το ποιος φορέας πρωταρχικά έχει διαμορφώσει το πλαίσιο νοήματος του ατόμου, ωστόσο MME/social media έχουν πρωταρχικό ρόλο σε συνθήκες απαξίωσης σχολείου και αδυναμίας της οικογένειας να παίξει το ρόλο της λόγω ρυθμών ζωής αλλά και λόγω του ενδεχόμενου κομφορμισμού των γονιών.

Κοινωνική επικοινωνία

Επικοινωνία: θεμελιώδης διαδικασία κοινωνικοποίησης παρούσα σε κάθε διαδικασία

κοινωνικής διαντίδρασης. Έχει κομβικό, όπως είδαμε διαχρονικά ρόλο στην επιβίωση/προσαρμογή του ανθρώπου: εφόσον ο άνθρωπος παράγει συλλογικά τους βιοτικούς όρους του, η επικοινωνία ως μέσο συνεργασίας είναι απαραίτητη

Περιλαμβάνει το σύνολο λεκτικών και μη λεκτικών διαδικασιών λήψης/αποστολής μηνύματος. Δημιουργεί ένα αίσθημα οικειότητας ανάμεσα στον πομπό και το δέκτη που καθιστά εφικτή την κοινωνικοποίηση

Πέντε μέσα επικοινωνίας στη σύγχρονη εποχή που συνοψίζει την ιστορία της επικοινωνίας: ομιλία, γραφή, έντυπα, οπτικοακουστικά μέσα, διαδίκτυο

1) Λεκτική επικοινωνία

Ομοιότητες σε όλες τις γλώσσες του κόσμου: ρήματα, ουσιαστικά, δυνατότητα διατύπωσης ερωτημάτων, προστακτική και άρνηση. Οι άνθρωποι μαθαίνουν σχετικά εύκολα να μιλούν παρά την τεράστια μετάβαση από τους φθόγγους στις έννοιες και τα νοήματα.

Σύμφωνα με τη θεωρία Τσόμσκι, τα παραπάνω εξηγούνται γιατί οι άνθρωποι διαθέτουν έναν εγγενή μηχανισμό πρόσκτησης της γλώσσας.

Η βασική δομή της γλώσσας καθορίζεται βιολογικά, σχηματίζοντας ένα δοσμένο σύστημα ταξινόμησης εννοιών, οργάνωσης και κατάταξης λέξεων/φράσεων. Το άτομο καλείται να μάθει τις ιδιαιτερότητες της γλώσσας της κοινωνίας του. Να αναπτύξει δηλαδή στη δομή της γλώσσας, στο hardware της το συγκεκριμένο λογισμικό software.

Η θεωρία αυτή δεν αμφισβητεί τον κρίσιμο ρόλο των περιβαλλοντικών παραγόντων στην γλωσσική ανάπτυξη.

Σε μια σφαιρική προσέγγιση υποστηρίζουμε ότι η πρόσκτηση της γλώσσας μπορεί να ερμηνευτεί μέσω των δυναμικών/περίπλοκων αλληλεπιδράσεων ανάμεσα σε βιολογικούς-κοινωνικούς παράγοντες, ανάμεσα σε βιομηχανικές διαδικασίες, μαθησιακές διαδικασίες, παράγοντες γνωστικής ανάπτυξης/ωρίμασης και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον

2) Μη λεκτική επικοινωνία: αποκτά άλλο νόημα αναλογα με το πλαίσιο αλληλεπίδρασης, τους κοινωνικούς ρόλους/θέσεις

- Γλώσσα του σώματος (στάση του σώματος, χειρονομίες)
- παραγλώσσα: ύψος, ένταση φωνής, παύσεις κτλ: πώς λέγεται κάτι.
- σημειολογία της απόστασης: τρόπος κατάληψης του κοινωνικού-προσωπικού χώρου
- επαφή: χειραψία, χάδι, εναγκαλισμό. Όριο απρεπούς επαφής ως στοιχείο παρενόχλησης • αντικείμενα-σύμβολα κοινωνικού κύρους-θέσης
- πολλά στοιχεία με λεκτικής επικοινωνίας (όπως και της λεκτικής-εκφράσεις/παροιμίες που συμπυκνώνουν πολιτισμικές αντιλήψεις) εξαρτώνται από το πολιτισμικό πλαίσιο της κοινωνίας

Ορισμός της κατάστασης: η ερμηνεία ή το νόημα που αποδίδουμε στο άμεσο περιβάλλον μας.

Η κοινωνικοποίηση συνδέεται και με την εκμάθηση κοινωνικών ορισμών της πραγματικότητας, δηλαδή των τρόπων που την κατανοούμε και τη νοηματοδοτούμε: πχ με όπλο. Μέσω της κοινωνικοποίησης οι ορισμοί αυτοί περνούν από γενιά σε γενιά.

Οι ορισμοί επηρεάζουν τον τρόπο κατασκευής της πραγματικότητας: το φαινόμενο Τόμας: αν οι άνθρωποι ορίζουν ως αληθινή μια κατάσταση, τότε αυτή είναι αληθινή ως προς τις συνέπειές της” Μετατροπή του ορισμού της κατάστασης σε αυτοεκπληρούμενη προφητεία, αλλά προκατάληψεις/ιδεολογίας που ενσωματώνεται στους θεσμούς.

Η συγκρότηση του εαυτού ως πυλώνας της κοινωνικοποίησης

Εαυτός=το σύνολο των εννοιών με τις οποίες αυτοπροσδιοριζόμαστε

Η διαμόρφωση εαυτού: κεντρικό κομμάτι της κοινωνικοποίησης. Ο εαυτός δεν είναι κάποιο βιολογικό δεδομένο αλλά προκύπτει στο πλαίσιο της διαντίδρασης με τους άλλους και επηρεάζεται από το πλαίσιο της κοινωνικής δομής και τον πολιτισμό της.

Ο εαυτός ως καρδιά της υποκειμενικής συγκρότησης του ανθρώπου, ξεκινά με τη γέννηση μας και ταυτίζεται χρονικά με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης

Εγωκεντρική προκατάληψη: η τάση να θεωρούμε τον εαυτό μας επίκεντρο των γεγονότων, και επηρεάζει την κοινωνικοποίηση αλλά και τη μνήμη/ανάκληση των συμβάντων

Για τη συμβολική διαντίδραση (θυμίζω άνθρωπος υποκείμενο και αντικείμενο των ενεργειών του) το άτομο είναι θεατής των πράξεων του και ενεργών δρών ταυτόχρονα επομένως ο εαυτός σχεδιάζεται έτσι ώστε να επιτρέπει την κοινωνικοποίηση/συμβατότητα με τις ενέργειες/πράξεις άλλων ανθρώπων.

Θεωρίες για τη συγκρότηση του εαυτού στη διαδικασία κοινωνικοποίησης.

Οι πρώτες δύο αναλύουν το πώς αποκτούμε τις αντιλήψεις για τον εαυτό μας στο πλαίσιο της κοινωνικής διαντίδρασης και στον τρόπο προσαρμογής της συμπεριφοράς μας στη βάση των μηνυμάτων που εκπέμπουν οι άλλοι.

A. Ο εικονικός/κατοπτρικός εαυτός (Κούλεϊ 1864-1929)

Ενάντια στη βιολογική αναγωγή του εαυτού, οι άνθρωποι μετασχηματίζουν τον εαυτό και τον κόσμο του μέσω των κοινωνικών σχέσεων

Εικονικός εαυτός: φανταζόμαστε πώς μας βλέπουν οι άλλοι και υιοθετώντας την οπτική των άλλων τροποποιούμε την κοινωνική συμπεριφορά μας

• Αυτοσυνείδηση

Ο κατοπτρικός εαυτός συγκροτείται με υποκειμενική διαδικασία που δεν ανταποκρίνεται απαραίτητα στην πραγματικότητα με τρεις φάσεις: φανταζόμαστε πώς μας βλέπουν οι άλλοι, αξιολογούμε αυτή την οπτική, έχουμε συναισθηματική αντίδραση.

Δε σημαίνει βέβαια ότι αλλάζουμε αντίληψη ή εικόνα εαυτού κάθε φορά που συνάπτουμε μια κοινωνική σχέση

Αυτοεικόνα: σχετικά πρόσκαιρη νοητική αντίληψη/εικόνα που αλλάζει από πλαίσιο σε πλαίσιο

Αυτοαντίληψη: πιο ευρεία αντίληψη του “διαρκούς, πραγματικού” εαυτού

• Αυτοαξιολόγηση

Η αυτοαντίληψη εμπεριέχει και αξιολογικές κρίσεις για τον εαυτό μας που συγκροτούν την αυτοεκτίμηση

Τρόποι αυτοαξιολόγησης

Αντανακλούμενες αξιολογήσεις: αξιολογήσεις του εαυτού μας που βλέπουμε στη συμπεριφορά των άλλων.

Κοινωνικές συγκρίσεις

Αυτοαπόδοση: να θεωρούμε ότι οι καλές κρίσεις των άλλων οφείλονται πράγματι σε εμάς

Αυτοπεποίθηση: αίσθηση ότι έχουμε ικανότητα να υπερβούμε εμπόδια και να πετύχουμε στόχους: επηρεάζεται από την κοινωνικοποίηση και εδράζεται στις ατομικές εμπειρίες

B. Ο γενικευμένος άλλος (Μιντ 1863-1931)

Συμπληρωματικά στοιχεία στην έννοια του εικονικού εαυτού. Αποκτούμε αντίληψη του εαυτού ενεργώντας προς αυτόν όπως ενεργούμε προς τους άλλους. Νοητική υιοθέτηση διπλής αντίληψης: υποκείμενο (εγώ) και αντικείμενο (εμένα) της παρατήρησης. **Παίζουμε το ρόλο του άλλου έναντι του εαυτού μας**

Κλειδί συγκρότησης του εαυτού στην παιδική ηλικία η πρόσκτηση γλώσσας: μας επιτρέπει να κάνουμε εσωτερικούς διαλόγους και να φανταστούμε την ανταπόκριση των άλλων στη συμπεριφορά μας (η συμπεριφορά είναι η εξωτερίκευση των εσωτερικών αντιλήψεων)

Τρία στάδια ανάπτυξης της πλήρους εικόνας εαυτού για τα παιδιά:

ελεύθερη δραστηριότητα: επιτελούν το ρόλο ενός μόνο ατόμου, το πρότυπου κάποιου άλλου σημαντικού

παιχνίδι: ανάληψη πολλαπλών ρόλων, εξοικείωση με τις προσδοκίες που συνοδεύουν τους κοινωνικούς ρόλους

γενικευμένος άλλος: αναγνώριση του ανήκειν σε μια κοινότητα με κανόνες περί ορθής ή μη συμπεριφοράς. Ο γενικευμένος άλλος μας επιτρέπει να αλληλεπιδρούμε με τον εαυτό μας από την οπτική μιας αφηρημένης κοινότητας ανθρώπων, να εσωτερικεύουμε στάσεις/αξίες της κοινωνικής ομάδας μας. Ο κοινωνικός έλεγχος μετατρέπεται σε αυτοέλεγχο.

C. Διαχείριση της εντύπωσης (Γκόφμαν 1922-1982)

Η θεωρία αυτή δίνει έμφαση στο πώς το υποκείμενο μπορεί να επηρεάσει τη γνώμη που σχηματίζουν οι άλλοι για αυτό.

Διαχείριση της εντύπωσης: παρουσίαση εαυτού με τρόπο που αποσκοπεί στο να μας κρίνουν οι άλλοι ευνοϊκά. Χρήση απόκρυψης και επιλεκτικής αποκάλυψης

Δραματουργική προσέγγιση: μέθοδος που παραλληλίζει την κοινωνική διαντίδραση με θεατρική παράσταση. Ο εαυτός αποτελεί το προϊόν της διαρκούς επιτέλεσης κοινωνικών ρόλων και το πώς οι άλλοι "ηθοποιοί/θεατές" ερμηνεύουν την επιτέλεσή μας. Ο εαυτός άρα δεν είναι μια δεδομένη ιδιότητα, αλλά δραματουργικό αποτέλεσμα των αλληλεπιδράσεων που διαφέρει ανάλογα με τις κοινωνικές καταστάσεις στις οποίες οι άνθρωποι διαχειρίζονται τις εντυπώσεις που προκαλούνται στους άλλους από τη συμπεριφορά τους. Από κατάσταση σε κατάσταση, αλλάζει ριζικά ο τρόπος έκφρασης των ανθρώπων.

Η κοινωνικοποίηση στο πλαίσιο του κύκλου της ζωής: Χρόνος και κοινωνικοποίηση

Η κοινωνικοποίηση αν και εκκινεί με τη γέννηση και είναι καθοριστική, όπως είδαμε στην παιδική ηλικία, είναι μια διαδικασία που συνεχίζεται σε όλη τη ζωή του ανθρώπου και ο εαυτός αν και διαμορφώνεται δεν παίρνει την τελική εκδοχή του στην παιδική ηλικία

Κύκλος ζωής: σύλληψη-παιδική ηλικία-εφηβεία-ενηλικίωση-μέση ηλικία-γηρατειά-θάνατος

Τα στάδια και οι προσδοκίες για κάθε φάση κύκλου ζωής διαφέρουν ανάλογα με την εποχή, την κοινωνία και τον πολιτισμό (συσχέτιση και με το προσδόκιμο ζωής)

Οι κοινωνικοί κανόνες συμπεριφοράς σχετίζονται με την ηλικία, ο προσωπικός ρυθμός σχετίζεται με το κοινωνικό ρολόι, οι ρόλοι/θέσεις ανάλογα πάλι με την ηλικία και τις φάσεις του κύκλου ζωής, τα γεγονότα της ζωής

Κοινωνικοποίηση του ρόλου: προετοιμασία για την επιτέλεση νέων κοινωνικών ρόλων μέσω μάθησης, επανένταξης και επανακοινωνικοποίησης. Μαθαίνουμε να εκτελούμε νέους ρόλους

Τρία στάδια

- A. **προνοητική κοινωνικοποίηση:** οι άνθρωποι δοκιμάζουν και πειραματίζονται πάνω σε συμπεριφορές που συνδέονται με το νέο ρόλο που θα επιτέλουν (παίζουμε την οικογένεια ως παιδιά)
- B. **η γνώση των προσδοκιών** που απορρέουν από το νέο ρόλο δεν αρκεί, χρειάζεται η διαμόρφωση του ανάλογα με τις ανάγκες και τα πραγματικά δεδομένα (νιόπαντρο ζευγάρι)
- Γ. **αποδέσμευση από το ρόλο που πάλιωσε:** αποχαιρετισμός/πένθος αλλά και προετοιμασία για τον επόμενο

Διαφορές αναλογα με το φύλο/φυλή/πολιτισμό/κοινωνική τάξη/εποχή. σε κάθε φάση άλλος ορισμός εαυτού: συνέχεια και ασυνέχεια

- 1) **Παιδική ηλικία.** Βιολογικά: δεν τελειώνει με τον απογαλακτισμό, κοινωνικά: η έννοια καθορίζεται από τον πολιτισμό, ωστόσο σε όλους τους πολιτισμούς η κοινωνικοποίηση των παιδιών ξεκινά από τη γέννηση τους. Η έννοια εμφανίζεται στη νεοτερικότητα, στο Μεσαίωνα δεν υπήρχε καν ως λέξη. θεμέλιο μελλοντικής εξέλιξης του ανθρώπου
- 2) **Εφηβεία:** ριζικές αλλαγές στην ψυχοσωματική ανάπτυξη, σεξουαλικότητα, κυρίως υπάρχει ως στάδιο στο δυτικό κόσμο. Διαβατήριες τελετουργίες εφηβείας (μύησης) σε μη δυτικούς πολιτισμούς ως σηματοδότηση της μετάβασης στην ενηλικίωση
- 3) **Νέοι ενήλικοι:** μόρφωση, απεξάρτηση από γονείς, θεμέλια επαγγελματικής κατάρτισης, ερωτικές σχέσεις/δέσμευση
- 4) **Μέση ηλικία:** παραγωγικές ηλικίες, κοινωνικοποίηση μέσω δουλειάς
- 5) **Γηρατειά:** συνταξιοδότηση, απτές απώλειες, θλίψη, σωματική κόπωση. Και εδώ το τι σημαίνει γέρος διαφέρει ανά εποχή, χώρα, πολιτισμό, σχετίζεται με προσδόκιμο ζωής. Σεβασμός προς τους πρεσβύτερους, γηροκομείο. Ωστόσο αναπτύσσουν ακόμα

δεξιότητες, μπορεί να είναι λιγότερο κομφορμιστές.

6) **Θάνατος:** διάγνωση θανάτου=νέος ορισμός του εαυτού, μονάδες υποστήριξης, ξενώνες/νοσοκομεία ο θάνατος ως ταμπού, ηθικά ζητήματα ευθανασίας=αυτεξούσιο ανθρώπου. Ο θάνατος ως κοινωνικό ζήτημα: ασφαλιστικές καλύψεις, συστήματα υγείας. δωρεάν περίθαλψη κτλ

6) Κοινωνικές ομάδες

Υπενθυμίζουμε ορισμό και χαρακτηριστικά ομάδας

- σύνολο 2 ή περισσότερων ατόμων που συνδέονται με σχετικά σταθερούς δεσμούς κοινωνικής διαντίδρασης και μοιράζονται αίσθημα ενότητας/ανήκειν
- αποτελούν κατασκευασμένες πραγματικότητες-προϊόντα κοινωνικών ορισμών -κοινωνικά γεγονότα
- αποκτούν υπόσταση επειδή αντιμετωπίζονται ως υπαρκτές (βλ θέωρημα Τόμας) στο πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων
- το σύνολο είναι μεγαλύτερο από το άθροισμά τους
- καθορίζουν την κοινωνική πραγματικότητα, δομούν τις εμπειρίες των ατόμων
- επιβραβεύουν-τιμωρούν τα μέλη τους επιβάλλοντας τη συμμόρφωση με τους κώδικες/αξίες της ομάδας

Ομαδικές/κοινωνικές σχέσεις: εκφράζονται μέσω κοινωνικών ομάδων

- η φύση μας ολοκληρώνεται μέσω των κοινωνικών σχέσεων και η αναπαραγωγή της ζωής μας απαιτεί τη συσχέτιση με άλλους
- Σχέση: κοινωνικός δεσμός ανθρώπων που διαρκεί τόσο ώστε να συνδέονται με σχετικά σταθερό σύνολο αμοιβαίων προσδοκιών
Δύο είδη δεσμών που αντανακλούν δύο είδη ομάδων και σχέσεων

1) εκφραστικοί δεσμοί: κοινωνικός δεσμός με συναισθηματική σύνδεση (συνδεόμαστε ως πρόσωπο με πρόσωπα)

2) λειτουργικοί δεσμοί: κοινωνικός δεσμός με λειτουργική σύνδεση, συνεργασία για την επιτέλεση κάποιου σκοπού. (σύνδεση μέσω ρόλων/θέσεων, αν και εμπλέκεται προφανώς το προσωπικό στοιχείο)

Είδη ομάδων

-Ανάλογα με τους δεσμούς

1) Πρωτογενείς ομάδες

- μικρή ομάδα (ώστε να μπορούν τα μέλη της να αναπτύξουν προσωπικές σχέσεις)
- στενές/άτυπες σχέσεις
- κυριαρχία εκφραστικών δεσμών
- αυτόνομη αξία μελών/οι σχέσεις αποτελούν αυτοσκοπό
- συχνή/τακτική επαφή: εμβάθυνση δεσμών, ανάπτυξη κωδίκων/κοινών συνηθειών, συγκρότηση ενωτικού πλαισίου
- καίριος ο ρόλος της στην κοινωνικοποίηση
- πλαίσιο μάθησης κανόνων/αξιών της κοινωνικής ζωής
- γέφυρα ανάμεσα στα άτομα και την κοινωνία
- πλαίσιο ικανοποίησης προσωπικών αναγκών
- ισχυρό μέσο άσκησης κοινωνικού ελέγχου-συμμόρφωση μέσω απόρριψης/απειλής εξοστρακισμού

2) Δευτερογενείς

- απρόσωπη σχέση-κυριαρχία λειτουργικών δεσμών
- ομάδα για κάποιο συγκεκριμένο/πρακτικό σκοπό
- τα μέλη θεωρούνται μέσα επίτευξης του σκοπού
- μπορούν να αναπτυχθούν σχέσεις πρωτογενούς ομάδας στο πλαίσιο τους (πχ εργασιακά περιβάλλοντα) ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων

• *-Ανάλογα με το ανήκειν (ακόμα και ομάδες που ΔΕΝ ανήκουμε μας ασκούν επιρροή)*

1) **Εσωομάδες** (μπορεί να είναι πρωτογενείς/δευτερογενείς)

-ανήκουμε και ταυτιζόμαστε

-πλαίσιο σχηματισμού των κοινωνικών ταυτοτήτων: πτυχές της αυτοαντίληψής μας που προσφέρει το αίσθημα ανήκειν (και το συγκινησιακό/αξιολογικό νόημά του).

2) **Εξω-ομάδες**

• δεν ανήκουμε/δεν ταυτιζόμαστε

• συναισθήματα που εμπνέουν: οίκτος/περιφρόνηση/απέχθεια/φθόνος

Η διάκριση αυτή αναδεικνύει τη σημασία των ορίων που οριοθετούν την κοινωνική διαντίδραση-ασυνέχειες στη ροή της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. (κρατικά/εθνικά, ταξικά, ηλικιακά, θρησκευτικά-πολιτισμικά όρια)

Η ρητή οριοθέτηση της εσωομάδας αποτρέπει την είσοδο εξωτερικών ατόμων και αυξάνει τη συνοχή της ομάδας-κρατά τα μέλη στη σφαίρα επιρροής.

Ανταγωνισμός με τις εξωομάδες: ενίσχυση των δεσμών της ομάδας μέσω της εχθρότητας προς την εξωομάδα. Ετεροπροσδιορισμός του εαυτού μας και της ομάδας από τον Άλλο

Ομάδες αναφοράς (μέσο σύγκρισης-ομάδα πρότυπο)

- καθορίζουμε τη συμπεριφορά μας και αυτοαξιολογούμαστε μέσω ομαδικών προτύπων

-διαφορές στο πλαίσιο αναφοράς για την αξιολόγηση και διαμόρφωση συμπεριφοράς-διαφορετικές ομάδες αναφοράς.

- Θετικές ομάδες αναφοράς: έχουν χαρακτηριστικά που είτε διαθέτουμε, είτε θα θέλαμε να έχουμε.

- Αρνητικές ομάδες αναφοράς: δεν ταυτιζόμαστε, δε θέλουμε να μοιάσουμε

- Το άτομο μπορεί να μην ανήκει στην ομάδα αναφοράς, αλλά να ταυτίζεται ψυχολογικά και να χρησιμοποιεί την οπτική της. Να θεωρεί ότι εκεί ανήκει ουσιαστικά ο εαυτός του.

βλ “αυλικούς” της άρχουσας τάξης, “ψώνια” αλλά και αποστάτες της τάξης/φυλή/φύλου τους.

- Οι ομάδες αναφοράς επιτελούν κανονιστικές (δηλαδή οργανώνουν και ορίζουν τη συμπεριφορά) και συγκριτικές λειτουργίες

- υιοθετούμε τους κανόνες/αξίες της ομάδας αναφοράς (προνοητική κοινωνικοποίηση) ώστε να ενταχθούμε σε αυτή

- πρότυπα της ομάδας αναφοράς ως μέτρο σύγκρισης και αξιολόγησης του εαυτού μας

- Όταν δεν υπάρχει ταύτιση της ομάδας μας και της ομάδας αναφοράς προκαλείται συχνά το αίσθημα αποστέρησης: απόκλιση ανάμεσα στα όσα έχουμε (στην ομάδα μας) και όσα θα θέλαμε/ νομίζουμε ότι δικαιούμαστε.

- Το αίσθημα αποστέρησης σε κοινωνικό επίπεδο ως συλλογική αίσθηση οδηγεί στη διάψευση προσδοκιών, έναν υποκειμενικό παράγοντα κοινωνικής αλλαγής.

Δυναμική των ομάδων

- Η μορφή της κοινωνικής διαντίδρασης των ατόμων που αναπτύσσεται στο πλαίσιο των ομάδων (η δυναμική των ομάδων), ποικίλλει ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της ομάδας και των σχέσεων των μελών της. Η δυναμική γίνεται κατανοητή μέσω της μελέτης των παρακάτω χαρακτηριστικών/παραγόντων που την επηρεάζουν.

1) Μέγεθος

- σημαντικό για την ένταση/φύση της διαντίδρασης
- όσο μικρότερη ομάδα, τόσο πιθανότερες οι σημαντικές διαπροσωπικές σχέσεις
- Δυάδες: αποτελούν το πλαίσιο των πιο έντονων διαπροσωπικών σχέσεων (από ένας-δύο), απαιτούν αμοιβαιότητα και διατήρηση των προσδοκιών, αλλιώς η σχέση καταρρέει
- Τριάδες: η προσθήκη τρίτου δρα ως ποιοτική αλλαγή: νέες ισορροπίες, δυνατότη συμμαχιών στο εσωτερικό της ομάδας, ο τρίτος “παρείσακτος-εισβολέας ή ειρηνοποιός)
- Πεντάδες: δυνατότητα σχηματισμού πλειοψηφίας-μειοψηφίας, ελευθερία έκφρασης των μελών χωρίς απομόνωσή τους, εφικτή εναλλαγή ρόλων
- μεγάλες ομάδες: απρόσωπες, τυπικές σχέσεις, λιγότερη επικοινωνία, υπονομεύση της σταθερότητας της ομάδας

2) Ηγεσία (δημιουργεί μοντέλα οργάνωσης και σχέσεων των μελών)

2.1) Τύποι ηγετών

Ηγέτες: τα μέλη της ομάδας που ασκούν μεγαλύτερη επιρροή από τα άλλα
Εργαλειακός ηγέτης/εμπειρογνώμονας

- επικεντρώνεται στην αξιολόγηση του προβλήματος
- οργανώνει τα άτομα που συμβάλουν στην επίλυσή του
- Λειτουργικό στυλ ηγεσίας με κατεύθυνση στην επίτευξη στόχων

Κοινωνικοσυναισθηματικός ηγέτης

- επικεντρώνεται στην επίλυση των διαπροσωπικών προβλημάτων των μελών
- εκτονώνει εντάσεις-αυξάνει τη συνοχή/αλληλεγγύη των μελών
- εκφραστικό με στόχο την αρμονία-ενότητα της ομάδας

Τα δύο είδη ηγετών ενσαρκώνονται συνήθως από διαφορετικά άτομα, αλλιώς υπάρχει εσωτερική σύγκρουση ρόλων

Στιλ ηγεσίας (managment-πείραμα Λεβίν σε 11χρονα)

I. Αυταρχικό στυλ

- ο ηγέτης αποφασίζει μόνος
- δίνει αναλυτικές οδηγίες
- επαινεί/ασκεί κριτική αυθαίρετα
- μεγάλη απόσταση από υπόλοιπη ομάδα
- υψηλή παραγωγικότητα μόνο παρουσία του ηγέτη
- υψηλά επίπεδα δυσαρέσκειας των μελών και εχθρότητα προς τον ηγέτη

II. Δημοκρατικό στυλ

- συμμετοχή όλων στη λήψη αποφάσεων
 - ευέλικτα μοντέλα συνεργασίας μεταξύ των μελών
 - εξίσου υψηλή και σταθερή παραγωγικότητα εργασίας
 - ανάπτυξη ομαδικού πνεύματος και αυτενέργειας των μελών • αίσθημα ικανοποίησης/ευτυχίας

III. Ουδέτερο (laissez faire)

-ο ηγέτης έχει παθητική-ουδέτερη στάση (βοήθεια μόνο όταν ζητηθεί-έλλειψη κριτικής προς τα μέλη)

-χαμηλή παραγωγικότητα-ένταση στις διαπροσωπικές σχέσεις των μελών

Σημαντικό ρόλο στο στιλ ηγεσίας:

- προσωπικότητα ηγέτη
- ικανότητες/δεξιότητες/προθυμία των μελών • σαφής αποστολή/στόχος της ομάδας

3) Κοινωνική σκηνική (δημιουργεί εντάσεις ανάμεσα στα μέλη της ομάδας, ανάλογα με το πόσο θεωρούν ότι προσφέρουν).

Κάθε άτομο σε μια ομάδα επιλέγει λιγότερη εργασία απ' ότι αν εργαζόταν μόνος του

Η ομάδα σαν σύνολο παράγει λιγότερο από το άθροισμα των ατομικών εργασιών των μελών της

Οι άνθρωποι καταβάλλουν λιγότερο κόπο όταν δουλεύουν σε ομάδες

Κάποιος δουλεύει εις βάρος άλλων που προσφέρουν περισσότερα (και αισθάνονται λιγότερο ικανοποιημένοι από τη συμμετοχή τους στην ομάδα)

Ερώτημα: Γιατί θεωρείται αρνητικό η ομαδική εργασία και η συνεργατική οργάνωση της να μειώνουν το φόρτο εργασίας των ατόμων;

4) Κοινωνικά διλήμματα (αντιθέσεις/αντιφάσεις των μελών της ομάδας που επιδρούν στη δυναμική της)

- σύγκρουση ανάμεσα στη μεγιστοποίηση των ατομικών συμφερόντων των μελών της ομάδας και της συλλογικής ευημερίας: win-lose
- ανταγωνισμός για περιορισμένους πόρους/θέσεις κτλ
- ανταγωνιστικές-συνεργατικές συμπεριφορές/στρατηγικές
- Κάποιο μέλος της ομάδας να θελήσει και να καταφέρει να εξασφαλίσει το κοινό καλό, χωρίς να χρειαστεί η προσπάθεια άλλων μελών. Ελεύθερος καβαλάρης: αποκομίζει τα οφέλη από τις προσπάθειες άλλων (βλ συνδικαλιστικός αγώνας ή παροχές κράτους πρόνοιας)
- η συνεργασία εγγυάται την αναπαραγωγή των ατομικών συμφερόντων υπερβαίνοντάς τα.

5) Ομαδική σκέψη (τελματώνει τη δυναμική)

- Διαδικασία λήψης αποφάσεων σε ομάδες με υψηλή συνοχή, που τα μέλη τους επιδιώκουν συναίνεση, υπονομεύοντας τον αντίλογο και την κριτική σκέψη
- αυτοαναφορικότητα και αλαζονεία μελών-ψευδαίσθηση άτρωτου-ωραιοποίηση/άγνοια της κατάστασης
- τα μέλη ασκούν κριτική στους διαφωνούντες και απαιτούν συμμόρφωση
- απόκρυψη διαφωνιών-αυτολογοκρισία
- Ισχυρός ηγέτης που επιβάλλει τις προτιμήσεις/αντιλήψεις του

6) Συμμόρφωση (ομογενοποιεί την ομάδα, μπορεί να αλλοτριώσει τις προσωπικότητες των μελών-σχετίζεται με το 5)

- Ισχυρές κοινωνικές πιέσεις στο πλαίσιο της δυναμικής ομάδων επιβάλλουν τη συμμόρφωση ως μέσο κοινωνικού ελέγχου
- τα άτομα θεωρούν τις δικές τους επιλογές απόρροια της βούλησής τους και των άλλων μελών απόρροια της συμμόρφωσης
- επιθυμία του ανθρώπου για "ορθή" συμπεριφορά, την επιθυμία για αποδοχή από την ομάδα (κοινωνικοποίηση) και την αποφυγή του προσωπικού ρίσκου και της ανάληψης ευθύνης δύσκολων επιλογών. Το φαινόμενο της υπακοής σε εντολές ανωτέρων.
- κομφορμισμός: η δυναμική των ομάδων παράγει τη συμμόρφωση των μελών με τα πρότυπα/πρακτικές/αξίες της ομάδας και τη συγκρότηση αποδεκτών υποκειμένων με πανομοιότυπες αντιλήψεις, περιθωριοποιώντας/αποδοκιμάζοντας την αποκλίνουσα συμπεριφορά. Κανονικοί άνθρωποι (βλ Πίντερ και Άρεντ) είναι σε θέση να προβούν σε ανήθικες πράξεις στο όνομα της συμμόρφωσης/υπακοής

- **Τυπικές ομάδες**

Η πολυπλοκότητα της κοινωνικής οργάνωσης και της κοινωνικής ζωής, ο αυξημένος πληθυσμός κτλ πιστοποιούν ότι η κοινωνική αναπαραγωγή δεν μπορεί να γίνει από τις άτυπες ομάδες αλλά χρειάζεται η συγκρότηση ενός δικτύου ομάδων για την επίτευξη στόχων.

Είδη τυπικών οργανώσεων

A. Εθελοντικές ομάδες (θεάτρου, κολύμβησης, πολιτικές-κοινωνικές ομάδες)

- ελεύθερη συμμετοχή/αποχώρηση των μελών
- συμμετοχή χωρίς χρηματική αμοιβή
- κίνητρα συμμετοχής: αξιοποίηση χρόνου-διαπροσωπικές σχέσεις-κοινωνική προσφορά-αίσθημα ανήκειν και επιθυμία αλλαγής του εαυτού

B. Καταναγκαστικές (φυλακές, στρατός, ψυχιατρεία)

- ακούσια συμμετοχή των μελών
- κλειστά ιδρύματα: θεσμική βία, επανακοινωνικοποίηση μέσω ανασυγκρότησης εαυτού, αποκοπής από τις προηγούμενες αναφορές (οικογένεια-φίλοι), αποστέρηση ταυτότητας, ταπείνωση, τελετές υποβιβασμού για τη συμμόρφωση και την αποδοχή των ρόλων/ταυτοτήτων του ιδρύματος (ο παλιός κτλ), διάλυση της προσωπικότητας

C. Ωφελιμιστικές (χώροι δουλειάς, πανεπιστήμιο)

- σχηματίζονται για πρακτικούς σκοπούς
 - η συμμετοχή δεν είναι ούτε καταναγκαστική, ούτε εθελοντική • η δουλειά δεν είναι δικαίωμα, είναι εκβιασμός
- Άτυπες οργανώσεις (βλ φτιάξτε/διαλύστε ομάδες)
 - συστήματα και δίκτυα διαπροσωπικών σχέσεων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό των τυπικών οργανώσεων.
 - σχηματισμός πρωτογενών ομάδων για την ικανοποίηση προσωπικών αναγκών με βάση τα συμφέροντά τους και τις μεταξύ τους σχέσεις
 - πλαίσιο παραβίασης τυπικών κανόνων, άτυπων συνεννοήσεων που διασφαλίζουν εν μέρει την εύρυθμη λειτουργία της τυπικής οργάνωσης
 - μπορούν όμως να λειτουργήσουν ανταγωνιστικά και υπονομευτικά απέναντι στους στόχους ενός τυπικού οργανισμού

• **Γραφειοκρατία: λειτουργιστική προσέγγιση των οργανώσεων**

λειτουργισμός: προσεγγίζει τη δομή και τη λειτουργία των κοινωνικών ομάδων/οργανώσεων βάσει της συμβολής τους στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα.

Σύγχρονες κοινωνίες: μεγάλες, πολύπλοκες οργανώσεις που εκτελούν λειτουργίες απαραίτητες για την κοινωνική αναπαραγωγή (ύδρευση, ηλεκτροδότηση, μεταφορές) αλλά και την παραγωγή προϊόντων/υπηρεσιών. (μεγάλες τράπεζες, πολυεθνικές-πολυκλαδικές επιχειρήσεις)

Μικρές οργανώσεις: στηρίζονται στην άτυπη κοινωνική διαντίδραση των μελών

Μεγάλες οργανώσεις: επίσημες διαδικασίες λειτουργίας, τυποποιημένες δραστηριότητες.

Γραφειοκρατία: η δομή/λειτουργία τέτοιου είδους οργανώσεων που: • αποτελείται από ιεραρχία θέσεων και ρόλων,

- διέπεται από σαφείς κανόνες λειτουργίας
- βασίζεται στον καταμερισμό εξουσίας και αρμοδιοτήτων

Πρώιμη γραφειοκρατία: θεσμική νομιμοποίηση στον πατέρα-άρχοντα-ηγέτη, βλ οθωμανική/βυζαντινή αυτοκρατορία

• **Η σύγχρονη γραφειοκρατία αναγκαία δομή της βιομηχανικής κοινωνίας**

- σύστημα εξουσία που στηρίζεται σε ένα σύνολο τυποποιημένων κανόνων/διαδικασιών
- Περισσότερες μονάδες/τμήματα
- Δομές/μηχανισμοί για το συντονισμό και την ενοποίηση των δραστηριοτήτων
- αποτελεσματικός σχεδιασμός των δραστηριοτήτων
- εξάλειψη κάθε άσχετης επιρροής στα μέλη των γραφειοκρατικών οργανώσεων, ώστε να δρουν μόνο σύμφωνα με το συμφέρον της οργάνωσης

Γραφειοκρατία: ιδεότυπος(=αφηρημένη/γενική περιγραφή) στη θεωρία του Βέμπερ

Η γραφειοκρατία εγγενές στοιχείο του τρόπου οργάνωσης της οικονομίας της βιομηχανικής κοινωνίας, ανεξάρτητα από το αν είναι καπιταλιστική ή σοσιαλιστική (βλ Κάφκα)

Χαρακτηριστικά βεμπεριανής γραφειοκρατίας

1. Για κάθε αξίωμα ή θέση υπάρχουν σαφώς καθορισμένα καθήκοντα και υποχρεώσεις. Με τον τρόπο αυτό, οι δεδομένες λειτουργίες του οργανισμού διευθετούνται με βάση τον ξεκάθαρο καταμερισμό της εργασίας.
2. Όλα τα αξιώματα είναι οργανωμένα με βάση μια πυραμιδωτή ιεραρχία. Οι αξιωματούχοι λογοδοτούν στους ανωτέρους τους όχι μόνο για τις δικές τους πράξεις και αποφάσεις, αλλά και για αυτές των υφισταμένων τους.
3. Όλες οι λειτουργίες διέπονται από ένα ορθολογικό και ενιαίο σύστημα αφηρημένων κανόνων και κανονισμών, που καθορίζουν τις αρμοδιότητες των διαφόρων αξιωμάτων και τις μεταξύ τους σχέσεις. Έτσι διασφαλίζεται ο συντονισμός των βασικών καθηκόντων και η ομοιομορφία στην εκτέλεσή τους, ανεξάρτητα από τις όποιες αλλαγές στη στελέχωση του οργανισμού.
4. Για την ανάληψη κάθε αξιώματος οι υποψήφιοι πρέπει να πληρούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις και κρίνονται με βάση την επάρκειά τους, και όχι με προσωπικά κριτήρια. Θεωρείται αυτονόητο ότι τα καταρτισμένα στελέχη κάνουν καλύτερα τη δουλειά τους από αυτούς που κατέχουν αξιώματα χάρη στις οικογενειακές τους διασυνδέσεις, στις προσωπικές τους φιλίες ή τον κομματισμό. Η επάρκεια των υποψηφίων αποδεικνύεται με πιστοποιητικά (όπως τα πανεπιστημιακά πτυχία) ή με εξετάσεις (όπως οι διαγωνισμοί για τις προσλήψεις στο δημόσιο).
5. Τα αξιώματα δεν είναι «ιδιοκτησία» των κατόχων τους, και αυτοί δεν μπορούν να τα χρησιμοποιήσουν για την εξυπηρέτηση των προσωπικών τους σκοπών. Τα αξιώματα και οι θέσεις αποτελούν ιδιοκτησία του οργανισμού, και στους κατόχους τους παρέχονται μόνο τα μέσα τα οποία είναι απαραίτητα για να επιτελούν το έργο τους.
6. Η απασχόληση στον οργανισμό έχει χαρακτήρα σταδιοδρομίας. Οι προαγωγές απονέμονται με βάση την αρχαιότητα, την αξία ή και τα δύο αυτά κριτήρια. Έπειτα από μια δοκιμαστική περίοδο, οι εργαζόμενοι αποκτούν την ασφάλεια της μονιμότητας και προστατεύονται από οποιαδήποτε αυθαίρετη απόλυση. Το σύστημα αυτό θεωρείται ότι καθιστά τους αξιωματούχους λιγότερο επιρρεπείς στις εξωτερικές πιέσεις.
7. Οι διοικητικές αποφάσεις, οι κανόνες, οι διαδικασίες και οι δραστηριότητες καταγράφονται και τηρούνται σε αρχεία τα οποία αρχειοθετούνται σε μόνιμη βάση. (βλ Ναζί ως γραφειοκρατία θανάτου)

Προβλήματα γραφειοκρατίας

1) Ολιγαρχία

Οι γραφειοκρατίες έχουν εγγενώς την τάση συγκέντρωσης της εξουσίας σε μειοψηφίες, που χρησιμοποιούν την εξουσία για να προωθήσουν το συμφέρον τους-ο **σιδερένιος νόμος της ολιγαρχίας (Μίχελς)**

οι υψηλά ιστάμενοι διοικούν, τα απλά μέλη επικυρώνουν αποφάσεις

- πλεονεκτήματα ανώτερων γραφειοκρατών: συγκέντρωση εξουσίας, πρόσβαση σε πληροφορίες, έλεγχος διοικητικών μέσων

- αποστασιοποίηση απλών μελών από την ανάληψη ευθυνών και την πορεία του οργανισμού

2) Δυσλειτουργίες

- **Νόμος του Πάρκινσον:** “ο φόρτος εργασίας διευρύνεται μέχρι να καλύψει το διαθέσιμο χρόνο για την ολοκλήρωσή του”.

• Δηλαδή, η γραφειοκρατία διευρύνεται όχι επειδή αυξάνεται ο όγκος της εργασίας, αλλά γιατί ως δομή επιδιώκει την αναπαραγωγή της: οι προϊστάμενοι θέλουν περισσότερους υφισταμένους που χρειάζονται περισσότερους προϊσταμένους να τους συντονίζουν. (βλ αύξηση ιδιωτικών-κρατικών γραφειοκρατιών)

- **Διδασκόμενη ανικανότητα (Βέμπλεν):** Η διοίκηση στηρίζεται στην απρόσωπη εφαρμογή παγιωμένων κανόνων-ανικανότητα προσαρμογής σε νέα δεδομένα

- Μοντέλο κοινωνικοποίησης στον οργανισμό που αναπαράγει την αυστηρά τυποποιημένη λειτουργία, απουσία ρίσκου και δημιουργικής φαντασίας=παράγοντες παρακμής του οργανισμού. (βλ Microsoft και ταμπλέτες, ξενοδοχεία παλιού τουριστικού μοντέλου)

- καθυστερήσεις και αναποτελεσματικότητα στη λήψη αποφάσεων

Η γραφειοκρατία: αντίφαση ανάμεσα στο ιδεατό μοντέλο και πράξη.

1.οι άνθρωποι δεν υπηρετούν αυτομάτως το συμφέρον οργανώσεων

2.η ένταξή τους γίνεται με το φορτίο των προηγούμενων κοινωνικοποιήσεών τους (αξίες, προκαταλήψεις) που δεν αίρεται εύκολα

3.η γραφειοκρατική δομή δεν είναι λαμβάβει υπόψη της ατομικές ιδιαιτερότητες των μελών της που συνθλίβει στο λεγόμενο μέσο άνθρωπο

4.δημιουργία άτυπων οργανώσεων στο εσωτερικό της γραφειοκρατίας ως απάντηση στις αντιφάσεις της (φορμαλισμός, υποκρισία, καθυστερήσεις στη λήψη αποφάσεων)

Κριτικές των άλλων σχολών

A. Η κριτική προσέγγιση των συγκρούσεων

- οι στόχοι των οργανώσεων εκφράζουν τα συμφέροντα των κορυφαίων αξιωματούχων (το μερικό συμφέρον σαν γενικό)

- οι οργανώσεις δεν αποτελούν ουδέτερες κοινωνικές δομές, αλλά πεδία σύγκρουσης αντίθετων συμφερόντων που αναπαράγουν τις σχέσεις εξουσίας της κοινωνίας. Αντανακλούν την ταξική δομή της κοινωνίας.

- Η γραφειοκρατία ως μορφή του διοικητικού συγκεντρωτισμού του καπιταλισμού και του κράτους ως εργαλείου ταξικής κυριαρχίας.

- Κριτική στη γραφειοκρατία ως καθολικότητα και στο δήθεν απολίτικο χαρακτήρα της τεχνοκρατικής διοίκησης

- μυστικοποίηση της ταξικής φύσης της εξουσίας στο όνομα του εξορθολογισμού και της

αποτελεσματικότητας/αποδοτικότητας

B. Η προσέγγιση της συμβολικής διαντίδρασης (έμφαση στη δρώσα πλευρά της οργάνωσης)

- προσπάθεια επίλυσης των αντιφάσεων του ιδεοτυπικού μοντέλου της γραφειοκρατίας.
- οι άνθρωποι που στελεχώνουν τις οργανώσεις δεν είναι παθητικοί δέκτες των γραφειοκρατικών απαιτήσεων, αλλά ενεργοί δρώντες που διαμορφώνουν την κατάσταση/πλαίσιο. Τα άτομα δεν αίρονται στο εσωτερικό των οργανώσεων.
- έμφαση στο δυναμισμό των μορφών οργάνωσης και όχι στις παγιωμένες δομές/διαδικασίες
- η τυπική οργάνωση ως διαπραγματευόμενη τάξη πραγματικότητας, δηλαδή σύνολο ρευστών και διαρκών νοηματοδοτήσεων και συμφωνιών που καταλήγουν οι άνθρωποι αναπαράγοντας τις κοινωνικές σχέσεις μέσω των καθημερινών πρακτικών τους

C. Εθνομεθοδολογία: προσέγγιση που σχετίζεται με τη συμβολική διαντίδραση. Μελετά τις μεθόδους που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να κατανοήσουν την κοινωνική ζωή και τη δομή της κοινωνίας τους.

- Η πραγματικότητα δεν έχει από μόνη της νόημα, το νόημα το αποδίδουν τα δρώντα υποκείμενα (φαινομενολογική προσέγγιση). Πεδία μελέτης: θεσμοί και ανάλυση συνομιλίας.
- κριτική στην κατεστημένη κοινωνιολογική σκέψη ότι προβάλλει τις δικές της αντιλήψεις και παγιώνει τους πραγματικούς ανθρώπους σε έτοιμα σχήματα, αντί να μελετά την ανθρώπινη δράση ως έχει.
- Διαλεκτική προσέγγιση: οι άνθρωποι ως ενεργά δρώντα υποκείμενα, που δε συμμορφώνονται με τους κανόνες των οργανώσεων, αλλά διαμορφώνουν ενεργά την κοινωνική ζωή τους στο πλαίσιο των οργανώσεων (κοινή αντίληψη με τη συμβολική διαντίδραση)
- οι οργανώσεις δεν θεσπίζονται από τους κανόνες λειτουργίας τους, αλλά οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τους κανόνες για να δικαιολογήσουν τις πρακτικές τους εντός των θεσμών
- καθώς τα μέλη των οργανώσεων ασχολούνται με τις δραστηριότητές τους, αναπτύσσουν και ερμηνεύουν συνεχώς το νόημα των κανόνων

Το παράδειγμα των συνεταιρισμών ως δημοκρατικό-συλλογικό μοντέλο οργάνωσης

- συγκρότηση σε λαϊκή βάση
- αποφάσεις με την αρχή της συναίνεσης και όχι ιεραρχική γραφειοκρατική εξουσία • στόχος η ικανοποίηση των αναγκών των μελών τους
- απόπειρα παραγωγής αξιών χρήσης και όχι εμπορευμάτων για κέρδος

Κοινωνιολογία της εργασίας

- Οι μισθοσυντήρητοι-μισθωτοί εργαζόμενοι πλειοψηφία στις σύγχρονες κοινωνίες
- το είδος της εργασίας επηρεάζει την κοινωνική θέση, το κύρος, την ικανοποίηση/ευτυχία, την υγεία κτλ

- η εργασία αποτελεί μέρος της ζωής του ανθρώπου και αλληλεπιδρά με σημαντικούς κοινωνικούς θεσμούς
- μετασχηματισμοί της εργασίας (εργασιακό μοντέλο-εργασιακές σχέσεις, τεχνολογικές εξελίξεις) έχουν ως συνέπεια μετασχηματισμούς ταυτοτήτων, θέσεων, αντιλήψεων.
- Βιομηχανικές κοινωνίες: χώρος/χρόνος εργασίας χωρισμένος από χώρο/χρόνο ανάπαυσης, ιεραρχική γραφειοκρατική δομή παραγωγής (δεσποτεία εργοστασίου)
- Τειλορισμός/φορντισμός, μεταφορντισμός/μετασχηματισμοί μετά το 1970: υπεργολαβία, ευέλικτη/αποσπασματική παραγωγή, διαδίκτυο, αυτοματοποίηση, περαιτέρω επιστημονικός σχεδιασμός της παραγωγής.
- Μεταβιομηχανικές κοινωνίες: συγχώνευση ελεύθερου και παραγωγικού χρόνου, τηλεεργασία, μηχανοποίηση πνευματικής εργασίας

Σημασία της εργασίας (βλ και γενικές αρχές για την εργασία ως ανθρώπινη δραστηριότητα)

- μέσο επιβίωσης-μέσο ανάπτυξης της προσωπικότητας
- δημιουργική εργασία-επαναλαμβανόμενη εργασία (βλ πίνακα)
- μέσο ένταξης στην ομάδα/κοινωνική αποδοχή
- μέσο αναπαραγωγής ταξικών σχέσεων και κοινωνικών θέσεων/ρόλων • κοινωνικοποίηση, απόκτηση ταυτότητας
- πηγή νοήματος της ζωής
- θέση ενεργούς συμβολής στην κοινωνία-αίσθηση προσφοράς

Εργασιακή ικανοποίηση: η αίσθηση ικανοποίησης από (και κατά τη διάρκεια της) εργασία. Σχετίζεται με τον αυτοσεβασμό, τη δημιουργία συνθηκών που επιτρέπουν την απόδοση και προσφέρουν ευκαιρίες για επιτυχία/προαγωγή, ώστε να συμβάλλει ο εργαζόμενος προσωπικά και με το δικό του τρόπο στο αποτέλεσμα της εργασίας

Εργασιακή αλλοτρίωση

- αίσθηση αδυναμίας, ματαίωσης, έλλειψης στόχων/κινήτρων, αποξένωσης
- μονότονη/επαναληπτική εργασία, τμήμα μικρό της συνολικής παραγωγικής διαδικασίας • απώλεια ελέγχου επί των όρων και του αποτελέσματος της εργασίας
- επαγγελματική εξουθένωση: ανία, απογοήτευση, κόπωση

Η μαρξική θεωρία της αλλοτρίωσης

- εγγενής με τον καπιταλισμό τρόπο παραγωγής και τις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις
- η αλλοτρίωση αντικειμενικό/δομικό γεγονός, ανεξάρτητα από τη συνείδηση των εργαζομένων
- απώλεια ελέγχου της εργασίας στον καπιταλισμό. Διάκριση αστών-προλετάρων (απαλλοτριωμένοι παραγωγοί)
- μεσολάβηση των κοινωνικών σχέσεων από το χρήμα/κεφάλαιο, πραγματοποίηση
- η εργασιακή δύναμη είναι μορφή εμπορεύματος
- τρεις στιγμές αλλοτρίωσης (από την παραγωγική διαδικασία και τους συναδέλφους, από το προϊόν της εργασίας, από τον εαυτό μας)
- η εργασία μέσο δημιουργίας του κόσμου και του εαυτού μας. Θα έπρεπε να είναι δημιουργικός αυτοσκοπός αλλά αντίθετα στον καπιταλισμό είναι μια οδυνηρή δραστηριότητα και μέσο επιβίωσης.

Ντιρκέμ για ανομία (προπομπός αλλοτρίωσης) Ο Ντιρκέμ δε μίλησε για αλλοτρίωση, εφόσον ήταν λειτουργιστής θεωρούσε θετική τη λειτουργία της κοινωνίας που ζούσε. Ωστόσο με την έννοια της ανομίας, μελετά τη διαδικασία αποξένωσης του ατόμου και της αποκοπής του από τον κοινωνικό ιστό.

- η ανομία είναι το αποτέλεσμα της κατάρρευσης των συνεκτικών δεσμών των ατόμων (οι δεσμοί που τους συγκροτούν ως κοινωνικό σώμα)
- αν οι άνθρωποι είναι ενταγμένοι σε συλλογικές εμπειρίες και ομάδες που αποτελούν ένα συνεκτικό πλαίσιο νοηματοδότησης και αποδοχής της ζωής, τότε είναι λειτουργικοί, αλλιώς κυριαρχεί η παθολογία, όπως η ανομία
- η ανθρώπινη ευτυχία εξαρτάται από την ύπαρξη κοινωνίας που λειτουργεί ως πλαίσιο σαφών κανόνων και από ομάδες που ενσωματώνουν τα άτομα δίνοντάς τους νόημα.
- **Εξανθρωπισμός γραφειοκρατίας: προσπάθεια άρσης της αλλοτρίωσης και μείωσης των ταξικών αντιθέσεων.**
 συμμετοχή εργαζομένων (μοντέλα διοίκησης)
 εναλλακτικά σχέδια-χρονοδιάγραμμα εργασίας (ευλεξία)
 εικονικά γραφεία (τηλεργασία)
 μετοχές (επιπλέον παροχές)- εξειδικευμένα προνόμια (δώρα για παιδιά, σταθμούς, ιδιωτική ασφάλιση)
 Κριτική: δεν αίρουν τις εγγενείς αντιθέσεις της γραφειοκρατίας, ούτε αποτελούν δημοκρατικό/συλλογικό μοντέλο διοίκησης, αλλά μορφές οργάνωσης των ίδιων σχέσεων παραγωγής με σκοπό την εξουδετέρωση των ανταγωνισμών και τη δημιουργία κλίματος κοινωνικής ειρήνης και συνοχής

7) Κοινωνική διαστρωμάτωση: ανισότητες και τάξεις

Φαινόμενο που αφορά όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής, από τη γέννηση ως το θάνατο.

Ορισμός: ιεράρχηση/διαβάθμιση ατόμων/ομάδων σε στρώματα. Δομική (κοινωνική) ανισότητα στην κατανομή των προνομίων και των πόρων. Ανισότητα στην οικονομική επιφάνεια, το κύρος και την πολιτική ισχύ.

Η κοινωνική τάξη, ως δεσπίζουσα κοινωνική θέση, **αποτελεί το θεμέλιο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης**. Αποτελείται από πολύ μεγάλο αριθμό ανθρώπων με κοινή θέση στην παραγωγή, παρόμοιο τρόπο ζωής και αντίστοιχη συνείδηση. Από την κοινωνική τάξη καθορίζεται το έυρος και το είδος των διάφορων κοινωνικών θέσεων που κατέχει ένα άτομο.

Ορισμένα μέλη της κοινωνίας απολαμβάνουν πλεονεκτήματα με συνέπεια κάποια άλλα μέλη να στερούνται πόρων και να υποφέρουν (οδύνη) από την άνιση πρόσβαση στον υλικό/πνευματικό πλούτο της κοινωνίας.

Οι κοινωνικές διευθετήσεις δεν είναι ουδέτερες, αλλά προωθούν τα συμφέροντα ορισμένων στρωμάτων και αναπαράγουν την υφιστάμενη κοινωνική διαστρωμάτωση/ανισότητα με συνέπειες στη ζωή των ατόμων, επηρεάζοντας εισόδημα, μόρφωση, τρόπο ζωής, υγεία, προσδόκιμο ζωής (τα άτομα που ζουν στις πλουσιότερες γειτονιές του

Λονδίνου ζουν τουλάχιστον 10 χρόνια περισσότερο: <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/life-expectancy-gap-rich-poor-england-increase-health-wealth-living-standards-diet-education-crime-a8211866.html>)

Κοινωνική διαφοροποίηση: η κατανομή των μελών της κοινωνίας σε θέσεις και ρόλους, ο βαθμός εξειδίκευσης/καταμερισμού των λειτουργιών μιας κοινωνίας.

Δεν ταυτίζεται με την κοινωνική διαστρωμάτωση, αλλά σχετίζεται μαζί της. Δεν υπάρχει κοινωνική διαστρωμάτωση χωρίς κοινωνική διαφοροποίηση αλλά ισχύει το αντίστροφο.

Ο καταμερισμός εργασίας συντέλεσε ιστορικά, αυξάνοντας την παραγωγικότητα εργασίας στη δημιουργία κοινωνικού πλεονάσματος και την ατομική ιδιοποίηση μια από τις προϋποθέσεις ανάδυσης της ατομικής ιδιοκτησίας στη διαδικασία μετάβασης από την εξισωτική πρωτόγονη κοινότητα στις ταξικές κοινωνίες. (βλ **Γενικό σχήμα μετάβασης**)

Οι κοινωνικές θέσεις μπορεί να είναι διαφοροποιημένες χωρίς να είναι ιεραρχημένες. Με άλλα λόγια, ο καταμερισμός εργασίας δεν συνεπάγεται αυτομάτως και ταξική διαστρωμάτωση, αν και αποτελεί αναγκαία συνθήκη της.

Όταν η κοινωνική διαφοροποίηση συνδυάζεται με ένα σύστημα ανισοτήτων που θεμελιώνεται στην ιεράρχηση θέσεων/ρόλων συγκροτεί το σύστημα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης

Το περιεχόμενο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης

Οι δύο στοχαστές που συνέβαλαν στην κατανόηση της φύσης της κοινωνικής διαστρωμάτωσης είναι ο Μαρξ και ο Βέμπερ. Προσπάθησαν να απαντήσουν στα παρακάτω ερωτήματα: *Πώς συγκροτείται η κοινωνική διαστρωμάτωση και οι κοινωνικές τάξεις; Σε τι διαφέρουν οι κοινωνικές θέσεις; Πώς και από ποιους πληρώνονται οι κοινωνικές θέσεις και επιτελούνται οι διάφοροι ρόλοι;*

Μαρξ

- Θεμέλιο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης της αστικής κοινωνίας είναι ο ταξικός ανταγωνισμός μεταξύ αστών, που κατέχουν και ελέγχουν τα μέσα παραγωγής και προλετάρων που πωλούν την δυνατότητά τους για εργασία (εργασιακή δύναμη)
- Όλες οι κοινωνίες ιστορικά, με εξαίρεση των πρωτόγονη κοινωνία, χαρακτηρίζονταν από κοινωνική διάρθρωση και την πάλη ανάμεσα στην καταπιεστική/κυρίαρχη τάξη και την καταπιεσμένη/υποτελή, ανάμεσα σε εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενους: δούλοι/δουλοκτήτες, φεουδάρχες/δουλοπάροικοι, αστοί/προλετάριοι.
- Ο Μαρξ δίνει έμφαση στο οικονομικό περιεχόμενο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, συσχετίζοντας τις τάξεις με τον τρόπο παραγωγής.
- η βαρύτητα στην έννοια της κοινωνικής τάξης

Βέμπερ

- θεωρεί σχηματική τη μαρξική προσέγγιση και οικονομίστικη
- υπάρχουν και άλλες διαιρέσεις, ανεξάρτητα από την ταξική διάσταση
- η βαρύτητα στην κοινωνική θέση
- τρεις πτυχές της διαστρωμάτωσης: τάξη (οικονομική επιφάνεια), κοινωνικό κύρος/γόητρο και φατρία (ισχύς/εξουσία). Αποτελούν πλευρές της κοινωνικής ιεραρχίας που δε συνυπάρχουν απαραίτητα, καθώς ο κάτοχος μιας θέσης οικονομικής επιφάνειας μπορεί να μην έχει απαραίτητα κύρος και το αντίστροφο

Σύμφωνα λοιπόν με τη βεμπεριανή προσέγγιση υπάρχουν **τρεις διαστάσεις της κοινωνικής διαστρωμάτωσης**: οικονομική επιφάνεια, κοινωνικό κύρος και ισχύς/δύναμη. Η σφαιρική προσέγγιση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης δεν ανάγει μηχανιστικά κάθε πτυχή της στην οικονομία και την έννοια της κοινωνικής τάξης, ωστόσο αναγνωρίζει τον καθοριστικό ρόλο της, συσχετίζοντας το κύρος και την ισχύ με την ταξική τοποθέτηση που προκύπτει τελικά από τη θέση του ατόμου στην παραγωγή/οικονομία ή/και το ρόλο που διαδραματίζει στην

κοινωνική αναπαραγωγή. Οι κοινωνίες έχουν υλικότητα και συγκροτούνται στη βάση του τρόπου παραγωγής, δηλαδή των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής που πλαισιώνουν τις παραγωγικές δυνατότητες των ανθρώπων.

Οι άνθρωποι αναπτύσσουν πολύπλοκες κοινωνικές σχέσεις και συστήματα επιβραβεύσεων/τιμωριών που δεν αντανakλούν μονοδιάστατη την ταξική διαστρωμάτωση, αλλά το πλήθος των κοινωνικών θέσεων/ρόλων που αναπαράγουν μια δεδομένη ιστορική στιγμή την κοινωνική δομή.

Οι κοινωνικές θέσεις κύρους σχετίζονται με την υλική παραγωγή και την αξιακή/συμβολική νοηματοδότηση της κοινωνικής ζωής. Με άλλα λόγια το ποιο επάγγελμα ή αξίωμα έχει γόητρο δεν είναι στατικό, αλλά διαφέρει ανάλογα με τον τύπο κοινωνίας, την εποχή και τους γενικότερους κοινωνικούς συσχετισμούς

1) Οικονομική επιφάνεια

Πλούτος: τα περιουσιακά στοιχεία του ατόμου σε μια δεδομένη στιγμή

Εισόδημα: χρηματικές απολαβές του ατόμου σε μια δεδομένη στιγμή

Οι τάξεις, ωστόσο δεν καθορίζονται απλώς με εισοδηματικά/ποσοτικά κριτήρια, αλλά και με τις σχέσεις: εξουσίας επί της εργασίας άλλων, νομής και κυριότητας των μέσων παραγωγής και διανομής του υλικού-πνευματικού πλούτου που παράγεται από την κοινωνία

2) Κύρος

- Αναφέρεται στον κοινωνικό σεβασμό, το θαυμασμό και την αναγνώριση που συνοδεύουν μια κοινωνική θέση. Στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες σημαντική μορφή εξουσίας
- Σύμβολα, τυπικά και άτυπα τελετουργικά, διακρίσεις, τιμητικές θέσεις: σύμβολα κύρους και εκδηλώσεις σεβασμού με κοινωνικό νόημα.
- Επίδειξη του ελεύθερου χρόνου και της κατανάλωσης ως στοιχεία προβολής του κοινωνικής θέσης του ατόμου με στόχο την απόκτηση κύρους
- Ο πλούτος και η δύναμη προβάλλονται με στόχο την αναγνώριση τους (ενδυμασία, αυτοκίνητο, σπίτι διασκέδαση, τρόπος ζωής)
- Η σχετική επιτυχία ως πάγιο χαρακτηριστικό της κοινωνίας. Η σύγκριση του οικονομικού στάτους των ατόμων, μέσα από τον τρόπο ντυσίματος και ευρύτερα ζωής, αποκτά μια συμβολική έκφραση, χωρίς ευθεία αναφορά στην περιουσιακή κατάσταση.
- Για τους νέους το κύρος προκύπτει από το αποδεκτό ντύσιμο, το πόσο in είναι ο τρόπος ζωής τους.
- Το κύρος της κοινωνική θέση των ενηλίκων νοηματοδοτείται και έτσι, αλλά κυρίως από το εισόδημα και το επάγγελμα και τον αντίστοιχο επιδεικτικό τρόπο ζωής. Πιο συγκεκριμένα συμβολίζεται στον τόπο κατοικίας, τις γνωριμίες, τους ρόλους και τη φύση του επαγγέλματος, οι αξίες που προβάλουν από τον τρόπο ζωής τους.

3) Ισχύς/εξουσία (καλύτερα να σε φοβούνται παρά να σε σέβονται)

- το κύρος/γόητρο αποτελεί μηχανισμό εθελοντικής συμμόρφωσης με τις επιθυμίες των άλλων
- η ισχύς υποχρεώνει τους άλλους να κάνουν κάτι ενάντια στη θέλησή τους
- καθορίζει το ποια άτομα/τάξεις θα επιβάλουν τις δικές τους αντιλήψεις στο σύνολο της κοινωνίας. (“η κυρίαρχη ιδεολογία είναι η ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης”)
- ικανότητα των ατόμων και των τάξεων να επιβάλλουν τη θέλησή τους, υπερνικώντας ενδεχόμενες αντιστάσεις των υπολοίπων
- η ισχύς πηγάζει: από τη θέση εξουσίας στην παραγωγή και εργασία άλλων, τον έλεγχο κοινωνικών πόρων, την πρόσβαση στο κράτος και τον έλεγχο κρατικών μηχανισμών.
- η νομιμοποίηση της οικονομικής εξουσίας διαμεσολαβείται από την ηθική/πολιτική διάστασή της: τα προνόμια ανυψώνονται σε νόμιμα δικαιώματα
- η ισχύς διαπερνά τις κοινωνικές σχέσεις και τις διακρατικές.

Κοινωνική διαστρωμάτωση και παγκόσμιο σύστημα

Η κοινωνική διαστρωμάτωση δε χαρακτηρίζει μόνο την εσωτερική διάρθρωση των κοινωνιών, αλλά και το διεθνές πλαίσιο των διακρατικών σχέσεων. Το παγκόσμιο σύστημα

συγκροτείται ανισόμετρα και ιεραρχικά και υπάρχουν μεγάλες διαφορές πλούτου ανάμεσα στα κράτη/κοινωνίες.

Η διάκριση κέντρου-περιφέρειας, μητροπόλεων και εξαρτημένων χωρών αποτυπώνει τις δομικές ανισότητες που χαρακτηρίζουν την παγκόσμια αρχιτεκτονική και προκύπτουν από τη θέση κάθε κράτους στο διεθνή καταμερισμό εργασίας, το επίπεδο τεχνολογικής ανάπτυξης, το πολιτικό σύστημα και ο έλεγχος των δομών του διεθνούς πλαισίου λειτουργίας της παγκόσμιας αγοράς. Τα τελευταία 15 χρόνια, η παγκόσμιοι συσχετισμοί ισχύος μεταβάλλονται με την ανάδυση νέων ανταγωνιστικών πόλων στην δυτική/αμερικανική κυριαρχία

Κοινωνική κινητικότητα: η δυνατότητα μετακίνησης των ατόμων από ένα κοινωνικό στρώμα/τάξη στο άλλο. Εξαρτάται από: την ιστορική φάση του οικονομικού κύκλου (κρίση/ύφεση ή ανάπτυξη/ευημερία), μετασχηματισμούς της παραγωγής/τεχνολογική ανάπτυξη,

Επαναλαμβανόμενη/μονότονη εργασία	Ανανεούμενη/αναπτυσσόμενη εργασία
εργασία ως μέσο για την ικανοποίηση αναγκών	εργασία ως αυτοσκοπός
επανάληψη/ρουτίνα/τυποποίηση εργασίας	δημιουργικότητα/ευρηματικότητα/εναλλαγή
πρωτεύουσα σημασία: ποσοτική διάσταση/ παραγωγικότητα	εργασία για χάρη της τελειοποίησης των εργασιακών ικανοτήτων του ανθρώπου
στόχος: αύξηση ποσότητας, μαζική παραγωγή	στόχος: κυριαρχεί η ποιότητα του αποτελέσματος της εργασίας, λλά και της ίδιας της εργασιακής διαδικασίας
ή αν η εργασία στοχεύει στη βελτίωση της ποιότητας, αφορά την παραγωγή για λίγους=είδη πολυτελείας	η παραγωγή και για χάρη της αισθητικής και του ωραίου
η εργασία ως εξωτερική αναγκαιότητα που επιβάλλεται είτε ως πειθαναγκασμός, είτε για την επιβίωση	η εργασία ως εσωτερική αναγκαιότητα και εσωτερικό κίνητρο του ανθρώπου
Απόλυτη ιεραρχική διάκριση σε χειρωνακτική/ πνευματική, εκτελεστική/διεθυντική εργασία. Ανταγωνισμός	Εν μέρει διάκριση εργασίας για λειτουργικούς σκοπούς, συλλογική λήψη αποφάσεων, συνειδητός σχεδιασμός, αλληλεγγύη
Διδασκαλία: σκοπός η απόκτηση ενός ελάχιστου πλαφόν εργασιακών ιδιοτήτων και γνώσεων ή εξειδικευμένη γνώση σε ανώτερο ακαδημαϊκό επίπεδο. Μικρή αναλογία διδασκόντων/διδασκόμενους	Διδασκαλία: σκοπός η απόκτηση του μέγιστου των εργασιακών και δημιουργικών ιδιοτήτων και γνώσεω, η ποιότητα της διδασκαλίας και η σφαιρικότητα σε συνδυασμό με την εμβάθυνση. Μεγάλη αναλογία διδασκόντων/διδασκόμενων
Συνέπειες στο υποκείμενο εργασίας: περιορισμός αυτοτέλειας, στερεοτυπική νόηση, κομφορμισμός/συμβιβασμός με τον εαυτό του και την κοινωνία. Η εξωτερική επιβολή παράγει αδύναμη αυτοεικόνα, αλλοτρίωση/αποξένωση, αίσθημα απαξίωσης του υποκειμένου για τις δυνατότητες και το ίδιο	Συνέπειες στο υποκείμενο εργασίας: αυτοτελής σχέση εργαζόμενου με κοινωνία και εαυτό, ευέλικτη νόηση. Η απουσία εξωτερικής επιβολής ενισχύει την αυτοπεποίθηση, την αυτοσυνειδησία και τον αυτοέλεγχο του υποκειμένου που συνειδητοποιεί το νόημα και την αξία της εργασίας του

τις συλλογικές διεκδικήσεις και τις ατομικές ικανότητες.

Μορφές κοινωνικής κινητικότητας

- 1) Κάθετη κινητικότητα (άνοδος-κάθοδος σε κοινωνικές θέσεις/τάξεις)
- 2) Οριζόντια κινητικότητα (μετακίνηση σε κοινωνική θέση με αντίστοιχο κύρος.
- 3) Διαγενεακή: σύγκριση της κοινωνικής θέσης γονέων-παιδιών
- 4) ενδογενεακή: σύγκριση των κοινωνικών θέσεων ενός ατόμου κατά τη διάρκεια της ζωής του. Ο κανόνας είναι η περιορισμένη κοινωνική κινητικότητα

Σχηματικά, ανάλογα με το εύρος της κοινωνικής κινητικότητας διακρίνουμε δύο τύπους συστημάτων κοινωνικής διαστρωμάτωσης:

Τα ανοικτά με σχετική ευκολία, σε θεσμικό κυρίως επίπεδο, μετακίνησης των μελών της κοινωνίας στο πλαίσιο της παροχής ίσων ευκαιριών. Υπάρχουν διαθέσιμες κοινωνικές θέσεις/ρόλοι που καταλαμβάνονται από τα άτομα στη βάση των επιλογών και του κοινωνικού ανταγωνισμού (κατεκτημένες κοινωνικές θέσεις). Πχ ευρωπαϊκές κοινωνίες

Τα κλειστά με μεγάλες δυσκολίες/εμπόδια στην κοινωνική κινητικότητα. Κυριαρχούν κοινωνικές θέσεις που αποδίδονται στο άτομο από την κοινωνική ομάδα/κοινωνία (δοτές κοινωνικές θέσεις. πχ σύστημα καστών στην Ινδία).

Προφανώς, η διάκριση είναι αρκετά σχηματική, καθώς και τα ανοικτά συστήματα, εμφανίζουν στοιχεία των κλειστών: η θεσμική ισότητα ευκαιριών δεν αίρει στην πράξη τις κοινωνικές ανισότητες και την ανισότητα στην κατάκτηση κοινωνικών θέσεων κύρους. Η ταξική διάρθρωση μιας κοινωνίας ανοικτού τύπου, ακόμα και αν έχει καταργήσει τη θεσμική κατοχύρωση κάποιων προνομίων θέτει πρακτικά εμπόδια στην κοινωνική κινητικότητα.

Κοινωνική κινητικότητα και κατάκτηση κοινωνικών θέσεων με κύρος. “Πώς οι άνθρωποι κατέχουν τις θέσεις που κατέχουν;”

Η κοινωνιολογία αντλεί στοιχεία για την κοινωνική κινητικότητα από τις έρευνες σχετικά με την κατάκτηση θέσεων κύρους που διερευνούν τις διαδικασίες εισόδου σε διάφορα επαγγέλματα και τους τρόπους κατάκτησης κοινωνικού κύρους. Η ανοδική κοινωνική κινητικότητα μπορεί να θεωρηθεί ως η διαδικασία κατάκτησης θέσεων κύρους.

Δύο κλασικές έρευνες για τους βασικούς παράγοντες που χαρακτηρίζουν τη μετακίνηση προς και την κατάκτηση κοινωνικών θέσεων κύρους (Blau&Duncan 1972, Sewell και συνεργάτες 1970) προσέφεραν μεθοδολογία και στοιχεία για τους παράγοντες που καθορίζουν την κοινωνική κινητικότητα. Οι μελέτες:

- ανέπτυξαν μια τεχνική μέθοδο για τη μελέτη της επαγγελματικής σταδιοδρομίας του ατόμου, τον **κοινωνικοοικονομικό κύκλο ζωής**: αλληλουχία διαδοχικών σταδίων από την κοινωνική θέση της οικογένειας, την παιδική ηλικία, την κοινωνικοποίηση, την εκπαίδευση, την επαγγελματική επιτυχία, το γάμο, την δημιουργία οικογένειας, το φιλικό περιβάλλον κτλ.
- Το μορφωτικό επίπεδο είναι καθοριστικός παράγοντας της επαγγελματικής επιτυχίας
- Κοινωνική θέση των γονέων επηρεάζει έμμεσα την κατάκτηση θέσεων κύρους, επειδή επιδρά στο επίπεδο της εκπαίδευσης. Επίσης το επίπεδο των φιλοδοξιών που καλλιεργείται στο άτομο από τους γονείς του
- Με άλλα λόγια ο αντίκτυπος της οικογενειακής προέλευσης αποτυπώνεται στο **εκπαιδευτικό επίπεδο και τη γνωσιακή αντιληπτική ικανότητα**.

Κριτική

- Οι κλασικές έρευνες κινούνται στο πλαίσιο του **λειτουργισμού**: υπερτονίζουν τη σημασία της εκπαίδευσης και των ατομικών ικανοτήτων στην κατάκτηση θέσεων, θεωρώντας ότι η αγορά εργασίας είναι ανοικτή και ισχύει ένα πλαίσιο ίσων ευκαιριών.
- Ο Μπουρντιέ, χρησιμοποιεί τον όρο **μορφωτικό κεφάλαιο** για να περιγράψει: μορφωτικές/αντιληπτικές δεξιότητες, αξίες, στάσεις, αντιλήψεις, την εξοικείωση με τον πολιτισμό που κληροδοτούν οι οικογένειες των ανώτερων τάξεων στους απογόνους τους. Επιπλέον μεταδίδουν αξίες συμβατές με τα κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα, επομένως προετοιμάζουν τους απογόνους τους για την κάλυψη των κοινωνικών θέσεων. Με αυτόν τον τρόπο, ο Μπουρντιέ συνδέει την εκπαίδευση ως παράγοντα κατάκτησης θέσεων κύρους με την κοινωνική άνοδο διάρθρωση και τις κοινωνικές τάξεις.
- η εκπαίδευση λειτουργεί ως μηχανισμός παραγωγής και αναπαραγωγής των κοινωνικών τάξεων και των ανισοτήτων.

- Η πληρέστερη κατανόηση του μηχανισμού κοινωνικής κινητικότητας και κατάληψης θέσεων κύρους, περιλαμβάνει απαραίτητα και τους παράγοντες της φυλής, του φύλου και της τάξης.

Ερμηνείες κοινωνικής διαστρωμάτωσης

1) Θεωρία του λειτουργισμού

- η κοινωνική διαστρωμάτωση (ανισότητα) υπάρχει γιατί είναι επωφελής για την κοινωνία, επιτελεί καλές λειτουργίες για την κοινωνική αναπαραγωγή
- οι κοινωνίες χρειάζονται ένα σύστημα διαστρωμάτωσης ώστε να πληρώνονται όλες οι κοινωνικές θέσεις, που συγκροτούν την κοινωνική δομή. Η κοινωνία πρέπει να εμπνέει στα άτομα την επιθυμία να καλύπτουν κοινωνικές θέσεις
- μέσω της κοινωνικής διαστρωμάτωσης παρέχονται κίνητρα στα άτομα για την άσκηση των κοινωνικών ρόλων που σχετίζονται με τις θέσεις, δηλαδή η κοινωνία να εμπνέει την επιθυμία επιτέλεσης των ρόλων τους.
- Τα κίνητρα χρειάζονται γιατί πολλές λειτουργίες που πηγάζουν από μια κοινωνική θέση δεν είναι ευχάριστες ή σημαντικές
- Η κοινωνία πρέπει επομένως να διαθέτει ως κίνητρα αμοιβές κάποιου τύπου και κάποιον τρόπο να κατανέμονται σε όλα τα κοινωνικά στρώματα.
- η ανισότητα είναι ο μηχανισμός της κοινωνίας για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της πλήρωσης όλων των κοινωνικών θέσεων και να πείσει όσους τις κατέχουν να “παίξουν” τους ρόλους όσο το δυνατόν καλύτερα. Ουσιαστικά η ανισότητα οργανώνει τον κοινωνικό ανταγωνισμό.
- Οι φονξιοναλιστές σύμφωνα με το μοντέλο προσφοράς-ζήτησης υποστηρίζουν ότι τις μεγαλύτερες αμοιβές εξασφαλίζουν οι θέσεις, τις οποίες κατέχουν τα πιο ταλαντούχα άτομα ή με εκείνα με τα περισσότερα προσόντα (προσφορά) ή με τις σημαντικότερες λειτουργίες (ζήτηση)

Κριτική

Η κριτική στη λειτουργική σχολή εκκινεί από τις επιστημολογικές αντιφάσεις και τα κυκλικά επιχειρήματα που χρησιμοποιεί (αποδέχεται ως δεδομένο αυτό που πρέπει να ερμηνευτεί) και με την παράθεση εμπειρικών στοιχείων αποδομεί τα βασικά επιχειρήματα των λειτουργιστών:

- η αγορά εργασίας δε λειτουργεί ελεύθερα και “αξιοκρατικά” ώστε να κατέχουν τις θέσεις τα άτομα με τις μεγαλύτερες δεξιότητες και προσόντα. Εξίσου, αν όχι περισσότερο, σημαντικός παράγοντας είναι και οι κοινωνικές διασυνδέσεις και η ταξική προέλευση θέση των ατόμων και η συνακόλουθη ισχύς τους.
- πολλές υψηλές θέσεις ευθύνης δεν έχουν αντίστοιχη αμοιβή, επομένως
- δύσκολα στοιχειοθετείται ότι οι χαμηλόμισθες θέσεις έχουν μικρότερη λειτουργική σημασία²
- ο λειτουργισμός είναι απολογητική θεωρία της υπάρχουσας δομής παρά με επιστημονική ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας.

² ο μισθός αποτυπώνει και τις κυρίαρχες κοινωνικές αξίες, αποτελεί μια μορφή αποδοχής της κοινωνίας για την αξία μιας εργασίας/επαγγέλματος. Επομένως η τεράστια διαφορά των απολαβών ενός νοσοκόμου ή καθαριστή ή δασκάλας από τις αντίστοιχες ενός τηλεοπτικού παρουσιαστή ή ενός χρηματιστή αποτυπώνει τον πολιτισμό της κοινωνίας και τη χρησιμότητα του επαγγέλματος στην αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων όχι την καθαυτή χρησιμότητα της εργασίας.

2) Θεωρία των συγκρούσεων

Στον αντίποδα της σχολής του λειτουργισμού, η συγκρουσιακή προσέγγιση θεωρεί ότι:

- η διαστρωμάτωση υπάρχει γιατί ωφελεί τις κυρίαρχες ομάδες/τάξεις/άτομα που δύναται να εκμεταλλεύονται τους άλλους και καρπώνονται τον κοινωνικό πλούτο
- η κοινωνική ανισότητα εκκινεί από το πεδίο της οικονομίας, αναπαράγεται στην κοινωνική ζωή και επισφραγίζεται πολιτικά/θεσμικά/νομικά
- οι κοινωνικές θέσεις κύρους συμπυκνώνουν τις κυρίαρχες αξίες και αποτελούν θέσεις εξουσίας που στελεχώνονται από μέλη της κυρίαρχης τάξης ή άλλων τάξεων που υπάγονται στην κυρίαρχη.
- η κοινωνία είναι το πεδίο μάχης και σύγκρουσης για την απόκτηση πλούτου, κύρους, προνομίων, όπου το κυρίαρχο στρατόπεδο επιβάλλει τη θέλησή του μέσω ισχύος και μέσω συναινετικών μηχανισμών. Η κοινωνική δομή αποτυπώνει και αναπαράγει τις κοινωνικές ανισότητες
- στη σύγχρονη κοινωνία, η σύγκρουση καπιταλιστών-εργαζομένων συμπυκνώνεται στην παραγωγή και ιδιοποίηση της υπεραξίας, του χρόνου δηλαδή υπερεργασίας εκφρασμένου με χρηματικούς/αξιακούς όρους. (χρόνος εργασίας-κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας=υπερεργασία. Παραγόμενη αξία από την εργασία-μισθός=υπεραξία)
- Η υπεραξία είναι η πηγή πλούτου και η βάση της συσσώρευσης του κεφαλαίου
- η αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων τις τελευταίες 3 δεκαετίες οφείλονται στην εξασθένηση της διαπραγματευτικής δύναμης των εργαζομένων σε σχέση με τους καπιταλιστές: η αναδιάρθρωση της παραγωγής, οι τεχνολογικές εξελίξεις, η αποδυνάμωση των συνδικάτων, η απαξίωση της πολιτικής, η αποδιάθρωση των δομών κρατικής πρόνοιας, η ιδεολογική κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού, της κατανάλωσης και του θεάματος αποτελούν τους κύριους παράγοντες.

Κριτική

- η έμφαση στις οικονομικές σχέσεις καταλήγει σε μια μονοδιάστατη προσέγγιση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και της ισχύος
- η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής αποτελεί μια πηγή ισχύος. Εξίσου σημαντικές πηγές είναι η γνώση, η τεχνολογία και η καινοτομία ειδικά στις λεγόμενες μεταβιομηχανικές κοινωνίες
- Ωστόσο, η σύνδεση της διαστρωμάτωσης και της ισχύος με την οικονομία και τις κοινωνικές τάξεις επιτρέπει μια επιστημονική προσέγγιση τους που αναδεικνύει την υλικότητα των κοινωνικών σχέσεων.

Άλλες πτυχές της κοινωνικής ανισότητας

Όπως έχουμε πει, το άτομο έχει πολλαπλές κοινωνικές ταυτότητες που διαμεσολαβούν τις κοινωνικές του σχέσεις και καθορίζουν τους βιοτικούς όρους και τον τρόπο που βιώνει την κοινωνική του ύπαρξη. Εκτός από την κοινωνική τάξη και την κοινωνική θέση, σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν το μορφωτικό κεφάλαιο, το επάγγελμα, το κύρος και την ισχύ είναι η φυλή, η εθνότητα και το φύλο.

1) Φυλετικές και εθνοτικές ανισότητες

- Φυλή: πρόκειται για κοινωνική κατασκευή. Μια ομάδα που τα μέλη της (και τα μέλη των εξωομάδων) θεωρούν ότι εμφανίζουν κοινά διακριτά κληρονομικά χαρακτηριστικά
- Ρατσισμός: η στρεβλή πεποίθηση ότι υπάρχουν ανώτερες και κατώτερες φυλές
- Συμβολικός/πολιτισμικός ρατσισμός: η κατωτερότητα μιας φυλής δεν οφείλεται σε γενετικούς παράγοντες, αλλά σχετίζεται με την κουλτούρα, τον πολιτισμό, τα πρότυπα και τη συμπεριφορά των μελών της.
- Εθνοτική ομάδα: ορίζεται πρωταρχικά από πολιτισμικά χαρακτηριστικά (γλώσσα, θρησκεία, παράδοση)
- Μειονοτική ομάδα: φυλετική/εθνοτική ομάδα που:
 - I. Τα μέλη της γίνονται θύματα διακρίσεων από μία **κυρίαρχη ομάδα και δεν έχουν πρόσβαση στην εξουσία για να βελτιώσουν την κατάστασή τους**
 - II. Χαρακτηρίζεται από φυσιογνωμικά ή πολιτισμικά γνωρίσματα

III. τα μέλη της έχουν αυτοσυνείδηση και κοινή ταυτότητα

IV. Η συμμετοχή δεν είναι κατά κανόνα εθελοντικά

V. Επικρατεί κατά κανόνα η ενδογαμία

- Προκατάληψη: στάση/νοοτροπία αποστροφής και εχθρότητας απέναντι στα μέλη μιας ομάδας μόνο επειδή ανήκουν στην ομάδα αυτή, στερεοτυπική γενίκευση (πχ οι μαύροι είναι τεμπέληδες)
- Κοινωνικές διακρίσεις: **η πρακτική** της αυθαίρετης άρνησης προνομίων, κύρους, εξουσίας ή αλλιώς δικαιωμάτων και πρόσβασης στον κοινωνικό πλούτο μιας μειονοτικής ομάδας
- Θεσμικές κοινωνικές διακρίσεις ή θεσμικός ρατσισμός: όταν οι κοινωνικοί θεσμοί οδηγούν, πλαισιώνουν και αναπαράγουν διακρίσεις (απαρτχάιντ) σε βάρος κοινωνικών ομάδων ή φυλών.
- Μορφές θεσμικής διάκρισης: **ρύθμιση εισόδου** (gatekeeping) ο μηχανισμός ελέγχου των ατόμων που καταλαμβάνουν θέσεις υψηλού κύρους και λειτουργεί με προκατάληψη και φίλτρα αποκλεισμού. **Περιβαλλοντικός ρατσισμός**: περιβαλλοντική/χωροταξική υποβάθμιση σε περιοχές μειονοτικών ομάδων (τσιγγάνοι)

Δύο πρότυπα για τις σχέσεις μεταξύ εθνοτικών ομάδων (είτε αφομοιώνονται χάνουν την ιδιαιτερότητά τους, είτε διατηρούν ταυτότητα και συνοχή στο πλαίσιο του πλουραλισμού)

Αφομοίωση: διαδικασία με την οποία συγχωνεύονται πολιτισμικά/κοινωνικά ομάδες με διαφορετικές ταυτότητες. Η δομική αφομοίωση ισοδυναμεί με την πλήρη κοινωνική ένταξη

Πλουραλισμός: οι διαφορετικές ομάδες συνυπάρχουν διατηρώντας τις ιδιαίτερες ταυτότητες.

Ισότητα και ανισότητα πλουραλισμός: ισότητα/ανισότητα συμμετοχή στους θεσμούς και την κοινωνική ζωή όλων των ομάδων.

Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις των φυλετικών ανισοτήτων

A. Λειτουργισμός

- διττή προσέγγιση των διακρίσεων: υπονομεύουν τη συναίνεση, υποθάλλπουν τις συγκρούσεις και ναρκοθετούν την κοινωνική ισορροπία από τη μια. Από την άλλη συντελούν στο σχηματισμό ομάδων, ενισχύουν τη συνοχή τους (απέναντι στον άλλο συσπείρωση της εσωομάδας), λειτουργούν ως βαλβίδα αποσυμπίεσης συντελώντας στην εύρυθμη λειτουργία της δημοκρατίας μέσω της ενημέρωσης του κράτους για τα αντικρουόμενα συμφέροντα

B. Συγκρούσεις

- Η προκατάληψη, η κοινωνική διάκριση, ο ρατσισμός σχετίζονται με τις ταξικές συγκρούσεις
- ο εθνοκεντρισμός, ο ανταγωνισμός και άνιση κατανομή εξουσίας γεννούν τις ρατσιστικές προκαταλήψεις και πρακτικές
- αξιοποιούνται από την άρχουσα τάξη γιατί μέσω αυτών διασπώνται οι εργαζόμενοι, υποβαθμίζεται ένα τμήμα του προλεταριάτου, οι καπιταλιστές ηγεμονεύουν στο όνομα της εθνικής ενότητας, το πρεκαριάτο γίνεται μοχλός πίεσης στο σύνολο των κατακτήσεων των εργαζομένων

C. Κοινωνική διαντίδραση

- εφόσον ο κόσμος είναι μια κοινωνική κατασκευή, οι εθνοτικές ομάδες αποτελούν προϊόν της κοινωνικής αλληλεπίδρασης
- σε περιόδους περιορισμένης επικοινωνίας, οι ομάδες αναπτύσσουν ξεχωριστό σύστημα νοηματοδότησης και εμφανίζονται οι εθνοτικές ομάδες και η έμφαση στην εθνοτική ταυτότητα, αντιθέτως όταν υπάρχει επικοινωνία αποδίδεται το ίδιο νόημα και τα μέλη της κοινωνίας νοηματοδοτούν με τους ίδιους κώδικες τα κοινωνικά γεγονότα
- τα αίτια των εθνοτικών/φυλετικών συγκρούσεων ανάγονται στους κοινωνικούς ορισμούς που δίνουν τα μέλη των ομάδων και στις πρακτικές που τους αναπαράγουν.

2) Έμφυλη ανισότητα

Αποτελεί δεδομένο, εμπειρικά επιβεβαιωμένο, η μειονεκτική σχέση των γυναικών αναφορικά με την πρόσβασή τους στα κοινωνικά προνόμια, στις θέσεις κύρους και στην εξουσία. Η κοινωνία ευνοεί θεσμικά και πρακτικά τους άνδρες και οι περισσότεροι πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί στελεχώνονται από εκείνους.

Βασικές έννοιες/ορισμοί

Βιολογικό φύλο(sex): γενετήσια ταυτότητα/βιολογικά καθορισμένο

Κοινωνικό φύλο (gender): κοινωνική/πολιτισμική διαφοροποίηση αντρών/γυναικών. Το φύλο ως κοινωνική κατασκευή που χρησιμεύει στη διαχείριση της ύπαρξης δύο βιολογικών φύλων

Έμφυλη ταυτότητα: αντίληψη του ανήκειν στο αντρικό ή γυναικείο φύλο, προϊόν της κοινωνικής διαντίδρασης.

Έμφυλοι ρόλοι: καθορίζονται από την κοινωνία και τον πολιτισμό, αποτελούν κοινωνικές θέσεις με σημαντική επίδραση στην κοινωνική/έμφυλη ανισότητα. Αποτελούν τον πρώτο καταμερισμό εργασίας και την πρώτη ταξική σχέση.

Σεξισμός: σύνολο διεργασιών/αξιών/στάσεων που αναπαράγουν την έμφυλη ανισότητα

Ατομικός σεξισμός: πεποίθηση ότι οι γυναίκες είναι κατώτερες. Από τη φύση τους είναι κατάλληλες για συγκεκριμένες εργασίες/ρόλους και φυσικά εξηγούνται οι διαφορετικοί έμφυλοι ρόλοι και οι ανισότητες μεταξύ ανδρών και γυναικών

Θεσμικός σεξισμός: πολιτικές διαδικασίες/πρακτικές/νομοθεσίες που αναπαράγουν και νομιμοποιούν την έμφυλη ανισότητα

Πατριαρχία: εκτεταμένη μορφή θεσμικού σεξισμού, σύστημα κοινωνικής οργάνωσης και σύνολο κοινωνικών πρακτικών που αποδίδει στους άνδρες το κυρίαρχο μερίδιο εξουσίας κύρους και πλούτου. Αναδύθηκε παράλληλα με την ατομική ιδιοκτησία και την αντικατάσταση του μητρικού από το πατρικό δίκαιο, ως απόρροια πολύπλοκων κοινωνικών διευθυτήσεων στα συντρίμια της πρωτόγονης κοινότητας που ήταν κοινωνία έμφυλης ισότητας.

Αίτια διαφορών δύο φύλων

Βιολογικά αίτια: οι σωματικές διαφορές που διακρίνουν άντρες με γυναίκες δεν φαίνεται να παίζουν σημαντικό ρόλο στις διαφορές συμπεριφοράς των δύο φύλων

Πολιτισμικά/κοινωνικά αίτια: οι έμφυλες διαφορές καθορίζονται πολιτισμικά μέσω από τον έμφυλο καταμερισμό εργασία και τη συγκρότηση των έμφυλων ρόλων/ταυτοτήτων

Θεωρίες για την υιοθέτηση έμφυλων ταυτοτήτων (αυτοαντίληψη για το φύλο μας)

α) *θεωρία πολιτισμικής μεταβίβασης*

η έμφυλη ταυτότητα και συμπεριφορά είναι προϊόν μάθησης και κοινωνικοποίησης από τους γονείς, δασκάλους και ενήλικες που επιβραβεύουν την αποδεκτή συμπεριφορά και αποθαρρύνουν την ακατάλληλη και ενθαρρύνουν τη μίμηση προτύπων. Τα παιδιά αποδέχονται ως φυσιολογικό τον έμφυλο ρόλο τους (κουζινικά για τα κορίτσια, εργαλεία/όπλα για τα αγόρια)

β) *Θεωρία της γνωστικής ανάπτυξης*

Υπερβαίνοντας τη θεωρία της μεταβίβασης, που προσεγγίζει τα παιδιά ως παθητικά όντα που προγραμματίζονται από τους ενήλικες, η γνωστική ανάπτυξη ισχυρίζεται ότι τα παιδιά

από τα στιγμή που συνειδητοποιούν το φύλο τους, επιδιώκουν την υιοθέτηση συμπεριφορών που ταιριάζουν με τη νέα ταυτότητά του (αυτοκοινωνικοποίηση)
Σχηματίζεται αρχικά μια στερεοτυπική αντίληψη για τα δύο φύλα που αποτελεί τη βάση διαμόρφωσης της μελλοντικής συμπεριφοράς

γ) η κατασκευή του εαυτού

Οι έμφυλες διαφορές οφείλονται στις διαφορές του τρόπου κατασκευή του εαυτού.

Οι άντρες αυτοορίζονται ατομικά και ανεξάρτητα από τους άλλους (ανεξάρτητη αυτοαντίληψη)

Οι γυναίκες αυτοορίζονται σε συνάρτηση με τους άλλους, μέσω των κοινωνικών σχέσεων και της συμμετοχής σε ομάδες (αλληλεξαρτώμενη αυτοαντίληψη)

Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της έμφυλης ανισότητας (συναφείς με τις θέσεις τους για την κοινωνική τάξη και φυλετική/εθνοτική ανισότητα)

A) Προσέγγιση του λειτουργισμού

- ο έμφυλος καταμερισμός εργασίας προέκυψε λόγω του ρόλου της γυναίκας στην αναπαραγωγή του είδους
- ο έμφυλος καταμερισμός εργασίας αναγκαίος για την επιβίωση του είδους
- οργάνωση της οικογένειας στη βάση της διάκρισης ανάμεσα στον συντελεστικό-λειτουργικό (αξιολόγηση προβλήματος, οργάνωση, εξασφάλιση πόρων) και εκφραστικό ρόλο (διαπροσωπικές σχέσεις μελών ομάδας, αποφόρτιση εντάσεων, συναισθηματική στήριξη)
- ο έμφυλος καταμερισμός εργασίας στο εσωτερικό της οικογένειας είναι επωφελής και λειτουργικός για την κοινωνία, τα άτομα και την οικογένεια
- απολογητική της τυπικής σεξιστικής οικογενειακής δομής-απόρριψη άλλων εναλλακτικών μοντέλων οικογένειας (εργαζόμενες μητέρες-μονογονεϊκές οικογένειες)

B) Προσέγγιση των συγκρούσεων

- κριτική στον λειτουργισμό: δικαιολογεί και νομιμοποιεί την αντρική κυριαρχία
- ο έμφυλος καταμερισμός της εργασίας είναι κοινωνικό εργαλείο αναπαραγωγής των αντρικών προνομίων
- αντανakλά τις ταξικές σχέσεις της αστικής κοινωνίας και τον αξιακό κώδικά της

Γ) Προσέγγιση της διαντίδρασης

- το φύλο είναι κοινωνική κατασκευή
- η έμφυλη ανισότητα οφείλεται στους κοινωνικούς ορισμούς των φύλων και των έμφυλων ρόλων και στη νοηματοδότηση τους
- η ανισότητα αναπαράγεται μέσω της γλώσσας και των νοημάτων/συμβολικών πρακτικών
- τα υποκείμενα μπορούν να αλλάξουν τη νοηματοδότηση που αναπαράγει τις έμφυλες διακρίσεις

Δ) Φεμινιστική προσέγγιση

- σύνολο, ετερόκλητων προσεγγίσεων με κοινές παραδοχές
- η μειονεκτική θέση των γυναικών οφείλεται στην πατριαρχία και έχει δομικούς λόγους
- δεν αρκεί η αλλαγή της νοηματοδότησης, όσο η κοινωνική δομή παραμένει πατριαρχική

- η έμφυλη διαστρωμάτωση είναι καταπιεστική και οδυνηρή, ενώ η αλληλεπίδραση αντρών-γυναικών αναπαράγει την έμφυλη ανισότητα και τα σεξιστικά στερεότυπα

Πολιτική και Οικονομική εξουσία. Κράτος και Κεφάλαιο

Η εξουσία είναι ο **θεμέλιος λίθος της κοινωνικής οργάνωσης** γιατί ο έλεγχος κρίσιμων οργανισμών και δομών επιτρέπει τον έλεγχο των ατόμων και την άσκηση επιρροής στη ζωή τους. Ο έλεγχος των πόρων, των μέσων παραγωγής και διανομής τους άρα και η εξουσία επί της εργασιακής/παραγωγικής διαδικασίας ισοδυναμεί με οικονομική εξουσία. Ζούμε σε πολιτικές κοινωνίες σε κοινωνίες που έχουν συγκροτηθεί σε πολιτικό σώμα, που οι σχέσεις και αλληλεπιδράσεις των μελών της πλαισιώνονται και νοηματοδοτούνται με πολιτικούς κανόνες και όρους.

Οικονομία: ο κοινωνικός θεσμός, η πτυχή του κοινωνικού σχηματισμού που οργανώνει την παραγωγή, διανομή και κατανάλωση των αγαθών/υπηρεσιών.

Πολιτική: διαδικασίες διεκδίκησης, κατάκτησης, και άσκησης εξουσίας.

Παράγωγη μορφή της ηθικής μορφής της κοινωνικής συνείδησης. Το συνειδητό πεδίο αντιπαράθεσης συμφερόντων (ατόμων, ομάδων και τάξεων), νοηματοδότησης και εξιδανίκευσης μερικών συμφερόντων ως γενικών.

Πολιτική εξουσία: η εξουσία που ασκεί και οργανώνει το κράτος: από το σκληρό πυρήνά του (αστυνομία, δικαστήρια, στρατός) και το σύνολο των κρατικού μηχανισμών μέχρι την εκάστοτε κυβέρνηση.

Κράτος: πολιτικός θεσμός-φορέας του μονοπωλίου της βίας και υπεύθυνο για την ομαλή αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων, διευθετήσεων, τάξεων. Το κράτος εδράζεται στη βία (και την απειλή χρήση βίας) που είναι η βάση της συναίνεσης/νομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας, ακόμα και αν αυτό δεν παίρνει ανοικτή μορφή. Το κράτος εγγυάται την διαδικασία αξιοποίησης/συσσώρευσης κεφαλαίου, την εμπέδωση της κυρίαρχης ιδεολογίας και την κοινωνική αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων.

Το δίκαιο ως έκφραση της νομιμοποιημένης κρατικής εξουσίας αποτελεί τον κανονιστικό / ρυθμιστικό κώδικα των πράξεων των ανθρώπων που συνήθως επιβάλλει το κυρίαρχο κοινωνικό συμφέρον ανυψωμένο ως γενικό. Πολιτική, κράτος και δίκαιο εμφανίζονται συχνά ως διαχρονικές αιώνιες κατηγορίες ηθικής, ενώ αντίθετα αποτελούν ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένα μορφώματα

Γενεαλογία του κράτους

Η μετάβαση από τις τροφοσυλλεκτικές οικονομίες στις γεωργικές, η αύξηση της παραγωγικότητας ως απόρροια βελτίωσης εργαλείων και πολύπλοκου καταμερισμού εργασίας συντέλεσε στην παραγωγή κοινωνικού πλεονάσματος. Η κοινωνία παρήγαγε περισσότερο από αυτό που κατανάλωνε άμεσα για την αναπαραγωγή της. Η ύπαρξη πλεονάσματος έθεσε την υλική βάση για τη διανομή του, αποδόμησε την κοινή ιδιοκτησία δίνοντας κίνητρο στην ατομική ιδιοποίηση του παραγόμενου πλούτου, θέτοντας το πλαίσιο για την ανάδυση της ατομικής ιδιοκτησίας. Η άνιση κατανομή του πλούτου, οι θεσμοί πατρικού δικαίου και η ύπαρξη ανταγωνιστικών συμφερόντων και ταξικών διαφορών ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας παρήγαγαν την αναγκαιότητας ενός θεσμού που φαινομενικά θα υψώνεται πάνω από τα ανταγωνιστικά συμφέροντα σε ρόλο ρυθμιστή.

Αυτός ο θεσμός υπήρξε το κράτος που προϋποθέτει ως πηγή ισχύος μια ιδιαίτερη δημόσια εξουσία (βία) χωρισμένη από την κοινωνία.

. Συνεπώς:

- Το κράτος δεν είναι μια δύναμη που επιβάλλεται εξωτερικά στην κοινωνία, ούτε κατασκεύασμα της ηθικής ή του ορθού λόγου, αλλά προϊόν της κοινωνικής οργάνωσης και του πολιτισμού σε μια βαθμίδα ανάπτυξής τους
- Η κοινωνία σπαράσσεται από αντιφάσεις και αντιθέσεις, ώστε καθίσταται αναγκαία μια δύναμη που φαινομενικά στεκεται πάνω από τα αντιτιθέμενα μέρη και το ενοποιεί. Χρειάζεται για αυτό μια δημόσια εξουσία-βία που οργανώνεται διακριτά από την κοινωνία και αντλεί το κύρος της από την ένοπλη ισχύ της και όχι από το σεβασμό της κοινωνίας.
- επειδή το κράτος γεννιέται από την ανάγκη ελέγχου των ταξικών αντιθέσεων και από την απάλη των τάξεων, *συνήθως* αποτελεί το κράτος της πιο ισχυρής κυρίαρχης οικονομικά τάξης. Το κράτος, Με την αρωγή του κράτους, η κυρίαρχη τάξη, **γίνεται πολιτικά κυρίαρχη, τα προνόμιά της γίνονται δικαιώματα** και υπάγει στην εξουσία-ηγεμονία της τις υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις

Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις

Το κράτος εμφανίστηκε στο πλαίσιο της ανάπτυξης του ανθρώπινου πολιτισμού. Πριν τη συγκρότηση της κοινωνιολογικής επιστήμης, για το κράτος και την εξουσία και τους όρους γέννησής του μίλησαν κυρίως οι πολιτικοί φιλόσοφοι του 17ου και 18ου αιώνα (Διαφωτιστές).

A. Θεωρίες κοινωνικού συμβολαίου

Βασικό χαρακτηριστικό είναι η θεμελίωση της ανθρώπινης πολιτικής κοινωνίας διαμέσου της έννοιας του **κοινωνικού συμβολαίου**. Οι στοχαστές προϋποθέτουν ως υπόθεση εργασίας μια προηγούμενη εξωκοινωνική/φυσική κατάσταση και ορίζουν τη συλλογική πράξη του κοινωνικού συμβολαίου σαν ένα “κοινωνικό Big Bang” από το οποίο ξεκινά η συγκρότηση των ανθρώπινων κοινωνιών. Δίνεται έμφαση στις βασικές θεωρήσεις που εμπεριέχουν δομικά στοιχεία της σύγχρονης κοινωνίας όπως ανθρώπινα δικαιώματα, διάκριση εξουσιών, κρατικό μονοπώλιο της βίας για διαφύλαξη της νομιμότητας, λαϊκή κυριαρχία, αντιπροσώπευση κτλ. Βασικότεροι στοχαστές είναι:

- ο Χομπς και ο Λοκ που, ανεξάρτητα από τις διαφορές τους, αποτελούν προπομπούς της λειτουργιστικής προσέγγισης, και θεωρούν την πολιτική κοινωνία ως προστάτη των συμφερόντων και των δικαιωμάτων των πολιτών
- και ο Ρουσώ, προάγγελος της σχολής των συγκρούσεων, που αντίθετα υποστηρίζει ότι η σύγχρονη πολιτική κοινωνία, η οποία υπερασπίζεται την ατομική ιδιοκτησία, είναι η πηγή των ανισοτήτων και των δεινών της ανθρωπότητας και χρειαζόμαστε ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο

B. Σχολή του λειτουργισμού

- το κράτος είναι αναγκαίο σε κάθε κοινωνία για να τηρείται η τάξη και να διασφαλίζεται το γενικό συμφέρον
 - νομιμοποιείται από τη λειτουργικότητα της εξουσίας του
 - το κράτος επιτελεί τέσσερις βασικές λειτουργίες:
3. κεντρικό σχεδιασμό και διαχείριση όλων των κοινωνικών δραστηριοτήτων και διευθετήσεων.

4. Επιβολή των κανόνων (μονοπώλιο της βίας-νόμιμη εξουσία)
5. διαμεσολάβηση ανάμεσα στα αντικρουόμενα συμφέροντα: το κράτος μεριμνά ώστε οι κοινωνικές συγκρούσεις που πηγάζουν από την άνιση κατανομή πόρων να μην απειλούν την κοινωνική σταθερότητα
6. Προστασία από τις άλλες κοινωνίες (προετοιμασία και διεξαγωγή του πολέμου)

Γ. Σχολή των συγκρούσεων

- το κράτος είναι το μέσο της κυρίαρχης τάξης με το οποίο επιβάλλει τις αξίες και την εξουσία της
- το κράτος ανυψώνει σε γενικό το μερικό συμφέρον της άρχουσας τάξης, ουσιαστικά είναι το κράτος της.
- το κράτος προήλθε από την ταξική διαίρεση της κοινωνίας
- το κράτος ορίζει μονομερώς τη νομιμότητα, επομένως μπορεί να εξαιρείται από αυτήν και να την παραβιάζει, αν αυτό χρειάζεται για την προάσπιση των κυρίαρχων συμφερόντων
- ανάλογα με τον τρόπο παραγωγής και τη βασική κοινωνική διαστρωμάτωση, υπάρχουν και τύποι κρατών: δουλוקτητικό κράτος, φεουδαρχικό και καπιταλιστικό κράτος.
- δύο προσεγγίσεις για το κράτος: κράτος εργαλείο της άρχουσας τάξης ή κράτος με σχετική αυτονομία που συμπυκνώνει κάθε φορά τους κοινωνικούς συσχετισμούς. Το κράτος δεν είναι παντοδύναμο αλλά νομιμοποιεί την εξουσία του μέσα από τη συναίνεση και την ικανότητά του να αναπαράγει την κοινωνία στο σύνολό της

Νομιμοποίηση/νόμιμη εξουσία

Κανείς δεν μπορεί να κυβερνά μόνο με τη βία, αλλά χρειάζεται να αποσπά συναίνεση, να πείθει για την εξουσία του.

Τα άτομα που ασκούν και κατέχουν την εξουσία, έχουν αποκτήσει το δικαίωμα να έχουν αυτήν την εξουσία στη βάση μιας κοινωνικής αιτιολόγησης της ισχύος και όχι αυθαίρετα. Η νομιμοποίηση ενός συστήματος πολιτικής εξουσίας (ή και μιας κυβέρνησης) δεν ισοδυναμεί με το ότι είναι δίκαιο ή ότι δεν παραβιάσει την ίδια τη νομιμότητα

Διάκριση κυριαρχίας-ηγεμονίας (Γκράμσι)

Τύποι εξουσίας ανάλογα με τη νομιμοποιητική βάση τους. Τρεις βεμπεριανοί ιδεότυποι (στοιχεία συνυπάρχουν στην πραγματικότητα)

A. Παραδοσιακή

Νομιμοποίηση: κληρονομικό δικαίωμα εξουσίας, ιερά έθιμα/συνήθειες του παρελθόντος

B. Νομική/ορθολογική

Νομιμοποίηση: σύνολο αφηρημένων κανόνων, αρχών και ορθολογικών διαδικασιών που εκφράζουν υποτίθεται τη βούληση της πλειοψηφίας.

C. Χαρισματική

νομιμοποίηση: χαρίσματα, ικανότητες, ηθικό ανάστημα του ηγέτη

Τύποι κυβερνήσεων

Κυβέρνηση: πολιτικές διαδικασίες που αφορούν τη διαμόρφωση και εφαρμογή νόμων κανόνων και πολιτικών που παράγουν νόμιμα/δεσμευτικά αποτελέσματα καθορίζοντας το πλαίσιο της κοινωνικής ζωής.

A. Ολοκληρωτισμός (χούντες-φασισμός-ναζισμός)

Μονοκομματικό σύστημα, γενικευμένο σύστημα κοινωνικού ελέγχου, μια εκδοχή κυρίαρχης ιδεολογίας

B. Απολυταρχισμός (αυταρχικός κρατισμός)

μηδενική ανοχή απέναντι στη συμβολική/πραγματική αμφισβήτηση της εξουσίας της, χωρίς ωστόσο να την απαγορεύει θεσμικά

C. Δημοκρατία

- η εξουσία πηγάζει και από τη συναίνεση.
- διχασμός ανθρώπου σε ιδιώτη και πολίτη
- τυπική πολιτική ισότητα-πραγματική οικονομική ανισότητα
- ψηφος του κυρίαρχου λαού
- διάκριση εξουσιών
- σχετικός περιορισμός της κρατικής αυθαιρεσίας
- τυπικός πλουραλισμός

Πώς προάγεται η αστική δημοκρατία;

- I. δυνατότητα πρόσβασης στο κράτος πολλών ομάδων πίεσης/διαφόρων ταξικών συμφερόντων
- II. ενεργής κοινωνία πολιτών (επιπλέον δομές που ασκούν πολιτική δράση, πέρα από το κράτος και την άμεση οικονομική εξουσία)
- III. σχετικά σταθερές οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες (η κρίση κλονίζει τη δημοκρατία)
- IV. συναίνεση και νομιμοποίηση της δημοκρατικής διακυβέρνησης και των θεσμών

Οικονομική εξουσία

Το πολιτικό σύστημα και η μορφή του κράτους επηρεάζονται από το οικονομικό σύστημα/τρόπο παραγωγής που αποτελεί την υλική βάση της κοινωνίας. Οι κοινωνίες παράγουν προϊόντα και τις υπηρεσίες, έχοντας απαντήσει στο *τι, πώς και για ποιον παράγεται*. Πέρα από το φαινομενικό χωρισμό τους οικονομία και πολιτική αποτελούν όψεις της ολότητας του κοινωνικού σχηματισμού και σφαίρες του ανθρώπινου πράττειν

Ανάλογα με τον τρόπο παραγωγής τους έχουμε την εξής διάκριση

καπιταλιστική οικονομία-αγορά	σοσιαλιστική οικονομία-κεντρικός σχεδιασμός
η κυβέρνηση έχει εποπτικό ρόλο και ορίζει το πλαίσιο της αγοράς. Αφήνει τους αυτοματισμούς της οικονομίας να δράσουν σε κάποιους τομείς. Το αστικό κράτος παραχωρεί εξουσία σε οικονομικούς οργανισμούς είτε ιδιωτικούς (εταιρείες) είτε υβρίδια (ΔΝΤ-ΕΣΜ) που	η κυβέρνηση ορίζει τους μισθούς, τις τιμές, την ποσότητα και το είδος των παραγόμενων προϊόντων/υπηρεσιών. Συνήθως υπάρχει ειδική υπηρεσία κεντρικού σχεδιασμού

καπιταλιστική οικονομία-αγορά	σοσιαλιστική οικονομία-κεντρικός σχεδιασμός
ο ανταγωνισμός της αγοράς και η σχέση καταναλωτή-παραγωγού ρυθμιστικός κανόνας για τη βέλτιστη αξιοποίηση των πόρων. Ο ανταγωνισμός εγγυάται την ελευθερία των οικονομικών αποφάσεων. Κίνητρο η άντληση υψηλού ποσοστού κέρδους	Ο κεντρικός σχεδιασμός στηρίζεται στην ορθολογική κατανομή των πόρων και τη λήψη αποφάσεων σε κεντρικό επίπεδο. Καλύτερα αποτελέσματα από την αναρχία της καπιταλιστικής παραγωγής. Κίνητρο η βέλτιστη χρήση των πόρων, η ισότιμη κατανάλωσή τους
αδιαφορία για τα δημόσια έργα, αν δεν έχουν κέρδος, παραγωγή πολλών και διαφορετικών καταναλωτικών αγαθών. Το κράτος αναλαμβάνει τομείς απαραίτητους για την κοινωνική αναπαραγωγή ή το περιβάλλον.	πριμοδοτούνται μεγάλα δημόσια έργα και παράγονται κυρίως κεφαλαιουχικά αγαθά. Φροντίδα του κεντρικού σχεδιασμού η εξασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης και πρόσβασης στον πολιτισμό και το περιβάλλον για όλα τα μέλη της κοινωνίας
η αγορά αποτελεί το πλαίσιο σύγκρισης και σύνδεσης της κοινωνικής εργασίας. Θεσμοποιεί την ανισοκατανομή των αμοιβών	ο σχεδιασμός κοινωνικοποιεί συνειδητά την εργασία παράγοντας ένα νέο υποκείμενο εργασίας
Το κράτος αναλαμβάνει να διασώσει και να προστατεύσει τα κυρίαρχα συμφέροντα, όταν η αγορά αδυνατεί και υπάρχει κρίση. Το κράτος περιορίζει σημαντικά το επιχειρηματικό ρίσκο, κοινωνικοποιώντας τις ζημιές και ιδιωτικοποιώντας τα κέρδη	το κράτος είτε εκμηδενίζει την αγορά τελείως, είτε θέτει την απρόσωπη δυναμική της υπό τον έλεγχό του προς όφελος της πλειοψηφίας του σοσιαλιστικού κράτους

Κριτική της οικονομίας τηςαγοράς:

- οι αγορές δεν είναι ουδέτερες, ούτε απολίτικες. Δρουν ως πλαίσιο επιβολής των συμφερόντων του κεφαλαίου, μυστικοποιώντας μάλιστα την εξουσία τους
- η αγορά κατανέμει άνισα το εισόδημα και οι καπιταλιστές χρησιμοποιούν την ισχύ τους που συμπυκνώνεται σε αδιαμεσολάβητες δομές (οίκοι αξιολόγησης κτλ) για να εμποδίσουν κάθε απόπειρα της πολιτικής δομής να θέσει περιορισμούς στα δικαιώματα του κεφαλαίου

Μεικτή οικονομία: η καπιταλιστική οικονομία όπου το πλήθος ιδιωτικών επιχειρήσεων και το πλαίσιο της αγοράς συνυπάρχουν με έναν εκτεταμένο δημόσιο τομέα που ελέγχει πτυχές της κοινωνικής αναπαραγωγής γιατί: είτε το κεφάλαιο δεν τις θεωρεί προσοδοφόρες, είτε χρειάζονται ένα σχεδιασμό πιο μακροπρόθεσμο που να συνυπολογίζει το γενικό συμφέρον της κοινωνίας.

Το κράτος, ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες, μετατρέπει πεδία κοινωνικής αναπαραγωγής σε κερδοφόρα πεδία, ενισχύοντας τον πολιτικό ρόλο και την εξουσία των επιχειρήσεων και των δομών της αγοράς

Παγκόσμια οικονομία κα ισχύς των επιχειρήσεων

1. εθνικές επιχειρήσεις: το κράτος ως υπερασπιστής/εκφραστής/οργανωτής του εθνικού κεφαλαίου. Η οικονομική ισχύς ως συμπληρωματική/ανταγωνιστική της πολιτικής ισχύος

2. πολυεθνικές επιχειρήσεις (από το 1950 και μετά): ολιγοπώλιο-μονοπώλια. Το υπερεθνικό πλαίσιο ως θεσμική αναπαραγωγή των συμφερόντων τους. Αποκέντρωση, μεταφορντισμός, υπερεργολαβίες αποεδαφικοποίηση της παραγωγής (από το 1980 και μετά) στροφή στο χρηματοπιστωτικό τομέα για μεγαλύτερα ποσοστά κέρδους
3. Καταμερισμός εργασίας: κέντρο-περιφέρεια/νεοαποικιοκρατία, διεθνοποίηση της οικονομίας, επέκταση των καπιταλιστικών σχέσεων-παγκοσμιοποίηση
4. Διαδίκτυο και Δ Βιομ. Επανάσταση (αυτοματοποίηση, μετατόπιση της πνευματικής εργασίας και των εργασιών ελέγχου-διεύθυνσης σε μηχανές-πλήρης επιστημονική οργάνωση της παραγωγής
5. διευθυντές-μέτοχοι: στόχος τα βραχυπρόθεσμα κέρδη=πρόβλημα σχεδιασμού και έλλειψη μακροπρόθεσμης προοπτικής+ χάλκευση στοιχείων ισολογισμού για ίδιο όφελος. Αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων και του μισθολογικού χάσματος στελεχών-εργαζομένων ως αντανάκλαση της ισχύος του κεφαλαίου σε βάρος της εργασίας και ως κοινωνική/πολιτισμική αποδοχή αυτής της κυριαρχίας

8) Κοινωνική αλλαγή

Όπως έχουμε τονίσει οι κοινωνίες έχουν ιστορικότητα, δηλαδή μετασχηματίζονται/αλλάζουν κάτω από την επίδραση πολλαπλών παραγόντων. Επομένως η αλλαγή αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό των κοινωνιών και το περιεχόμενό της ποικίλει ανάλογα με την υλικότητα των κοινωνικών σχηματισμών και τη νοηματοδότησή του σε κάθε εποχή και κοινωνία.

Δομή: Τεκμηρίωση κοινωνικής αλλαγής

Παράγοντες κοινωνικής αλλαγής

Τυπολογία αλλαγής

Είδη αλλαγής: μεταρρύθμιση-επανάσταση

Γιατί λέμε ότι υπάρχει κοινωνική αλλαγή;

Εμπειρική/ιστορική και θεωρητική/λογική τεκμηρίωση

Ιστορικά, υπάρχει μια συσχέτιση των μορφών των κοινωνιών με τους διάφορους τρόπους παραγωγής. Η κοινωνική αλλαγή και η μετάβαση από έναν κοινωνικό σχηματισμό στον άλλο, αποτελεί μια διαδικασία νομοτελή και πολυπαραγοντική με συνέχειες και ασυνέχειες. Οι τροφουσυλλεκτικές, θηρευτικές, κηπευτικές, αγροτικές και βιομηχανικές κοινωνίες αποτελούν τύπους κοινωνιών στη διάρκεια της ανάπτυξης του πολιτισμού. Αντίστοιχα στην περιόδολόγηση των τρόπων παραγωγής περιλαμβάνονται ο δουλοκτητικός, ο φεουδαρχικός, ο ασιατικός και ο αστικός τρόπος παραγωγής.

Τα κρίσιμα ερωτήματα που σχετίζονται με τη μελέτη της κοινωνικής αλλαγής αφορούν στις αιτίες, τα όρια, τις τάσεις και τις μορφές της κοινωνικής αλλαγής, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αλληλεπιδρούν συνειδητά τα διάφορα κοινωνικά και πολιτικά υποκείμενα με τις ιδέες, τις πρακτικές, τα συμφέροντά τους με στόχο την κοινωνική αλλαγή.

Τα κοινωνικά κινήματα σχετίζονται με την κοινωνική αλλαγή, καθώς αποτελούν μορφές συλλογικής δράσης που αποσκοπούν είτε στην συνολική κοινωνική αλλαγή, είτε σε επιμέρους τροποποιήσεις του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος.

Η μελέτη της κοινωνικής αλλαγής αποσκοπεί στην κατανόηση και πρόβλεψη/πρόγνωση των μελλοντικών αλλαγών.

Δύο προβλήματα κατανόησης των αλλαγών:

- 1) Η αλλαγή θεωρείται δεδομένο γιατί είναι αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής ζωής, επομένως δε γίνεται πάντα αντιληπτή. (όλα είναι άλματα για αυτό δεν τα αντιλαμβανόμαστε)

2) “φαινόμενο του πίσω καθρέφτη”: η σκέψη/προβολή για το μέλλον επηρεάζεται καθοριστικά από την εμπειρία και τα γεγονότα του παρελθόντος

Τι είναι κοινωνική αλλαγή;

Κοινωνική αλλαγή: μεγάλες αλλαγές/τομές που συμβαίνουν σταδιακά αλλά και με τομές στον πολιτισμό, τον τρόπο ζωής, τις κοινωνικές δομές και την κοινωνική συμπεριφορά.

Η αλλαγή αίρει και μετασχηματίζει την κοινωνία, τους κοινωνικούς συσχετισμούς, τα κοινωνικά πρότυπα και αξίες διατηρώντας εν μέρει κάποια από τα παλιά στοιχεία: διαλεκτική νέου-παλιού.

Ακόμα και αν η κοινωνική δομή και η βασική/συγκροτητική κοινωνική σχέση παραμένει αναλλοίωτη, αλλάζουν ο τρόπος ζωής και νοηματοδότητησης, οι παραστάσεις και οι εμπειρίες των ανθρώπων. (μεταρρυθμίσεις) Όταν η κοινωνική δομή και ο τρόπος παραγωγής μετασχηματίζονται εκ βάθρων, επαναστατικά, τότε πραγματοποιούνται κολοσσιαίες αλλαγές των βιοτικών όρων, των ηθών και των κοινωνικών προτύπων που οδηγούν στη συγκρότηση μιας νέας κοινωνικής δομής και ενός νέου τρόπου παραγωγής.

Η κοινωνική αλλαγή αφορά αποκλειστικά τους μετασχηματισμούς των κοινωνικών δομών και την αλλαγή των κοινωνικών συνόλων και όχι ατόμων.

Είδη αλλαγής: αλλαγές μορφής ενώ το περιεχόμενο των κοινωνικών σχέσεων παραμένει ίδιο: κίνηση μέσα στο κοινωνικό σύστημα: αλλαγή σχέσεων, αντιλήψεων, ηθών/εθίμων ακόμα και η βιολογική ανανέωση των μελών της κοινωνίας. Μεταρρυθμίσεις

Αλλαγή των κοινωνικών δομών-σχέσεων, διάλυση/καταστροφή του παλιού συστήματος: επανάσταση ως συνδυασμός αντικειμενικών συνθηκών/όξυνσης των εσωτερικών δομικών αντιφάσεων και υποκειμενικών παραγόντων: συνειδητοποίηση των κοινωνικών όρων και ενεργής δράση για το μετασχηματισμό τους.

Συνοπτικά η κοινωνική αλλαγή:

- αφορά μεταβολές των κοινωνικών δομών
- είναι εμφανής και συγκεκριμένη
- έχει ένα στοιχείο μονιμότητας
- είναι αποτέλεσμα μιας κίνησης στο χρόνο (σχέση με την έννοια της προόδου)

Αίτια κοινωνικής αλλαγής

Πολυπαραγοντική ανάλυση της κοινωνικής αλλαγής, η βαρύτατη κάθε παράγοντα εξαρτάται ανάλογα με την εποχή, τη συγκυρία και την κοινωνία.

Δομικοί προσδιοριστικοί παράγοντες και υποκειμενικοί συνειδητοί καθορίζουν τις διαδικασίες και τις κατευθύνσεις της κοινωνικής αλλαγής. Διαλεκτική αντικειμενικού-υποκειμενικού και νομοτελειακού-τυχαίου/αστάθμητου. Προφανώς οι παράγοντες συγκροτούν μια διαφοροποιημένη ολότητα, καθώς οι άνθρωποι επιδρούν στην πραγματικότητα (βλ ενεργή συνείδηση) αλλά οριοθετούνται από αυτήν.

Νομοτέλειες ανάπτυξης των κοινωνιών

Η κοινωνία αναπτύσσεται με νομοτελή τρόπο, δηλαδή όπως η γέννησής της απο ένα σημείο και μετά, έτσι και το περιεχόμενο και οι μορφές της (τι και πώς θα είναι τα προϊόντα που ο πολιτισμός της κοινωνίας παράγει και νοηματοδοτεί) καθίστανται αναπόφευκτα. Αντίστοιχα κάθε κοινωνία αναπτύσσεται μέσα από φάσεις γέννησης, ακμής, σταθερότητας και παρακμής που καταλήγει στην εξαφάνισή της και στην αντικατάστασή του από έναν καινούριο πολιτισμό μιας νέας κοινωνικής δομής.

Σημαντικό στοιχείο στην ιστορία των κοινωνιών αποτελεί η έννοια της μετάβασης ως διαδικασίας ανάδυσης του νέου μέσα από τη σταδιακή διάλυση του παλιού (κοινωνικού σχηματισμού ή τρόπου παραγωγής). Η κοινωνία αναπτύσσεται μέσα από αντιφάσεις, οι οποίες αρχικά μπορούν και ενοποιούνται και αναπαράγονται ομαλά μέσα σε ένα δοσμένο πολιτιστικό πλαίσιο. Ωστόσο, σε κάποια ιστορική φάση και μετά οι αντιφάσεις αυτές ναρκοθετούν την ανάπτυξη του πολιτισμού, καθιστώντας αναγκαία την τροποποίηση του υπάρχοντος πλαισίου μέσα από αναταράξεις, κρίσεις και μετασχηματισμούς. Η μετάβαση

είναι μια μακρόσυρτη διαδικασία, αντιφατική με πωγυρίσματα και καμπές που αντανakλά την ωρίμαση των νέων κοινωνικών σχέσεων και την ανάδυση ενός νέου πολιτιστικού συστήματος νοηματοδότησης του τρόπου ζωής.

Η μετάβαση χαρακτηρίζει το πέρασμα από έναν τρόπο παραγωγής σε έναν άλλο (ύστερη αρχαιότητα-πρώιμος Μεσαίωνας, ύστερος Μεσαίωνας-πρώιμη Αναγέννηση) με περιόδους συνύπαρξης του παλιού και του νέου, με το μετασχηματισμού και την άρση του παλιού μέσα στο νέο.

Κριτήρια περιοδολόγησης: η συσχέτιση των πολιτισμών με τους τρόπους παραγωγής και άρα η ταξινόμησή τους ανάλογα με την τεχνική βάση τους και με το επίπεδο ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων αποτελεί ένα αξιόπιστο κριτήριο που εκφράζει την ενότητα υλικού-πνευματικού πολιτισμού. Υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος αναγωγισμού των τύπων πολιτισμού στα τεχνικά εργαλεία παραγωγής. Ωστόσο, όπως τονίσαμε στην εισαγωγή, η τεχνική-τεχνολογία, δηλαδή ο υλικός πολιτισμός αναπτύσσεται και εξαρτάται από τις κοινωνικές σχέσεις και το υπάρχον πολιτισμικό επίπεδο. Οι σχέσεις που οι άνθρωποι συνάπτουν στη διαδικασία παραγωγής της ζωής τους, πλαισιώνουν και νοηματοδοτούν τις παραγωγικές ικανότητές τους, μιας και η εργασία έχει εγγενώς συλλογικό-κοινωνικό χαρακτήρα. Συνεπώς, το κοινωνικό πλαίσιο μπορεί να αναπτύξει, να υποτάξει ή να ανασχέσει την ανάπτυξη της παραγωγικότητας και τον ευρύτερα τον πολιτισμό των ανθρώπων. Ο πολιτισμός είναι απόρροια πολλαπλών παραγόντων που αλληλεπιδρούν και δεν είναι ποτέ ζήτημα αμιγώς τεχνικής ανάπτυξης. **Ο πολιτισμός παράγει και τα αντίστοιχα κοινωνικά υποκείμενα που εσωτερικεύουν και αναπαράγουν τις πολιτισμικές αξίες-στάσεις-αντιλήψεις και υπάγονται στον τρόπο ζωής του πολιτισμού.** Επιπλέον κριτήριο ταξινόμησης των πολιτισμών είναι το επίπεδο της κοινωνικής οργάνωσης και των πολιτικών θεσμών, η μορφή κράτους, της οικογένειας και της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, όπως και οι μορφές ιδεολογίας που αναπτύσσει ως ταυτοτικό στοιχείο κάθε πολιτισμός.

Τέλος, χαρακτηριστικό που καταδεικνύει τη νομοτελειακή ανάπτυξη του πολιτισμού και των κοινωνιών είναι ότι όσο αναπτύσσεται ενισχύει και εμβαθύνει αναπόφευκτα τα βασικά του χαρακτηριστικά που αποτελούν τις ιερές αρχές του οι οποίες δεν τίθενται ποτέ υπό αμφισβήτηση. Με αυτό τον τρόπο ένας πολιτισμός μπορεί να οδηγηθεί ακόμα και στην αυτοκαταστροφή του, εφόσον αναπτύσσεται, διαχειρίζεται-νοηματοδοτεί αξιακά και αναπαράγει κάθε μορφή ζωής εντός του πλαισίου των κυρίαρχων αξιών του με μονομερή και εμμονικό τρόπο.

Η συσχέτιση τρόπων παραγωγής και πολιτισμού-κοινωνίας και η ταξινόμηση/περιοδολόγηση των πολιτισμών δε συνεπάγεται την αξιακή ανωτερότητα του προηγμένου τεχνικά πολιτισμού ή του πιο πρόσφατου. Η ιστορική εξέλιξη δεν είναι μια γραμμική πρόοδος, αλλά μια αντιφατική διαδικασία που αφήνει ανοικτό το φάσμα πολλαπλών δυνατοτήτων.

A) Αντικειμενικοί/δομικοί λόγοι

1) Φυσικό περιβάλλον και πληθυσμός

Η επιβίωση των ανθρώπων προϋποθέτει το συλλογικό μετασχηματισμό της φύσης μέσω της εργασίας ώστε να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον ικανό για την επιβίωση του ανθρώπου και την ανάπτυξη των κοινωνιών και του πολιτισμού. Το φυσικό περιβάλλον αποτελεί το εξωτερικό πλαίσιο των ανθρώπινων κοινωνιών. Οι νέες τεχνολογίες παραγωγής και οι νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης προκύπτουν και από την αλληλεπίδραση ανθρώπου-φύσης. Αντίστοιχα η αύξηση του πληθυσμού ιστορικά αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα κοινωνικών μετασχηματισμών, ενώ και η σύνθεση του έχει σημαντικές επιδράσεις στην κοινωνική δομή.

2) Η μαρξική προσέγγιση: Παραγωγικές δυνάμεις-παραγωγικές σχέσεις: αλλαγές στον τρόπο παραγωγής επιφέρουν αλλαγές στον τρόπο ζωής και τις κοινωνικές δομές

“Σε μια ορισμένη βαθμίδα της ανάπτυξης τους οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις έρχονται σε αντίφαση με τις υπάρχουσες σχέσεις παραγωγής ή πράγμα που αποτελεί μόνο τη νομική έκφραση γι’ αυτό, με τις σχέσεις ιδιοκτησίας μέσα στις οποίες κινούνταν μέχρι τότε. Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων αυτές οι σχέσεις μετατρέπονται σε δεσμά τους. Τότε επέρχεται μια εποχή κοινωνικής επανάστασης. Οι αλλαγές στην οικονομική βάση, οδηγούν συντομότερα ή αργότερα στο μετασχηματισμό όλου του τεράστιου εποικοδομήματος.

Όταν μελετάμε τέτοιους μετασχηματισμούς, πρέπει πάντα να διακρίνουμε ανάμεσα στον υλικό μετασχηματισμό των οικονομικών όρων της παραγωγής, που μπορεί να καθοριστεί με την ακρίβεια της φυσικής επιστήμης, και τις νομικές, πολιτικές, θρησκευτικές, καλλιτεχνικές ή φιλοσοφικές μορφές, κοντολογίς, τις ιδεολογικές μορφές, με τις οποίες οι άνθρωποι συνειδητοποιούν αυτή τη σύγκρουση και τη διεξάγουν.

Όπως δεν κρίνουμε ένα άτομο από την ιδέα που έχει για τον εαυτό του, έτσι δεν μπορούμε να κρίνουμε και μια εποχή μετασχηματισμού από τη συνείδησή της, αλλά, απεναντίας, αυτή η συνείδηση πρέπει να εξηγηθεί από τις αντιφάσεις της υλικής ζωής, από τη σύγκρουση που υπάρχει ανάμεσα στις κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις και στις παραγωγικές σχέσεις. **Καμιά κοινωνική τάξη δεν εξαφανίζεται ποτέ προτού αναπυχθούν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις που μπορεί να χωρέσει, και νέες και ανώτερες παραγωγικές σχέσεις ποτέ δεν αντικαθιστούν τις παλιές προτού οι υλικοί όροι για την ύπαρξή τους ωριμάσουν μέσα στους κόλπους της παλιάς κοινωνίας..”**

Παράγοντες που επιβραδύνουν ή επιταχύνουν την κοινωνική αλλαγή

Καινοτομία/τεχνολογικές αλλαγές

Ανακάλυψη:προσθήκη νέου στοιχείου στην υπάρχουσα γνώση

Εφεύρεση :αξιοποίηση της υφιστάμενης γνώσης με νέο και καινοτόμο τρόπο

Σχέση τεχνικής-κοινωνικής δομής

Η τεχνική/τεχνολογία αναπτύσσεται σε αλληλεπίδραση με τους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες ανάπτυξης των κοινωνιών. Αυτό σημαίνει ότι η ανάπτυξη της τεχνικής εξαρτάται από το πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής, αλλά και από το υπάρχον επίπεδο πολιτισμού της κοινωνίας γενικά. Αντίστροφα, το επίπεδο τεχνικής/τεχνολογίας επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό το επίπεδο ανάπτυξης της κοινωνίας.

Οι παραγωγικές σχέσεις (ΠΣ) αφορούν στις σχέσεις που συγκροτούν οι άνθρωποι μεταξύ τους όταν παράγουν τους όρους της ύπαρξής τους: σχέσεις κατοχής, νομής, ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, εξουσίας, διεύθυνσης πάνω στη διαδικασία παραγωγής και την εργασία άλλων ανθρώπων. Οι ΠΣ και ευρύτερα οι κοινωνικές σχέσεις (δηλαδή οι σχέσεις μεταξύ ανθρώπων, ομάδων, κοινωνικών τάξεων στην κοινωνική αναπαραγωγή του τρόπου ζωής) διαφέρουν ανάλογα με την κοινωνική συγκρότηση και την εποχή.

Οι παραγωγικές δυνάμεις της ανθρωπότητας (δηλαδή οι δυνατότητες των ανθρώπων και τα τεχνικά μέσα παραγωγής) αναπτύσσονται πάντοτε εντός του πλαισίου αυτών των κοινωνικών σχέσεων, γιατί **η παραγωγή και η εργασία έχουν εγγενώς κοινωνικό χαρακτήρα**. Ακόμα και στην σύγχρονη εποχή και η πιο εξατομικευμένη μορφή εργασίας (τηλε-εργασία, κατ’ οίκον εργασία μέσω υπολογιστή, διαδικτύου κτλ) παραμένει βαθιά κοινωνική, εφόσον συνδέεται αναγκαστικά με τις εργασίες των υπολοίπων.

Με αυτή την έννοια η παραγωγή και συνεπώς και η τεχνική διάστασή της ενέχουν πάντοτε το στοιχείο της ιστορικότητας και της κοινωνικής υλικότητας. Η τεχνική ανάπτυξη μπορεί να ενισχυθεί ή να εμποδιστεί από τις παραγωγικές και κοινωνικές σχέσεις που αντανakλούν τόσο το κυρίαρχο συμφέρον της εκάστοτε κοινωνικής οργάνωσης, όσο και τη νοηματοδότηση, τον τρόπο οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και αξιολογούν το περιεχόμενο των αναγκών τους.

Β) Υποκειμενικοί παράγοντες (τάξεις-κοινωνικές ομάδες. Πώς αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι και οι κοινωνικές τάξεις τους βιοτικούς όρους και πώς τους νοηματοδοτούν. Η δυσφορία, η αίσθηση αδικίας, η έλλειψη νομιμοποίησης ωθεί στην επιδίωξη της αλλαγής

Οι υποκειμενικοί παράγοντες επιδρούν στους αντικειμενικούς/δομικούς αλλά επικαθορίζονται από αυτούς και τη φάση ανάπτυξης της κοινωνίας. Παράγοντες που επιταχύνουν ή επιβραδύνουν την κοινωνική αλλαγή

“ Οι άνθρωποι δημιουργούν την ίδια τους την ιστορία, τη δημιουργούν, όμως, όχι όπως τους αρέσει, όχι μέσα σε συνθήκες που οι ίδιοι διαλέγουν, μα μέσα σε συνθήκες που υπάρχουν άμεσα, που είναι δεδομένες και που κληροδοτήθηκαν από το παρελθόν”

1) Ομαλή αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος/Στήριξη υφιστάμενων αξιών/προτύπων: η δυνατότητα του κοινωνικού σχηματισμού να αναπαράγει ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής, να νοσηματοδοτεί υλικά και συμβολικά-ιδεολογικά αυτή την αναπαραγωγή, να ενοποιεί επιτυχώς τα ταξικά συμφέροντα επιλύοντας λειτουργικά τις κοινωνικές αντιφάσεις και παρουσιάζοντας το μερικό συμφέρον της άρχουσας τάξης ως γενικό. Να αναπαράγει τις κοινωνικές τάξεις και την υλική πραγματικότητα με τέτοιο τρόπο ώστε αυτή να εμφανίζεται στις συνειδήσεις των υποκειμένων ως φυσική κατάσταση. Να αναπαράγει εν τέλει την κοινωνική σχέση εκμετάλλευσης που συγκροτεί την πραγματικότητα, δηλαδή το κεφάλαιο.

Πόσο η κοινωνία έχει συνοχή και η κυρίαρχη τάξη μπορεί και ηγεμονεύει αποσπώντας συναίνεση και προβάλλοντας το μερικό της συμφέρον ως γενικό;

2) Σύγκρουση για πόρους/αξίες

Οι κοινωνικές συγκρούσεις ή αλλιώς η πάλη των τάξεων/στρωμάτων/ομάδων αποτελούν βασικό παράγοντα της κοινωνικής αλλαγής. Η κοινωνική σύγκρουση σε κοινωνίες ανισότητας πόρων, αξιών, κύρους και ισχύος δεν οδηγεί σε μια σύνθεση των αντιμαχόμενων πόλων, αλλά στη δημιουργία νέων κοινωνικών δομών

“Οι από πάνω δεν μπορούν, οι από κάτω δε θέλουν”

Διάψευση προσδοκιών-απώλεια/κλονισμός ηγεμονίας της κυρίαρχης τάξης
αδυναμία ομαλής αναπαραγωγής κοινωνικής δομής (κοινωνικών τάξεων-προτύπων-στάσεων)

νεα ηγετική τάξη, νέες κοινωνικές συμμαχίες

Μέσα και διαδικασίες επιτάχυνσης/καθυστερήσης κοινωνικής αλλαγής

Διάχυση: η διαδικασία μέσω της οποίας μεταβιβάζονται ή μεταδίδονται τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και στοιχεία από μια κοινωνία ή κοινωνική ομάδα σε μια άλλη

MME και ιδεολογικοί μηχανισμοί συντελούν στη διάχυση αλλά και στην στήριξη των υφιστάμενων αξιών

Γ) Προσεγγίσεις για την Κοινωνική Αλλαγή

Εξελικτικές Προσεγγίσεις

Κυριαρχούσαν στην κοινωνιολογική σκέψη τον 19^ο αιώνα (βλ Κοντ) απηχώντας μια γραμμική προσέγγιση της κοινωνικής αλλαγής, δίχως αντιφάσεις και ασυνέχειες, με μια μηχανιστική νομοτελειακή προσέγγιση. Συσχέτιση με πρόοδο. Επιρροές από τη βιολογία και τη φυσική: η αλλαγή ως ομοιόσταση του κοινωνικού οργανισμού και η δαρβίνεια θεωρία της εξέλιξης ως επιστημολογικό πρότυπο τεκμηρίωσης της αλλαγής

Οι σύγχρονες θεωρίες ακολουθούν μια πολυγραμμική/πολυπαραγοντική προσέγγιση

Κυκλικές Προσεγγίσεις: Εξέταση των σταδίων ακμής και παρακμής των πολιτισμών – οι πολιτισμοί ακμάζουν καθώς προσπαθούν να αντεπεξέλθουν σε προκλήσεις

Λειτουργικές Προσεγγίσεις: η αλλαγή ως στοιχείο ισορροπίας της κοινωνίας: διατάραξη αρχικής κατάστασης από εσωτερικές ή εξωτερικές δυνάμεις, προσαρμογή και νέο σημείο ισορροπίας μέσα στο χρόνο

Πολιτισμική υστέρηση – ο μη υλικός πολιτισμός καλείται να προσαρμοστεί ή να αντιδράσει στις αλλαγές που συντελούνται στον υλικό πολιτισμό, οπότε προκύπτει μια χρονική ανακολουθία

Συγκρουσιακές Προσεγγίσεις: Η βασική πηγή της κοινωνικής αλλαγής είναι οι συγκρούσεις ανάμεσα σε ανταγωνιστικές ομάδες. Η πάλη των τάξεων ως μοχλός της αλλαγής, οι επαναστάσεις είναι οι ατμομηχανές

Δ) Πλήθος/συλλογικές συμπεριφορές

Συλλογικές συμπεριφορές – κοινοί και σχετικά αυθόρμητοι και ανοργάνωτοι τόποι σκέψης, συναισθήματος και συμπεριφοράς που αναπτύσσονται μεταξύ μεγάλων αριθμών ανθρώπων

Μορφές (μη συνειδητής) Συλλογικής Συμπεριφοράς

Φήμες: οι δύσκολα επαληθεύσιμες πληροφορίες που διαδίδονται ταχύτατα από στόμα σε στόμα Μόδες και Εφήμερες Τάσεις

Μόδα: μια συνήθεια με μικρή διάρκεια, η οποία κατακτά ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας

Εφήμερη τάση: μια συνήθεια με μικρή διάρκεια, την οποία ακολουθεί μια συγκεκριμένη ομάδα του πληθυσμού

Μανία: οι εφήμερες τάσεις που εξελίσσονται σε πάθη

Μαζική υστερία: η ταχύτατη εξάπλωση συμπεριφορών που χαρακτηρίζονται από τη μετάδοση αισθημάτων φόβου και άγχους από τον έναν άνθρωπο στον άλλον και συνήθως συνδέονται με κάποια μυστηριώδη δύναμη

Πανικός: ανορθολογικές αλλά και ασυντόνιστες αλλά συλλογικές ενέργειες των ανθρώπων, τις οποίες προκαλεί η παρουσία κάποιας άμεσης και σοβαρής απειλής

Πλήθος – περιστασιακό και σχετικά ανοργάνωτο σύνολο ανθρώπων, οι οποίοι βρίσκονται συγκεντρωμένοι την ίδια στιγμή στον ίδιο τόπο

Ευκαιριακό ή συγκυριακό πλήθος – συγκεντρωμένο σύνολο ατόμων που έχουν ως συνδετικό στοιχείο μόνο το ότι έτυχε να παρακολουθούν μαζί κάποιο γεγονός

Συμβατικό ή θεσμοποιημένο πλήθος – σύνολο ατόμων που έχουν συγκεντρωθεί για έναν συγκεκριμένο σκοπό. Συνήθως η συμπεριφορά τους ακολουθεί παγιωμένους κανόνες

Εκφραστικό πλήθος – σύνολο ατόμων που συγκεντρώθηκαν για να πετύχουν την έντονη διέγερσή τους και την προσωπική τους ικανοποίηση (π.χ. σε ένα θρησκευτικό ή μουσικό φεστιβάλ)

Ενεργό πλήθος – ασταθές σύνολο από άτομα που βρίσκονται σε έξαλλη κατάσταση και συμμετέχουν σε αναταραχές, λεηλασίες ή άλλες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς όπου καταργούνται τα καθιερωμένα πρότυπα και κανόνες

Κοινά Χαρακτηριστικά των Τύπων του Πλήθους:

Υποβλητικότητα ή υποβολή: Η συμπεριφορά των ατόμων που συμμετέχουν στο πλήθος δεν διέπεται από συμβατικά πρότυπα

Απεξομίκευση : Ψυχολογική κατάσταση μειωμένης αίσθησης ταυτότητας και αυτοσυνείδησης

Αίσθηση του άτρωτου: Τα άτομα που συμμετέχουν σε πλήθη νιώθουν πολλές φορές ότι αποκτούν μεγαλύτερη δύναμη και ότι είναι άτρωτα

Ερμηνείες συλλογικής συμπεριφοράς

Μοντέλο της Προστιθέμενης Αξίας (6 παράγοντες)

1) **Δομική συντελεστικότητα:** κοινωνικές συνθήκες που πρέπει να προηγηθούν της εμφάνισης ενός συγκεκριμένου τύπου συλλογικής συμπεριφοράς

2) **Δομική ένταση:** κατάσταση στην οποία σημαντικές πιυχές του κοινωνικού συστήματος «απορυθμίζονται» διαψευση προσδοκιών-αδυναμία διακυβέρνησης όπως πριν

3) Ανάπτυξη και Διάδοση μιας Γενικευμένης Πεποίθησης

Πρέπει οι άνθρωποι να ορίσουν μια κατάσταση ως προβληματική και ότι χρήζει αντιμετώπισης

4) Επιταχυντικοί Παράγοντες

Κάποιο γεγονός πρέπει να υπάρξει για να δώσει το έναυσμα για την εκδήλωση της συλλογικής δράσης

5)Κινητοποίηση των Συμμετεχόντων

Η συλλογική συμπεριφορά προϋποθέτει την ύπαρξη ατόμων πρόθυμων να συμμετάσχουν

6) Η Λειτουργία του Κοινωνικού Ελέγχου

Ανασταλτικός παράγοντας που αποτρέπει, παρεμβάλλεται, εκτρέπει ή απαγορεύει τη συσσώρευση των άλλων παραγόντων

Αξιολόγηση του Μοντέλου της Προστιθέμενης Αξίας

Χρήσιμο εργαλείο, που αναδεικνύει την πολυπλοκότητα της συλλογικής συμπεριφοράς, ωστόσο ορισμένες μορφές συμπεριφοράς του πλήθους ερμηνεύονται καλύτερα από άλλα μοντέλα

Ερμηνείες της Συμπεριφοράς του Πλήθους

Θεωρία της Μετάδοσης – εστιάζει στον ρόλο που παίζουν τα συναισθήματα, οι στάσεις και οι δράσεις, που μεταδίδονται ταχύτατα και άκριτα μεταξύ των ατόμων που συμμετέχουν σε ένα πλήθος

Θεωρία της Σύγκλισης – στα πλήθη συμμετέχουν άτομα με παρόμοιες τάσεις και ορμές, τα οποία είναι κάθε άλλο παρά αντιπροσωπευτικά της ευρύτερης κοινωνίας

Θεωρία της Ανάδυσης Κανόνων (Emergent-Norm Theory): τα μέλη ενός πλήθους αναπτύσσουν νέα πρότυπα συμπεριφοράς και στη συνέχεια τα επιβάλλουν, επιβραβεύοντας τη συμμόρφωση και απαγορεύοντας τις αποκλίσεις. Το πλήθος συγκροτείται ως συλλογικό υποκείμενο μέσω της πρακτικής του

Αξιολόγηση των Προσεγγίσεων

Διαφορετικές ερμηνείες για τη συμπεριφορά του πλήθους, χωρίς όμως η μία προσέγγιση να αποκλείει τις άλλες

Και οι τρεις προσεγγίσεις αποτελούν χρήσιμα εργαλεία για την κατανόηση της συμπεριφοράς του πλήθους

Κοινωνικό Κίνημα : η δυναμική και οργανωμένη προσπάθεια ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων που θέλουν να επιφέρουν ή να αποτρέψουν κάποια κοινωνική αλλαγή

Τα Αίτια των Κοινωνικών Κινήματων

Προσεγγίσεις που Εστιάζουν στην Αποστέρηση

Σχετική αποστέρηση – η απογοήτευση που προκαλεί στον άνθρωπο η απόσταση ανάμεσα στα όσα κατέχει και στα όσα προσδοκά ή νιώθει ότι δικαιούται: διάψευση προσδοκιών ως κινητήρια δύναμη των κινήματων διαμαρτυρίας

Προσεγγίσεις που Εστιάζουν στην Κινητοποίηση των Πόρων

Η κοινωνική δυσαρέσκεια είναι λίγο έως πολύ ένα σταθερό και ενδημικό στοιχείο όλων των σύγχρονων κοινωνιών

Οι ηγέτες των κινήματων πρέπει να κάνουν τα νυν και τα υποψήφια μέλη να πιστέψουν στους σκοπούς του κινήματος και να νιώσουν ηθικά δεσμευμένα απέναντί του, ώστε να νομίζουν ότι έχουν κάτι να κερδίσουν

Τύποι Κοινωνικών Κινήματων

Ιδεολογία: σύνολο ιδεών που παρέχει στα άτομα ένα θεωρητικό υπόβαθρο για τους σκοπούς και τον λόγο ύπαρξης του κινήματος αλλά και μια ερμηνεία της πραγματικότητας. Εξασφαλίζει επίσης ένα σχέδιο δράσης και τα επιχειρήματα με τα οποία μπορούν να απορρίψουν τις υφιστάμενες συνθήκες και διευθετήσεις

Επαναστατικό κίνημα – επιδιώκει την ανατροπή του υφιστάμενου συστήματος αξιών

Μεταρρυθμιστικό κίνημα – αποσκοπεί στη βελτίωση της εφαρμογής του υφιστάμενου αξιακού συστήματος

Κινήματα αντίστασης – μάχονται για την αποτροπή των κοινωνικών μεταβολών ή για την ανατροπή ήδη θεσπισμένων αλλαγών

Εκφραστικά κινήματα – ενδιαφέρονται λιγότερο για τις θεσμικές αλλαγές και επιδιώκουν κυρίως την εσωτερική αναγέννηση ή ανανέωση των ανθρώπων

Κοινωνική Επανάσταση

Κοινωνική επανάσταση – η ανατροπή των ταξικών και κρατικών δομών μιας κοινωνίας και η αντικατάστασή τους από νέες κοινωνικές διευθετήσεις

Φυσική ιστορία των επαναστάσεων – άποψη ότι οι κοινωνικές επαναστάσεις περνούν από κοινά στάδια και εμφανίζουν ομοιότητες στην πορεία και την εξέλιξή τους

Μελλοντολόγοι – επιστήμονες που ειδικεύονται στη μελέτη του μέλλοντος

Προσπαθούν να κατανοήσουν, να προβλέψουν και να σχεδιάσουν την εξέλιξη μιας κοινωνίας

Ε) Κατηγοριοποίηση κοινωνικής αλλαγής (Τσαούσης 1983:208-16)

1) Ανάλογα με την προέλευση των παραγόντων

- εσωτερικοί παράγοντες: η αλλαγή ερμηνεύεται από τις αντιφάσεις και τους μετασχηματισμούς στο εσωτερικό του συστήματος που το μετασχηματίζουν συνολικά
- εξωτερικοί παράγοντες: ερμηνεία με την πολιτισμική διάχυση, τον πόλεμο, το διεθνές σύστημα κτλ. Διείσδυση και αφομοίωση εξωγενών στοιχείων
- μικτές θεωρίες: αλληλεπίδραση εξωτερικών-εσωτερικών παραγόντων: πρόβλημα προσαρμογής σε εξωτερικούς παράγοντες

2) Ανάλογα με τον τρόπο υλοποίησης της αλλαγής

- θεωρίες συνέχειας: εξελεκτικό-γραμμικό σχήμα
- θεωρίες τομής-ερμηνεία μέσω επαναστάσεων, η αλλαγή ως νέα αρχή

3) Ανάλογα με το ρόλο του ανθρώπινου παράγοντα

- φυσιοκρατικές: ύπαρξη φυσικών νόμων που προκαλούν την αλλαγή-το υποκείμενο μπορεί να επηρεάσει τον ρυθμό αλλά όχι την κατεύθυνση της αλλαγής. Η αλλαγή ως μηχανιστική προκαθορισμένη διαδικασία
- Διαμορφωτικές: έμφαση στον υποκειμενικό παράγοντα, η αλλαγή ως ανοιχτό φάσμα δυνατοτήτων

4) Ανάλογα με τα είδη των παραγόντων

- η κοινωνική αλλαγή σχετίζεται με τις μεταβολές στον πολιτισμό (θεωρίες προόδου)
- με μεταβολές της παραγωγικής διαδικασίας είτε με έμφαση στην τεχνολογία, είτε στον καταμερισμό εργασίας, στις διαδικασίες ανταλλαγής αγαθών/υπηρεσιών, είτε σε επιμέρους παράγοντες (εμβιομηχάνιση) είτε στη δράση ομάδων/ανθρώπων ως φορέων της αλλαγής (ταξική ανάλυση ή τεχνοκράτες,μανατζερς ως φορείς αλλαγών κτλ)

5) Ανάλογα με τη φορά της κοινωνικής αλλαγής

- αισιοδοξες: συνολική ανοδική πορεία μέσα στο χρόνο
- απαισιόδοξες:καθοδική πορεία-παρακμή
- ουδέτερες χωρίς αξιολογικούς προσδιορισμούς

9) Περιοδολόγηση κοινωνικών σχηματισμών

Η περιοδολόγηση ανά εποχές, αν και έχει την αξία της ως ταξινομητικό χρονολογικά εργαλείο, έχει πάντοτε το μειονέκτημα να ορίζει αυθαίρετα με χρονικά ορόσημα, πολύ πιο μακροχρόνιες διαδικασίες μετάβασης και για αυτό πρέπει να αντιμετωπίζεται με μια σχετική ελαστικότητα. Ακολουθεί ένα συνοπτικό σχήμα μετάβασης προς τις ταξικές κοινωνίες και τις απαρχές του ανθρώπινου πολιτισμού και ένα σχήμα από τη φεουδαρχία προς την αστική κοινωνία.

Γενικό σχήμα μετάβασης από την παλιά πρωτόγονη κοινωνία στο δουλοκτητικό σύστημα

- αραιός πληθυσμός που πυκνώνει στον τόπο διαμονής-φυσικός καταμερισμός εργασίας ανάμεσα στα φύλα-κοινό νοικοκυριό για πολλές οικογένειας-κοινή ιδιοκτησία μέσων παραγωγής και κατανάλωσης
- εξημέρωση ζώων και φυτών=κτηνοτροφία και γεωργία (αρχικά στην Ασία). Κηπουρική ως πρόδρομος γεωργίας=καλλιέργεια σιτηρών και λιβαδιών αρχικά ως ζωοτροφής. (Σιβηρία-Μογγολία λόγω μορφολογία εδάφους και κλίματος). **1ος καταμερισμός εργασίας: κτηνοτρόφοι-γεωργοί-κυνηγοί.**
- Αύξηση παραγωγής σε γάλα, κρέας, δέρματα ζώων-περισσότερα μέσα συντήρησης=δυνατή η ανταλλαγή προϊόντων. Αρχικά ευκαιριακές ανταλλαγές (δώρα) μεταξύ αρχηγών φυλών.
- Νέα εργαλεία-όπλα=αύξηση καταμερισμού εργασίας. Ατομική ιδιοκτησία κοπαδιών-γης=ανταλλαγή ανάμεσα σε άτομα, γενίκευση ατομικής ανταλλαγής=ζώα ως πρώτη μορφή χρήματος
- Βιομηχανικές κατακτήσεις: αργαλειός, επεξεργασία μετάλλων, μετάβαση στην εποχή του χαλκού.
- Αύξηση παραγωγής σε όλους τους κλάδους (κτηνοτροφία-γεωργία-χειροτεχνία). Παραγωγή πλεονάσματος, αύξηση ποσότητας εργασίας που αντιστοιχούσε σε κάθε μέλος γένους-οικογένειας. Ανάγκη προσέλκυσης νέων εργατικών χεριών=μετατροπή αιχμαλώτων πολέμου σε δούλους
- αύξηση παραγωγικότητας εργασίας και πλούτου+διεύρυνση παραγωγικού εδάφους (νέα εδάφη-νέα εργαλεία-νέες δεξιότητες)=γεννούν την υλική βάση για τον δουλοκτητικό τρόπο παραγωγής. Ταξική αντίθεση ελεύθερος-δούλος
- Πατριαρχία: ατομική ιδιοκτησία κοπαδιών-πλούτο από ανταλλαγές, δούλοι ανήκουν στον άντρα. Το πλεόνασμα πηγάζει από την εργασία των αντρών=αλλαγή καταμερισμού εργασίας έξω από την οικογένεια επιδρά στο εσωτερικό του νοικοκυριού. Υποβιβασμός γυναικείας εργασίας στο σπίτι σε σχέση με την κοινωνική παραγωγική εργασία του άντρα.
- αποδόμηση μητρικού δικαίου, επικύρωση πατρικού κληρονομικού δικαίου, μετάβαση στη μονογαμία. Η ατομική ιδιοκτησία ναρκοθετεί το σύστημα των γενών
- εποχή του σιδήρου. Άροτρο, σπαθί, τσεκούρι=γεωργία σε μεγαλύτερες εκτάσεις χάρη στην τεχνική δυνατότητα ξεχερσώματος δασικών εκτάσεων. Κυριαρχία ανθρώπου στη φύση.
- ανάπτυξη οικοδομικής τεχνικής και αρχιτεκτονικής=ίδρυση πόλεων με τείχη και πέτρινα σπίτια. Αύξηση πλούτου ως ατομικού πλούτου. Υφαντουργία, επεξεργασία μετάλλων, γεωργία με μεγαλύτερη ποικιλία και τεχνικές δεξιότητες:σιτηρά, όσπρια, λάδι, κρασί. **2ος καταμερισμός εργασίας: χειροτεχνία-γεωργία**

- Συνεχής αύξηση παραγωγής+παραγωγικότητας εργασίας=αύξηση αξία της εργασιακής δύναμης: η δουλεία από σποραδική γίνεται δομικό στοιχείο της παραγωγής. Οι δούλοι από βοηθοί γίνονται εργαλεία παραγωγής σε χωράφια και εργαστήρια
- Ανάδυση εμπορευματικής παραγωγής=παραγωγή άμεσα για ανταλλαγή. Εμπόριο πέρα από στενά εδαφικά όρια: θαλάσσιο εμπόριο=χρυσός+ασήμι ως χρήμα
- η καλλιεργήσιμη γη μοιράζεται οριστικά σε ατομικά νοικοκυριά, μετάβαση οριστικά στην ατομική ιδιοκτησία=περαιτέρω υπονόμευση του συστήματος των γενών-οικογένεια ως βασική οικονομική μονάδα
- πυκνότερη συγκέντρωση πληθυσμού=συγχώνευση φυλών σε μια εδαφική περιοχή του λαού. Στρατιωτική δημοκρατία, βασιλιάς+λαϊκή συνέλευση. Πόλεμος και ληστεία-ληηλασία ως πηγές απόκτησης πλούτου: συσσώρευση πλούτου κυρίαρχη πολιτισμική αξία ανώτερη από τη δημιουργική εργασία=συγκρότηση υποκειμένων με χαρακτηριστικά τον εγωϊσμό-απληστία.
- Οι περιουσιακές διαφορές στο γένος (πλούσιοι-φτωχοί) μετατρέπουν την ενότητα των συμφερόντων σε ταξικό ανταγωνισμό. Μετασχηματισμός πολιτικών οργάνων των γενών-ανάδυση κράτους. 3ος καταμερισμός εργασίας: έμποροι-γεωργοί-χειροτέχνες. Εμφάνιση μεταλλικού χρήματος+νομίσματος ως μέσου συναλλαγής, ενίσχυση τοκογλυφίας, υποταγή των παραγωγών στο εμπόρευμα και το χρήμα, νέα νομοθεσία-θεσμοί επικυρώνουν τις νέες κοινωνικές σχέσεις/τάξεις. Εμφάνιση του κράτους ως μηχανισμού αναπαραγωγής των ταξικών κοινωνιών.

Συνοπτικό σχεδιάγραμμα μετάβασης στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής

- αύξηση εμπορίου, αύξηση πληθυσμού πόλεων, υπερπόντια ταξίδια και δημιουργία αποικιών=πρόσβαση σε πρώτες ύλες-νέες αγορές
- ο πλούτος που συγκεντρώνεται από αποικίες και την άύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στις πόλεις θα αποτελέσει τη βάση για τη μετατροπή του σε κεφάλαιο (πρωταρχική συσσώρευση): ο πλούτος δεν είναι πλέον μόνο μέσο αποθησαύρισης ή ικανοποίησης πολυτελών αναγκών της άρχουσας τάξης, αλλά μέσο επένδυσης για την απόκτηση περισσότερου πλούτου=κεφάλαιο
- ταξικοί αγώνες στην ύπαιθρο (πόλεμος των χωρικών στη Γερμανία 1525) αποδομούν περισσότερο το φεουδαρχικό τρόπο παραγωγής, αναδύονται οι νέες κοινωνικές αντιθέσεις ακόμα και αν εμφανίζονται με θρησκευτική μορφή. (ευγενείς=καθολικισμός, προτεσταντισμός (Λούθηρος) ως θρησκεία της αστικής τάξης: χωρίς την εξουσία του Πάπα και των ευγενών, με έμφαση στην αποταμίευση και την ηθική της εργασίας, υποτυπώδες προλεταριάτο χωριού και πόλης=Τόμας Μύντσερ, ισοπεδωτές)

17ος-18ος αιώνας: προς τη νεότερικότητα και την πρώιμη ανάπτυξη της αστικής κοινωνίας

17ος

- 30 ετής πόλεμος (1618-48) μεταξύ καθολικών-προτεσταντών για τον έλεγχο της Ευρώπης, εν μέρει μάχη ανάμεσα σε ευγενείς και ανερχόμενους αστούς
- εμφύλιος πόλεμος στην Αγγλία (1642-49) ανάμεσα σε κοινοβουλευτικούς-βασιλικούς, ανάμεσα πάλι σε ευγενείς και αστούς. Αποτυπώνεται στην πολιτική φιλοσοφία με το έργο του Χομπς (Λεβιάθαν). **1688: ένδοξη επανάσταση, καθιέρωση κοινοβουλευτισμού** και συγκρότηση κράτους που να απηχεί τις νέες κοινωνικές σχέσεις. Απαρχή διαφωτισμού με το φιλελεύθερο Λοκ και το έργο του Δυο πραγματείες για τη διακυβέρνηση (1689)

- 2ο μισό 17ου: κυρίαρχη δύναμη η Γαλλία με την **απόλυτη μοναρχία** του Λουδοβίκου 14ου (L'etat c'est moi=το κράτος είμαι εγώ). Όλες οι εξουσίες συγκεντρώνονται στο μονάρχη, περιορισμός εξουσίας ευγενών, συγκρότηση γραφειοκρατικού στρατού με μόνιμο-κεντρικό στρατό, χρήση μιας γλώσσας-θρησκευτική ενότητα.
- Περαιτέρω αποδόμηση φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής=σταδιακή εξάλειψη δουλοπαροικίας-δούλοι μόνο στην στις αποικίες-αναβίωση δουλεμπορίου ήδη από το 15ο αιώνα κάλυψη των αναγκών για εργατικά χέρια+κερδοφόρο εμπόριο (Πορτογάλοι-Ισπανοί-ΗΠΑ). Αύξηση της παραγωγής στις πόλεις, καλφάδες και μαθητευόμενοι, καταμερισμός εργασίας σε μανιφακτούρες (εργαστήρια) προπομπός βιομηχανίας και προλετάρων
- Εκτός από Αγγλία και η Ολλανδία, μετά την ανεξαρτησία της το 1581 από Ισπανία, θέτει τις βάσεις για τη συνταγματική διακυβέρνηση με τη συγκρότηση ομοσπονδιακής κυβέρνησης με τη συμμετοχή ευγενών-αστών. Το ίδιο μοτίβο συμβιβασμού ανάμεσα στην παλιά και νέα ανερχόμενη άρχουσα τάξη.
- Πρωταρχική συσσώρευση κεφαλαίου: ανάπτυξη τραπεζικού συστήματος και χρηματιστηρίου (Ολλανδία) δημιουργία εταιρείας Ανατολικών Ινδιών για τη διαχείριση του πλούτου των αποικιών (Αγγλία). Οικονομική θεωρία μερκαντισμού: έμφαση στις εξαγωγές και τον κρατικό έλεγχο της οικονομίας, πλεόνασμα που μετατρέπεται σε αποθεματικό πολύτιμων μετάλλων
- **Επιστημονική Επανάσταση: αλλαγή επιστημονικής αντίληψης:** κριτική σε κάθε είδους αυθεντία-πίστη στην επαγωγική μέθοδο, τη λογική, την παρατήρηση και το πείραμα ως πηγές γνώσης. Πίστη στη δυνατότητα του ανθρώπου να ελέγξει τη φύση και τα πάθη του. Βάσεις για το κίνημα του διαφωτισμού, ανάδυση φιλοσοφικών παραδόσεων εμπειρισμού και ορθολογισμού. Φράνσις Μπέικον (επαγωγική μέθοδος), Ντεκάρτ (ορθολογισμός), Σπινόζα (υλιστικός ορθολογισμός), Λοκ (φιλελευθερισμός-εμπειρισμός), Κοπέρνικος, Κέπλερ, Γαλιλαίος και φυσικά Νεύτωνας.
- Σταδιακή ενίσχυση επιστημονικών ερευνών από αστούς και κυβερνήσεις με στόχο την εφαρμογή στην παραγωγή.

18ος (τυπική υπαγωγή των παραγωγικών δυνάμεων στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής)³

- Διαμάχες Αγγλίας-Γαλλίας για την κυριαρχία του παγκόσμιου εμπορίου και των νέων αγορών-αποικιών. Σταδιακή παρακμή Γαλλίας-κυριαρχία Αγγλίας ως παγκόσμιας δύναμης
- ανάδειξη νέων δυνάμεων: Πρωσία, Ρωσία, Οθωμανική Αυτοκρατορία, Αυστροουγγαρία
- αύξηση διεθνούς εμπορίου-παραγωγής. Βελτίωση στην οργάνωση του εμπορίου και των μεταφορών=αύξηση πληθυσμού.

³ Τυπική-ουσιαστική υπαγωγή: η διάκριση αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο οι νέες κοινωνικές σχέσεις υπαγάγουν την τεχνική βάση που κληρονομούν και τη θέτουν σε κίνηση (τυπική υπαγωγή) μέχρι να τη μετασχηματίσουν παράγοντας τη νέα τεχνική βάση που αντιστοιχεί στις σχέσεις παραγωγής (ουσιαστική υπαγωγή)

- Α' Βιομηχανική Επανάσταση=χρήση άνθρακα, νερού και ατμού στην κίνηση των μηχανών. Πρωτοπορία της Αγγλίας⁴. Χρήση επιστημονικών γνώσεων+κεφαλαίου=απαρχή της αλλαγής τεχνικής παραγωγικής βάσης-μετάβαση προς τον καπιταλισμό και ως σύστημα παραγωγής μέσω συνδυασμού μηχανών-ζωντανής εργασίας. Πρόοδος στην παραγωγή και εφαρμογή ηλεκτρικού ρεύματος (Φαραντέι, Φραγκλίνος, Βόλτα)
- Άνοδος αστικής τάξης-εμφάνιση πρώιμου προλεταριάτου. Νέα ταξική αντίθεση
- Διαφωτισμός ως ανερχόμενο, πολυδιάστατο κίνημα της αστικής τάξης: κριτική στο παλιό καθεστώς, μάχη κατά της αμάθειας και των θρησκευτικών προκαταλήψεων-πίστη στην ισότητα και τον ορθολογισμό των ανθρώπων-συνένωση εμπειρισμού-ορθολογισμού. Πνευματική-ιδεολογική προετοιμασία Αμερικανικής και Γαλλικής Επανάστασης. Ρουσώ, Λοκ, Μοντεσκιέ, Βολταίρος, Ντιντερό-Ντ' Αλαμπέρ (γάλλοι εγκυκλοπαιδιστές). Στην οικονομία κριτική στο μερκαντιλισμό από φυσιοκράτες (*laissez faire-laissez-passer*) οπαδούς της ελεύθερης αγοράς και επικριτές της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία
- ταχεία και άμεση εφαρμογή των ερευνών στην παραγωγή
- Γαλλική επανάσταση: πολιτική επανάσταση της αστικής τάξης με την υποστήριξη του λαού, εγκαθίδρυση σύγχρονου κοινοβουλευτισμού. Πολιτικοί-κρατικοί θεσμοί που να αντανακλούν τους νέους κοινωνικούς-οικονομικούς συσχετισμούς

19ος αιώνας: κυριαρχία καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και ανάπτυξη αστικής κοινωνίας

- η επιστήμη ως άμεση παραγωγική δύναμη
- Β' Βιομηχανική επανάσταση: χρήση ηλεκτρισμού και πετρελαίου για τις μηχανές (μηχανή εσωτερικής καύσης) βελτίωση παραγωγικής βάσης-αντικατάσταση υπαγωγής ζωντανής εργατικής δύναμης από μηχανές. Βιομηχανία ως βάση της οικονομίας-παραγκωνισμός γεωργίας. Αλλαγές στη γεωργία στην κατεύθυνση της μετατροπής της σε καπιταλιστική δραστηριότητα (χρήση μηχανών και χημικών λιπασμάτων)
- τελειοποίηση μεταφορών για την αύξηση εμπορίου (ατμόπλοια, βελτίωση οδικών δικτύων, σιδηρόδρομος)
- Μετακινήσεις πληθυσμών στις πόλεις γύρω από τα εργοστάσια, εμφάνιση πολυάριθμης εργατικής τάξης, πολιτική κυριαρχία της αστικής τάξης. Άθλιες συνθήκες ζωής του προλεταριάτου-εξαθλίωση-σποραδικές εξεγέρσεις. Λουδίτες=καταστροφή μηχανών ως μέσο διαπραγμάτευσης με τα αφεντικά
- 1848: άνοιξη των λαών-επαναστάσεις σε όλη την Ευρώπη-γενική φιλελευθεροποίηση-δημοκρατικά αιτήματα.
- Νέες ταξικές αντιθέσεις, νέες κριτικές θεωρίες του καινούριου συστήματος από τη σκοπιά του μέλλοντος. Ουτοπικός σοσιαλισμός ως κριτική των δεινών της αστικής κοινωνίας (Οούεν, Φουριέ, Σαιν-Σιμόν) Μαρξισμός ως επιστημονική κριτική του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής από τη σκοπιά της εργατικής τάξης. Η καπιταλιστική παραγωγή ως γενικευμένη παραγωγή εμπορευμάτων, υπεραξίας και κέρδους.
- Εθνικισμός-συγκρότηση εθνών-κρατών ως ενιαίου οικονομικού-κοινωνικού χώρου
- 1864: Α' Διεθνής των εργατών(μαρξιστές-αναρχικοί) ως οργάνωση συντονισμού της εργατικής τάξης. 1871: Παρισινή Κομμούνα: πρώτη απόπειρα της εργατικής τάξης να αναλάβει την πολιτική εξουσία και να τροποποιήσει τις σχέσεις παραγωγής και

⁴ Καθώς φαίνεται από την ιστορία του πολιτισμού, όποιο κράτος ηγείται της βιομηχανικής επανάστασης της εποχής του, δηλαδή την εισαγωγής επιστημονικών-τεχνολογικών-κοινωνικών καινοτομιών στην οργάνωση της παραγωγής κυριαρχεί στο νέο παραγωγικό μοντέλο

ιδιοκτησίας. Μετά από 73 μέρες συντριβή από τις συνασπισμένες αστικές δυνάμεις της Γαλλίας και της Πρωσίας

- 1870-1890: μεγάλη οικονομική κρίση-μετάβαση στην εμφάνιση μονοπωλίων και κυριαρχία των τραπεζών στην παραγωγή.
- Ανάπτυξη επιστήμης: Δαρβίνος, Παστέρ, Κωχ, Μεντελέγιεφ, Μαρία και Πέτρος Κιουρί, Μάξγουελ (ηλεκτρομαγνητισμός), Γκάους

Συνοψίζοντας μερικές επισημάνσεις:

- Από τα τέλη του 14ου αιώνα και μέχρι τα μισά του 19ου συντελείται η μετάβαση σε ένα νέο τρόπο παραγωγής με πωγυρίσματα αλλά και με νομοτελή χαρακτηριστικά. Πολλαπλοί παράγοντες, κοινωνικοί, τεχνικοί, οικονομικοί, ιδεολογικοί αλληλεπιδρούν και συμβάλουν στην παρακμή του φεουδαρχικού συστήματος και στην ανάδυση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Οι παλιές κοινωνικές σχέσεις και δομές δεν επαρκούν για να αναπτύξουν την κοινωνική δυναμική και τις νέες κοινωνικές σχέσεις με αποτέλεσμα μια σειρά από αντιφάσεις, κρίσεις και τελικά επαναστάσεις που με τη σειρά τους επιταχύνουν ή καθυστερούν τη μετάβαση.
- Η κοινωνική δυναμική πραγματώνεται και προϋποθέτει τη δράση των ανθρώπων, αλλά δεν ανάγεται απλώς στη βούλησή τους, καθώς οι άνθρωποι δρουν σε ένα πολιτισμικό πλαίσιο που εν έχουν επιλέξει ούτε ελέγχουν πλήρως, αλλά τους έχει κληροδοτηθεί από τις προηγούμενες γενιές και συνενώνει τις αντιφατικές βουλήσεις και πράξεις των κοινωνικών τάξεων και των δρώντων υποκειμένων.
- Στις προκαπιταλιστικές ταξικές κοινωνίες, οι οικονομικές κρίσεις ήταν πάντοτε κρίσεις **υποπαραγωγής**, δηλαδή η παραγωγή δεν έφτανε να ικανοποιήσει τη ζήτηση. Αντιθέτως ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, εγγενώς είναι ένα σύστημα με περιοδικές κρίσεις **υπερπαραγωγής/υπερσυσσώρευσης** εμπορευμάτων και κεφαλαίων. Εφόσον στον καπιταλισμό παράγονται δίχως σχεδιασμό εμπορεύματα προς πώληση και τα κεφάλαια επενδύονται σε τομείς που αποφέρουν σημαντικά ποσοστά κέρδους, η απουσία αγοραστικής δύναμης και επενδυτικών ευκαιριών για τους κατόχους κεφαλαίων, δημιουργεί ένα πλεόνασμα κεφαλαίου (σταθερού και μεταβλητού=εργαζόμενοι) που πρέπει να καταστραφεί (ανεργία-πτωχεύσεις) για να εκκινήσει ξανά η οικονομία.
- Επιπλέον, ο καπιταλισμός διακρίνεται από προηγούμενους τρόπους παραγωγής γιατί πρέπει να επαναστατικοποιεί διαρκώς την τεχνική βάση του, αφενός στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των μεμονομένων κεφαλαίων, αφετέρου για να επιτυγχάνει αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και άρα αύξηση του κέρδους που μόνο αυτή παράγει.
- Η αστική κοινωνία εγκαθιδρύει την τυπική ισότητα στη βάση της κοινωνικής ανισότητας, διχάζοντας τον άνθρωπο σε ιδιώτη και πολίτη, σε αντίθεση με τις προηγούμενες κοινωνίες όπου τα πολιτικά προνόμια πήγαν απευθείας από την οικονομική θέση. Από αυτή την άποψη η αστική κοινωνία αποτελεί μια μορφή προόδου στην ανθρώπινη ιστορία που καταδεικνύει ταυτόχρονα την πραγματική-υλική βάση των κοινωνικών σχέσεων.
- Τέλος, ο πολιτισμός των ταξικών κοινωνιών έχει πάντα διττή όψη: πολιτισμός της κυρίαρχης τάξης αλλά και πολιτισμός της κοινωνίας στο σύνολό της. Τα γενικά καθολικά συμφέροντα διαμεσολαβούνται από το κυρίαρχο μερικό συμφέρον. Όταν μια κοινωνική τάξη εκφράζει τα συμφέροντα της κοινωνίας, ηγείται ενός ιστορικού μπλοκ και ο πολιτισμός της ακμάζει. Όταν δεν μπορεί πλέον να ηγεμονεύει γιατί έχει ξεπεραστεί από την αμείλικτη δυναμική της ιστορίας (βλ φεουδάρχες) τότε ο πολιτισμός της παύει να

--	--	--	--

εκφράζει άλλα συμφέροντα πλην των δικών της και παρακμάζει, ακόμα και αν αυτή η παρακμή κρατήσει αιώνες.

Στον παρακάτω πίνακα, παρουσιάζονται συνοπτικά οι τρόποι παραγωγής και τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών σχηματισμών που έχουν εμφανιστεί στη μακρόχρονη ιστορική πορεία του ανθρώπινου πολιτισμού.

Τύποι τρόπων παραγωγής και ιστορικοί περίοδοι	Τεχνική παραγωγική βάση και κοινωνικές σχέσεις	Πνευματικός Πολιτισμός	Είδος κοινωνικού σχηματισμού
Προϊστορική περίοδος: πρωτόγονη συλλογική παραγωγή (μέχρι περίπου το 6000π.Χ)	Προϋποθέσεις συγκρότησης της κοινωνίας. Ο κυριαρχικός παράγοντας του φυσικού περιβάλλοντος. Συλλεκτική οικονομία και κυνήγι, επεξεργασία λίθινων εργαλείων. Η μετάβαση στη νεολιθινή εποχή, η σημασία της γεωργικής καλλιέργειας (τελειοποίηση εργαλείων) και της μόνιμης διαμονής. Η ανθρωπότητα ως εξισωτική κοινότητα γένους. Προϋποθέσεις μετάβασης στην ταξική κοινωνία.	Πρώιμη αισθητική αντανάκλαση: μύθος, απεικόνιση σκηνών καθημερινής ζωής (σπηλαιογραφίες), μαγεία, τελετουργικά μύησης, ζωής-θανάτου.	πρωτόγονη εξισωτική κοινωνία. Τροφосуλλεκτική, θηρεύουσα, αγροτική οικονομία.

Τύποι τρόπων παραγωγής και ιστορικοί περίοδοι	Τεχνική παραγωγική βάση και κοινωνικές σχέσεις	Πνευματικός Πολιτισμός	Είδος κοινωνικού σχηματισμού
Δουλοκτητικό σύστημα\ Αρχαιότητα (5000 π.Χ-400 μ.Χ)	Τεχνικές επεξεργασίες μετάλλων(χαλκός+σίδηρος). Νέα εργαλεία. Ανάπτυξη γεωργίας-κτηνοτροφίας, αρδευτικά έργα, θαλάσσια ταξίδια. Ανάπτυξη παραγωγικότητας-καταμερισμός εργασίας, υπερπλεόνασμα, ιδιωτική ιδιοκτησία, μετάβαση και αναπαραγωγή ταξικής κοινωνίας. Διάκριση χειρωνακτική-διανοητικής εργασίας. Δούλος: εργαλείο και παραγωγική δύναμη (προσωπικός και εμπράγματος παράγοντας εργασίας) Οι πόλεις ως κέντρα παραγωγής πολιτισμού και ως κύριος τόπος κοινωνικής οργάνωσης	Ανάδυση φιλοσοφικοεπιστημονικής συνείδησης. Σχετική αυτονόμηση της καλλιτεχνικής/πνευματικής αισθητικής παραγωγής: ενότητα αισθητικής-χρηστικής αξίας	Ταξική δουλοκτητική κοινωνία
Φεουδαρχικός τρόπος παραγωγής/ Μεσαίωνας (5ος-15ος αιώνας μ.Χ.)	Γενικευμένη χρήση σιδερένιων εργαλείων στην παραγωγή. Μετατόπιση των δραστηριοτήτων στην ύπαιθρο. Νέες κοινωνικές σχέσεις: φεουδάρχης-δουλοπάροικος ως μερικά απελευθερωμένος δούλος. Αύξηση της χειροτεχνίας, βελτίωση εργαλείων, νέες γεωργικές εφευρέσεις, αύξηση πληθυσμού, νέες δεξιότητες. Σταυροφορίες ως μέσο συγκέντρωσης πλούτου και επέκτασης ισχύος. Κοινωνικές εξεγέρσεις των χωρικών, φονικές επιδημίες (πανούκλα), κυνήγι μαγισσών αναδιοργανώνουν τις κοινωνικές σχέσεις.	Η θρησκεία ως κυρίαρχη μορφή συνείδησης, υπαγωγή της τέχνης στη θρησκεία, η αισθητική αντανάκλαση ως θρησκευτικό βίωμα και εξύμνηση της θείας σοφίας και ως ψυχαγωγία της κυρίαρχης τάξης. Κυριαρχία της αρχιτεκτονικής και της θρησκευτικής μουσικής. 12ος αιώνας: εμφάνιση πρωϊμης φιλοσοφικής/επιστημονικής κριτικής στη θρησκευτικό σκοταδισμό: θεωρία διπλής αλήθειας	Φεουδαρχική κοινωνία, δυτικού-ανατολικού τύπου (Μεσαίωνας-Βυζάντιο) ιδιότυπος ασιατικός τρόπος παραγωγής (Κίνα-Ρωσία, Άραβες, Οθωμανοί)

Τύποι τρόπων παραγωγής και ιστορικοί περίοδοι	Τεχνική παραγωγική βάση και κοινωνικές σχέσεις	Πνευματικός Πολιτισμός	Είδος κοινωνικού σχηματισμού
Μετάβαση στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής/ νεοτερικότητα/ Αναγέννηση (15ος-17ος αιώνας)	Απλή συνεργασία και μανιφακτούρα, επιστημονική επανάσταση, εφευρέσεις (οπτική+ τυπογραφία). Υπερπόντια ταξίδια- νέες αγορές. Μετατόπιση της πολιτιστικής παραγωγής στις πόλεις. Δημιουργία πανεπιστημίων ως τόπων παραγωγής γνώσης και πολιτισμού. Μετατόπιση πληθυσμών στις πόλεις και χωρισμός των μέσων παραγωγής από τους άμεσους παραγωγούς (πρωταρχική συσσώρευση, περιφράξεις)- συντεχνίες με ταξικές αντιθέσεις (μάστορας- μαθητευόμενος), νέες κοινωνικές σχέσεις. Παρακμή της δουλοπαροικίας.	Απεικονιστική/ παραστατική ζωγραφική, πίνακας ως αντανάκλαση του πρώιμου αστικού πολιτισμού που απεικονίζει/ αναγνωρίζει το άτομο, διατήρηση θρησκευτικής θεματολογίας-αλλαγή τεχνοτροπίας. Η τονικότητα στη μουσική ως εικαστικό- εξορθολογισμένο εργαλείο μέτρησης και υπολογισμού της πραγματικότητας. Η μετάβαση από την εκκλησιαστική στην οργανική μουσική ως πεδίου έκφρασης συναισθημάτων μη ελεγχόμενο από την εκκλησία. Στοιχεία επιστημονικής συνείδησης (εμπερισμός-λογική)	Φεουδαρχική κοινωνία με ανάδυση στοιχείων της αστικής κοινωνίας σε περιόδους και συγκεκριμένες περιοχές

Τύποι τρόπων παραγωγής και ιστορικοί περίοδοι	Τεχνική παραγωγική βάση και κοινωνικές σχέσεις	Πνευματικός Πολιτισμός	Είδος κοινωνικού σχηματισμού
Ολοκλήρωση μετάβασης στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Αστική κοινωνία 18ος-19ος αι.	Από την απλή συνεργασία στο χειρωνακτικό εργαστήριο, στη μηχανοποιημένη βιομηχανική παραγωγή. Α' βιομηχανική επανάσταση. Οι μηχανές και ο συλλογικός εργάτης, καταμερισμός εντός της παραγωγικής μονάδας. Υπαγωγή της άμεσης ζωντανής εργασίας στη νεκρή εργασία (κεφάλαιο ως μηχανή). Αλλοτρίωση, αποξένωση του παραγωγού από τα μέσα, τη διαδικασία και το αποτέλεσμα της εργασίας του. Αναδιπλασιασμός ανθρώπου (αστός-πολίτης), τυπική/ουσιαστική διάκριση οικονομικής/πολιτικής ζωής.	Εμφάνιση κριτικών θεωριών, αστικού μυθιστορήματος. Κυριαρχία του λόγου στον πολιτισμό, η απεικόνιση (συμβολική, μουσική, λεκτική) του κόσμου με οργανικό και αρμονικό τρόπο ως ορθολογικής αρμονικότητας και τονικότητα στη μουσική ως ποσοτικοποίηση. Αντανάκλαση της κυρίαρχης αστικής ιδεολογίας. Εμπορευματοποίηση της καλλιτεχνικής παραγωγής και υπαγωγή της τέχνης στο κεφάλαιο.	αστική-καπιταλιστική κοινωνία με κάποια φεουδαρχικά κατάλοιπα

Τύποι τρόπων παραγωγής και ιστορικοί περίοδοι	Τεχνική παραγωγική βάση και κοινωνικές σχέσεις	Πνευματικός Πολιτισμός	Είδος κοινωνικού σχηματισμού
Αστική κοινωνία 19ος-20ος	Ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Μηχανή εσωτερικής καύσης, εξηλεκτρισμός. Β' Βιομηχανική Επανάσταση Επιστημονικός σχεδιασμός παραγωγής-η επιστήμη ως άμεση παραγωγική δύναμη, μερική αυτοματοποίηση, προμηθευτική της τεχνικής διάστασης της επιστήμης και επιστημονικοποίηση της τεχνικής, εντατικοποιημένη-μονοδιάστατη εργασία, τεχνικές οργάνωσης της εργασίας, χρονομέτρηση και στοχοθέτηση παραγωγής, ο άνθρωπος ως εξάρτημα της μηχανής, (μοντέλο Τέιλορ-Φορντ).	Καταναλωτισμός, εμπορευματοποίηση ελεύθερου χρόνου. Τεχνοκρατία/ φετιχισμός της τεχνολογίας, εμπορευματοποίηση της τέχνης και της καλλιτεχνικής παραγωγής: μαζική κουλτούρα/μαζικός πολιτισμός κυριαρχία του οπτικού πολιτισμού, βιομηχανία κινηματογράφου, μουσικής, πολιτισμός της διαφήμισης, αισθητικοποίηση της βίας, σεξισμός. Κυριαρχία της μορφής έναντι του περιεχομένου, μερικότητα/ αποσπασματικότητα, Κριτικές μουσικές, νεανικές (υπο) κουλτούρες.	Μονοπωλιακός καπιταλισμός-ώριμη βιομηχανική αστική κοινωνία

Τύποι τρόπων παραγωγής και ιστορικοί περίοδοι	Τεχνική παραγωγική βάση και κοινωνικές σχέσεις	Πνευματικός Πολιτισμός	Είδος κοινωνικού σχηματισμού
Ύστερος καπιταλισμός/ μετανεοτερικότητα (1950 ή 1970-2008)	Αποεδαφικοποίηση της παραγωγής, νέα μεταφορντικά μοντέλα εργασίας/παραγωγής Αποδόμηση παραδοσιακών εργασιακών δεσμών/ ταυτοτήτων, επιτάχυνση των ρυθμών κοινωνικής αναπαραγωγής. Πληροφοριακή επανάσταση, (Γ βιομηχανική επανάσταση) τεχνολογία ως τμήμα της γενικής διάνοιας, αύλη εργασία. Περαιτέρω αυτοματοποίηση, μερικώς αυτοματοποιημένα συστήματα λήψης αποφάσεων, τεχνικές αποθήκευσης και επεξεργασίας δεδομένων, αύξηση των επικοινωνιακών μέσων Αρχικά στάδια ενοποίησης πληροφορικής και άλλων επιστημονικών πεδίων (βιοτεχνολογία, βιοπληροφορική).	Καταναλωτισμός, πλήρης εμπορευματοποίηση της τέχνης, ποσότητα εις βάρος της ποιότητας, κυριαρχία εφήμερου σε βάρος του διαχρονικού. Μαζική παραγωγή ηλεκτρονικής μουσικής/διασκέδαση, σχετικοποίηση καλλιτεχνικών κριτηρίων, επιβολή ομοιογενών αισθητικών προτύπων/ αξιών από τη βιομηχανία του θεάματος/διαφήμιση, ενσωμάτωση και διάλυση τοπικών πολιτιστικών αξιών, αλλοτρίωση, αποξένωση. Κυριαρχία ΜΜΕ και εικόνας στην πολιτιστική σφαίρα, απαξίωση στοχασμού και κουλτούρας. υποκειμενικότητα/ αποσπασματικότητα/ μεταμοντέρνα θεώρηση της τέχνης.	Μεταβιομηχανική αστική κοινωνία

Τύποι τρόπων παραγωγής και ιστορικοί περίοδοι	Τεχνική παραγωγική βάση και κοινωνικές σχέσεις	Πνευματικός Πολιτισμός	Είδος κοινωνικού σχηματισμού
21ος αιώνας: Ύστερη μετανεοτερικότητα -Δ' Βιομηχανική Επανάσταση: συγχώνευση λειτουργιών ψηφιακού-φυσικού-βιολογικού κόσμου	Νέες τεχνολογικές εφευρέσεις/ ανακαλύψεις ως στοιχεία μετάβασης σε νέο παραγωγικό υπόδειγμα. Η τεχνολογία φορέας της λήψης αποφάσεων, αυτοματοποιημένη διάνοια της παραγωγής. Περαιτέρω μεταβίβαση της ανθρώπινης εργασίας/ δραστηριότητας σε μηχανικά συστήματα, όσμωση ανθρώπινων λειτουργιών και μηχανών (ρομπότ, cyborgs ,TN). Η βελτιστοποίηση του ανθρώπινου γονιδιώματος και γενετική μηχανική. Η συνείδηση και η μνήμη ως τεχνοεπιστημονικά αντικείμενα. Η μετεξέλιξη του διαδικτύου: διαδίκτυο των πραγμάτων (internet of things), cloud computing, big data.	Μετεξέλιξη της γραφής και τεχνολογίες διαχείρισης της γλώσσας. Γενικευμένη χρήση τεχνολογικών μέσων. Ψηφιακός πολιτισμός. Οι καινοτομίες στην τέχνη μέσα από το συνδυασμό οπτικοακουστικών μέσων και τεχνικών υλικών: άυλη τέχνη, κυριαρχία της μορφής και του μέσου. Καθημερινή ζωή/ ελεύθερος χρόνος υπαγμένα στη συνεχή σύνδεση (on line), ψηφιακή διαμεσολάβηση των κοινωνικών σχέσεων	Ώριμη μεταβιομηχανική κοινωνία

10) Σύγχρονες κοινωνίες (20 και 21ος αιώνας)

20ος αιώνας

Ο σύντομος 20ος αιώνας (κατά τον ιστορικό Χοσμπάουμ διαρκεί ουσιαστικά από το 1914-1991) χαρακτηρίζεται από

- τεράστια ανάπτυξη της παραγωγής και της τεχνολογίας
- νέα οικονομικά μοντέλα (ταύλορισμός-φορντισμός-γραμμή παραγωγής)
- πρόσβαση στην κατανάλωση των εργαζομένων και της μικροαστικής τάξης στις ανεπτυγμένες οικονομίες (καταναλωτική κοινωνία)-υπαγωγή του ελεύθερου χρόνου στην κατανάλωση.
- Μαζικός πολιτισμός/μαζική κουλτούρα μια μορφή εμπορευματοποίησης του πολιτιστικού ελεύθερου χρόνου και της καλλιτεχνικής δημιουργίας σε αντιπαράθεση με τέχνη για κλειστούς ελιτιστικούς αυτοαναφορικούς κύκλους των ειδικών της τέχνης. Ο πολιτισμός ως μαζικό καταναλωτικό προϊόν

- Κοινωνία του θεάματος. Προβολή του φαίνεσθαι εις βάρος του είναι, εισαγωγή του ψηφιακού κόσμου και πολιτισμού.
- τη βαρβαρότητα δύο παγκοσμίων πολέμων και εκατοντάδων τοπικών-περιφερειακών
- επαναστάσεις και αντιαποικιοκρατικούς αγώνες
- άνοδος φασιστικών καθεστώτων
- γενικευμένη αλλοτρίωση-αστυφιλία και το οικολογικό ζήτημα ως αποκορύφωση της αλόγιστης ανάπτυξης σε βάρος των φυσικών πόρων του πλανήτη.

Πολιτική-οικονομία-κοινωνία

Η λεγόμενη Belle époque διαρκεί από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο (1914-18). Η σχετική ευημερία διακόπτεται βιαίως με τον πόλεμο που διαδέχεται μια σειρά από τοπικούς πολέμους (Βαλκανικοί πόλεμοι) και τη συγκρότηση εθνών-κρατών στη βαλκανική χερσόνησο, στο κενό που αφήνει η κατάρρευση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ξεσπά λόγω του ανταγωνισμού των μεγάλων δυνάμεων (Γαλλία-Αγγλία εναντίον Γερμανίας) για τον έλεγχο της παγκόσμιας αγοράς και των αποικιών. Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος (ουσιαστικά ευρωπαϊκός) θα τελειώσει με τη συντριβή της Γερμανίας. Το 1917 ξεσπά η Οκτωβριανή επανάσταση στη Ρωσία που θα οδηγήσει στην απόπειρα συγκρότησης μιας άλλης κοινωνικής οργάνωσης, δίχως ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και με κυρίαρχη πολιτική εξουσία, την εξουσία της εργατικής τάξης

Η φρίκη του Α'ΠΠ, η οικονομική κρίση του 1929 θα χαρακτηρίσουν την περίοδο του μεσοπολέμου: η άνθηση καλλιτεχνικών ρευμάτων (σουρεαλισμός, φουτουρισμός) αποτυπώνει αφενός την κυριαρχία του μοντέρνου στοιχείου και της ανόδου της τεχνικής-τεχνολογίας, αφετέρου τη φρίκη, την οδύνη και την κριτική στο καπιταλιστικό σύστημα.

Η οικονομική κρίση θα αποτελέσει το πλαίσιο, ώστε μέσω της χρήσης της τεχνολογίας (ο κινηματογράφος ως τομή τέχνης-τεχνικής θα αποτελέσει μέσο προπαγάνδας), της βίας και τεχνικών χειραγώγησης θα ανέβουν στην εξουσία φασιστικά και ναζιστικά κινήματα, προετοιμάζοντας το 2ο παγκόσμιο πόλεμο. Η ναζιστική βία αποτελεί συνέχεια της βίας της νεοτερικότητας⁵ και τομή ταυτόχρονα μιας και συστηματοποιεί και οργανώνει τη βία σε βιομηχανία εξόντωσης και θανάτου.

Στηριζόμενο στο διαχρονικό αντισημιτισμό, το χιτλερικό καθεστώς, θα εξοντώσει εκατομμύρια Εβραίους σε θαλάμους αερίων και φούρνους, αλλά και κάθε είδους εχθρό του Ράιχ: κομμουνιστές, τσιγγάνους, ομοφυλόφιλους, διανοητικά ανάπηρους. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης (Άουσβιτς, Μαουτχάουζεν κτλ) θα αποτελέσουν στίγμα για το σύγχρονο πολιτισμό, μια διαρκής υπενθύμιση της πάντα υπαρκτής πιθανότητας ο πολιτισμός να παράγει βαρβαρότητα

Οι ταπεινωτικοί και εξοντωτικοί όροι της ειρήνης, θα προετοιμάσουν το έδαφος για τον πραγματικά παγκόσμιο πόλεμο του 1939-1945 που θα οδηγήσει στη συντριβή των δυνάμεων του άξονα (ναζιστική Γερμανία-φασιστική Ιταλία-Ιαπωνία). Η ανάπτυξη της αεροπορίας και η τελειοποίηση των οπλικών συστημάτων θα οδηγήσει στο σφαγείο του ΒΠΠ με 100εκ νεκρούς. Ο πόλεμος θα τελειώσει με ένα έγκλημα πολέμου με τη ρίψη ατομικών βομβών,

⁵ Η βία της αποικιοκρατίας από τον Κολόμβο μέχρι τις σφαγές στο Κογκό από το βασιλιά Λεοπόλδο για τον έλεγχο της παραγωγής καουτσούκ, η αιματηρή καταστολή των εργατικών εξεγέρσεων του 19ου αιώνα, ο ΑΠΠ, αποτελούν τη γενεαλογία και το πλαίσιο ανάπτυξης της ναζιστικής βίας, δίχως αυτό να σημαίνει τη σχετικοποίηση ή τη δικαιολόγηση του Ολοκαυτώματος

το νέο υπερόπλο, σε Χιροσίμα-Ναγκασάκι και την ανάδειξη των ΗΠΑ ως παγκόσμιας δύναμης στο πλαίσιο του ψυχρού πολέμου (1947-1991) με ανταγωνιστικές δυνάμεις την ΕΣΣΔ και τους συμμάχους της και τις ΗΠΑ και τη δυτική συμμαχία.

Η ανοικοδόμηση της Ευρώπης, ο ανταγωνισμός των μεγάλων δυνάμεων ΗΠΑ-ΕΣΣΔ, η απειλή μιας πυρηνικής σύρραξης, η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ (1948) και η απαρχή της καταπίεσης του παλαιστινιακού λαού, η κατάρρευση της αποικιοκρατίας από το 1950-70 με τα αντιαποικιοκρατικά κινήματα, (Αλγερία, Τυνησία, Αίγυπτος, Ινδοκίνα) το κίνημα του παναραβισμού αποτελούν κορυφαία γεγονότα της μεταπολεμικής περιόδου.

Το μεταπολεμικό κύμα ανάπτυξης θα αποτελέσει το πλαίσιο για την περαιτέρω ανάπτυξη της τεχνολογίας, της κατανάλωσης και της σχετικής ευημερίας και σταθερότητας στις ανεπτυγμένες οικονομίες μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960.

Η διεθνοποίηση της οικονομίας την ίδια περίοδο, θα οδηγήσει στη συγκρότηση των πολυεθνικών εταιρειών (ήδη υπάρχουν αλλά τότε καθιερώνονται) και σε υπερεθνικές ολοκληρώσεις (απαρχές ευρωπαϊκής ένωσης).

Το τέλος της μεταπολεμικής ανάπτυξης θα πλαισιώσει το ανερχόμενο κίνημα της νεολαίας (γνωστό και ως παγκόσμιο 1968). Από το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα των μαύρων στις ΗΠΑ (υπενθυμίζεται ότι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960, σε πολλές πολιτείες των ΗΠΑ υπήρχε κανονικό καθεστώς φυλετικών διακρίσεων-απαρτχάιντ) μέχρι τις φοιτητικές εξεγέρσεις στην Ευρώπη: αναδεικνύεται μια νέα γενιά που δεν έχει ζήσει τους πολέμους, δεν έχει μνήμες της προπολεμικής κοινωνίας και ασκεί κριτική στον τρόπο ζωής και τον πολιτισμό. Αμφισβήτηση των πολιτιστικών αξιών, σεξουαλική απελευθέρωση, κριτική στις προηγούμενες γενιές θα οδηγήσουν σε νέες αντιλήψεις μετά το 1968 που θα ενσωματωθούν στην κυρίαρχη ιδεολογία και θα ενισχύσουν την εξατομίκευση και την αποθέωση του εγώ (βλ και νεοφιλελευθερισμό) αλλά και θα σπάσουν εν μέρει την υποκρισία και το φορμαλισμό των κοινωνικών σχέσεων.

Η κρίση του 1973 θα οδηγήσει στην υιοθέτηση νέων μοντέλων παραγωγής (ευέλικτο μεταφορντικό μοντέλο) στη στροφή στις υπηρεσίες και στο χρηματοπιστωτικό τομέα και την Τρίτη Βιομηχανική Επανάσταση: υπολογιστές/πληροφορική, περαιτέρω αυτοματοποίηση, αύλη εργασία, αποεδαφικοποίηση παραγωγής: συγκροτείται μια νέα οργάνωση εργασίας. Μερικότητα, αποσπασματικότητα παραγωγής και κατακερματισμός εργασιακών και κοινωνικών ταυτοτήτων. Δυσκολία σύνδεσης και ερμηνείας των γεγονότων λόγω της ταχύτατης εναλλαγής εντυπώσεων, αδυναμία αναστοχασμού.

Επιστήμη-τεχνολογία

Επανάσταση στη φυσική και στα μαθηματικά: κβαντική θεωρία και θεωρία της σχετικότητας αλλάζουν το επιστημονικό υπόδειγμα του φυσικού κόσμου, ενώ η επανάσταση στα μαθηματικά (θεωρία αριθμών-συνόλων) θα προετοιμάσει την επιστήμη των υπολογιστών

Η τιθάσευση της ενέργειας από τη σχάση του ατόμου του ουρανίου (ατομική) θα αποτελέσει εκτός από υπερόπλο, ενεργειακή βάση για την τροφοδότηση της ανάπτυξης

Η ανάπτυξη της βιολογίας και της βιοχημείας (ορμόνες-ένζυμα) η ανακάλυψη της πενικιλίνης (1928) και της έλικας του DNA το 1953, η συμβολή των ανθρωπιστικών επιστημών (κοινωνιολογία, ανθρωπολογία, ψυχανάλυση) στην κατανόηση της πολυπλοκότητας του ανθρώπου.

Η μερική μηχανοποίηση του οίκου (ηλεκτρικές συσκευές), η μαζική χρήση αυτοκινήτου, η πρόσβαση στην κατανάλωση, η γενικευμένη εμπορευματοποίηση της τέχνης και της

καθημερινής μη παραγωγικής ζωής, η κοινωνία του θεάματος (πολιτισμός της εικόνας-τηλεόραση) ομογενοποιούν τον πολιτισμό. Ταυτόχρονα, η απαξίωση της συλλογικότητας και η συνεχής άνοδος των ρυθμών ζωής και συγκροτούν νέα υποκείμενα, σηματοδοτώντας τη μετάβαση προς τις κοινωνίες του μεταμοντέρνου και παράγουν διάφορες ψυχικές διαταραχές (άγχος-κατάθλιψη-νευρώσεις) που καταδεικνύουν ενδεχομένως τις αντιφάσεις και τα αδιέξοδα του σύγχρονου πολιτισμού που κορυφώνονται στον 21ο αιώνα.

21ος αιώνας: πολιτισμός της Δ' Βιομηχανικής επανάστασης και του (μετα)μεταμοντέρνου

Στη σύγχρονη εποχή κορυφώνονται οι διαδικασίες που ξεκίνησαν τη δεκαετία του 1970 : ευέλικτη δικτυακή οργάνωση του παραγωγικού μοντέλου, κατακερματισμένη παραγωγή σε πολλαπλά σημεία στον πλανήτη, γιγάντωση του τομέα των υπηρεσιών και της χρηματοπιστωτικής σφαίρας, περιορισμό του μεταπολεμικού κράτους πρόνοιας, μερική αυτοματοποίηση, κυριαρχία της οικονομίας, αποδυνάμωση αντιπροσωπευτικών θεσμών κτλ. Κυριαρχία της μαζικής κουλτούρας ως μηχανισμού μετάδοσης πολιτιστικών αξιών και στάσεων μέσω της βιομηχανίας του θεάματος (ΜΜΕ, κινηματογράφος), ομογενοποίηση αισθητικών κριτηρίων, εμπορευματοποίηση και ταχύς ρυθμός αναπαραγωγής και απαξίωσης των έργων τέχνης.

Ταυτόχρονα η ανάπτυξη των τεχνολογικών τομών των αρχών του 1990-2000 (διαδίκτυο και ψηφιοποίηση διαδικασιών και λειτουργιών) και μια σειρά από τεχνολογικές εφευρέσεις σε διάφορα πεδία: τρισδιάστατοι εκτυπωτές, μορφές ΤΝ-ρομπότ για οικιακές, βιομηχανικές και κοινωνικές λειτουργίες, δυνατότητες γενικευμένης αυτοματοποίησης, γενετική μηχανική, ηλεκτρικά αυτοκίνητα, πράσινες τεχνολογίες, έξυπνες συσκευές+internet of things, τεχνικές big data κτλ πιστοποιούν την έλευση ενός νέου παραγωγικού υποδείγματος. Η ενοποίηση φυσικού-βιολογικού και ψηφιακού/εικονικού κόσμου αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό, όπως και η περαιτέρω μηχανοποίηση του εσωτερικού και εξωτερικού κόσμου.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση (2008) επιδρά σε όλες τις πτυχές του πολιτισμού, συμβάλλοντας στην απαξίωση της πολιτικής και της συμμετοχής στα κοινά, ενισχύοντας είτε ακροδεξιά πολιτικά κινήματα είτε ανορθολογικές τάσεις εν γένει. Η απόσταση ανάμεσα στα κέντρα λήψης αποφάσεων και των οικονομικών ελίτ και της μεγάλης μάζας των πολιτών απειλεί να υπονομεύσει τα θεμέλια της δημοκρατικής κοινωνίας.

Παρατηρείται όξυνση των γεωπολιτικών ανισορροπιών και εμπορικές-οικονομικές συγκρούσεις μεταξύ των ΗΠΑ και της Κίνας (+Ρωσία) για την πρωτοκαθεδρία της παγκόσμιας δύναμης.

Η σύγχρονη εποχή έχει ως κύρια χαρακτηριστικά

- τη σταδιακή αλλαγή ενεργειακού παραδείγματος με την ενίσχυση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και τον περιορισμό ορυκτών καυσίμων
- τη **μετατόπιση πνευματικών λειτουργιών σε μηχανές**, ακόμα και εκείνες της διεύθυνσης, ελέγχου και λήψης αποφάσεων, ως κεντρικό στοιχείο των τεχνολογικών εξελίξεων.
- η **τεχνολογία ορίζεται από κοινωνικούς παράγοντες: η πλήρης αυτοματοποίηση συναντά το όριο των σχέσεων παραγωγής**: αδυναμία μείωσης των ωρών εργασίας ή της πλήρους εξώθησης της ζωντανής εργασίας-μόνη πηγή παραγωγής πλούτου- από την παραγωγή.

- **Η πλήρης επιστημονική οργάνωση** κάθε παραγωγικής διαδικασίας-η γενική *διάνοια* πιο σημαντική από τη μηχανή, ιδιωτικοποίηση γνώσεων και επιστήμης.
- Γενετική μηχανική και διαχείριση της συνείδησης και της μνήμης ως τεχνοεπιστημονικών δεδομένων
- **Ο φетиχισμός της τεχνολογίας** οδηγεί στο φόβο ή τη λατρεία για τις μηχανές ΤΝ. Αναχωρητισμός-νεοχιπισμός ως αντίδραση σε ένα υπερτεχνικό κόσμο, ρομαντισμός και επανοικειοποίηση παλιών τεχνολογιών (δίσκοι, αναλογικά τηλέφωνα).
- **Η πραγματοποίηση των ανθρώπινων σχέσεων** γίνεται απτή πρακτική, μέσα από τη διαμεσολάβηση σχεδόν όλων των πτυχών της καθημερινής ζωής από συσκευές.
- **τα τεχνικά μέσα επιδρούν στην τέχνη** και στο καλλιτεχνικό έργο (ηλεκτρονική μουσική, ψηφιοποίηση, “εξαϋλωση” καλλιτεχνικού έργου), μερική απορρόφηση τέχνης από τεχνική
- Μέσα διάδοσης της τέχνης με υψηλές ταχύτητες που ακολουθούν τις ταχύτητες των εμπορευμάτων, αρα τέχνη ως μαζική κουλτούρα και ομογενοποιημένο παγκόσμιο προϊόν
- Η χρήση ως ψυχαγωγικών μέσων τεχνικών εικονικής πραγματικότητας ως μίξη τεχνητού και φυσικού κόσμου
- **Η επίδραση των τεχνολογικών εξελίξεων στην καθημερινή ζωή** είναι παρούσα σε κάθε έκφανση, οδηγώντας σε μια μηχανική-ψηφιακή ενοποίηση της. Η καθολική μηχανοποίηση της οικίας με την υπαγωγή όλων των συσκευών σε μια κεντρική μονάδα που θα διαμεσολαβεί τη σχέση της οικίας με τον έξω κόσμο, πραγματικότητα ήδη, μέσω του internet of things, κορυφώνει τη χρήση τεχνικών μέσων για μη παραγωγικούς σκοπούς που ξεκίνησε τον προηγούμενο αιώνα (πλυντήρια, σκούπες κτλ)
- Η χρήση έξυπνων κινητών ως συσκευών για τη χρήση μέσων επικοινωνίας και κοινωνικής δικτύωσης δημιουργεί τις προϋποθέσεις για συνεχή σύνδεση και δυνητικά λειτουργεί ως πεδίο προβολής του ψηφιακού εγώ μέσα σε έναν καθρέφτισμα των άλλων εγώ, με έντονες ναρκισιστικές τάσεις.
- η αίσθηση ότι είμαστε συνεχώς συνδεδεμένοι αποκαλύπτει **τη συνεχή σύνδεση της καθημερινής ζωής με τις παραγωγικές διαδικασίες** των εταιρειών που παρέχουν αυτές τις υπηρεσίες. Πρόκειται για ένταξη του ελεύθερου χρόνου στην αδιάκοπη ροή της παραγωγής. Η ευκολία των νέων τεχνολογιών ή της μηχανοποίησης του σπιτιού υποκρύπτει αφενός ότι η συγκέντρωση των πληροφοριών, των συνηθειών και των λειτουργιών ενός νοικοκυριού γίνεται από μεγάλους τεχνολογικούς κολοσσούς, αφετέρου ότι η μηχανοποίηση δημιουργεί και νέες πειθαρχήσεις στον άνθρωπο, θέτοντας ζητήματα συγχώνευσης ιδιωτικής και δημόσιας ζωής (μπορεί η ασφαλιστική να συνδέεται με το ψυγείο σου, ενώ ήδη το έξυπνο τηλέφωνό σου καταγράφει τη διάθεσή σου και προετοιμάζει το χώρο στο σπίτι σου ανάλογα με τα κέφια).
- Η καθολική μηχανοποίηση του ελεύθερου χρόνου, εφόσον υπάγεται στις κυρίαρχες κοινωνικές σχέσεις, δεν μπορεί παρά να τις αναπαράγει.
- Η τεχνολογία επιδρά στις τεχνικές διαχείρισης πληροφοριών και γεγονότων, ο καταιγισμός και η ακατάσχετη εναλλαγή πληροφοριών, χωρίς διακριτή σύνδεσή μεταξύ τους (εποχή του ώριμου Θεάματος), δημιουργεί και αντίστοιχα συνειδησιακά-γνωσιακά αποτυπώματα: δυσκολία αντίληψης των γεγονότων ως χρονικών και αιτιακών αλληλουχιών, δυσκολία διάκρισης και ερμηνείας, απουσία συγκινήσεων-υπερκορεσμός αισθήσεων-συναισθημάτων, απαξίωση ή εξιδανίκευση του παρελθόντος.
- η πραγματικότητα συλλαμβάνεται ως ένα επίπλαστο, αέναο παρόν, το οποίο θα γίνει λησμονημένο παρελθόν μετά τη νέα πληροφορία/εφεύρεση/ασήμαντο γεγονός. Χωρίς

καμία σύνδεση και μνήμη, το μέλλον συλλαμβάνεται ως τυχαία έκπληξη και όχι ως ήδη παρόν.

- Ο σύγχρονος πολιτισμός είναι αποκομμένος από τη φύση (πλειοψηφία ο πληθυσμός στις πόλεις παγκόσμια-επέκταση αστικού ιστού στην ύπαιθρο) χάνεται η εμπειρική γνώση, η ψυχαγωγία και η ψυχική γαλήνη που προκύπτει από την επαφή με τις φυσικές διαδικασίες και μετασχηματίζεται η σχέση ανθρώπου-φύσης.
- η ανάδειξη με άμεσο τρόπο του οικολογικού προβλήματος (ακραία καιρικά φαινόμενα, ερημοποίηση, μόλυνση με απόβλητα-πλαστικά των θαλασσών) επαναφέρει με νέα μορφή την οικολογική κριτική του προηγούμενου αιώνα στο σύγχρονο παραγωγικό μοντέλο: η οικονομία της μεγέθυνσης, η εμμονή στον παραγωγισμό και τη συσσώρευση πλούτου υποβάλλεται σε κριτική και προκρίνονται μοντέλα κυκλικής οικονομίας, αποανάπτυξης, με στόχο τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης του ανθρώπινου πολιτισμού με τη φύση

Ο εκθειασμός και η εξιδανίκευση της τεχνολογίας, η ευκολία σε πολλές πτυχές της ζωής και η πρόσβαση σε έναν ωκεανό πληροφοριών, η ταχύτητα εναλλαγής των γεγονότων και των ρυθμών ζωής καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολο τον αναγκαίο αναστοχασμό του σύγχρονου ανθρώπου. Η εξατομίκευση, ακόμα και στους μηχανισμούς κοινωνικοποίησης (βλ. σόσιαλ μίντια και MME) έχει ως συνέπεια ο σύγχρονος άνθρωπος να δυσκολεύεται να συνδέσει την ατομικότητά του με την κοινωνική οργάνωση, με αποτέλεσμα την καλλιέργεια εγωϊστικών προσωπικοτήτων και την πτώχευση της κοινωνικής συνείδησης.

Η γιγάντωση των κοινωνικών ανισοτήτων, ναρκοθετεί την προοπτική συλλογικής ευημερίας και απειλεί την κοινωνική συνοχή, ένα γεγονός που δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται απλά με μέτρα περιορισμού/αποκλεισμού των απόκληρων.

Η ανάπτυξη της προσωπικότητας δεν νοείται δίχως τον εμπλουτισμό των κοινωνικών σχέσεων και τη συλλογική αλληλεπίδραση των υποκειμένων.

Το οικολογικό ζήτημα, η απειλή ενός πολέμου, αλλά και το διάχυτο υπαρξιακό άγχος και η εντατικοποίηση της ζωής θέτουν επί τάπητος την αναγκαιότητα κριτικής της σύγχρονης κοινωνίας και των αξιών της.. Παρά και πέρα από τις ιδιαιτερότητες της σύγχρονης κοινωνίας η ανάγκη για ουσιαστικές κοινωνικές συναναστροφές, η συγκρότηση του εαυτού μέσω των κοινωνικών σχέσεων, η μετάδοση γνώσης και αξιών/στάσεων παραμένει μια διαχρονική συνιστώσα του κοινωνικού βίου των ανθρώπων

Βιβλιογραφία

- Βέμπερ, Μ (2005) *Οικονομία και Κοινωνία: Κοινωνιολογικές έννοιες*. Αθήνα: Σαββάλας
- Durkheim E (1960) *De la division du travail social*. Paris:Presses Universitaires de France
- Hall S. & B. Gieben (2003), *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας: Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Hughes M. & Kroehler C. (2007), *Κοινωνιολογία. Οι βασικές έννοιες*. Αθήνα: Κριτική
- Parsons T. (1991), *The social system*. London: Routledge
- Τσαούσης Δ. (2006) *Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg

